

ΤΑ ΠΤΕΡΩΤΑ ΟΝΤΑ
ΤΗΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ
ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΥΠΟ
ΧΑΡΑΣ ΤΖΑΒΕΛΛΑ - ΕΥΓΕΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1 9 7 0

ΤΑ ΠΤΕΡΩΤΑ ΟΝΤΑ
ΤΗΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ
ΤΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

ΥΠΟ
ΧΑΡΑΣ ΤΖΑΒΕΛΛΑ - ΕΥΓΕΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1 9 7 0

Ἡ ἔγκριστις τῆς διδακτορικῆς διατριβῆς ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν δὲν ὑποδηλοῖ ἀποδοχὴν τῶν γινώμῶν τοῦ συγγραφέως.
(* Οργανισμὸς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἄρθρ. 202, § 2, Ν. 5343)..

Εἰς τοὺς Γονεῖς μου

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Συνομογραφίαι	
Πρόλογος	9
Εισαγωγικά	11
Τὰ πτερωτά ὄντα εἰς τὴν βιβλιογραφίαν	15
Κατάλογος	19
Εἶδη φανταστικῶν πτερωτῶν ὄντων. Ἐξάπλωσις	65
Πρῶται μορφαί. Καταγωγή	92
Ἑρμηνεῖαι τῆς παρουσίας τῶν φανταστικῶν πτερωτῶν μορφῶν	105
Τὰ ὑπὸ φυσικὴν μορφήν πτηνά	121
Συμπεράσματα	129
Πίνακες	

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑΙ

- ΑΕ : Ἐφημερίς Ἀρχαιολογική.
 AJA : American Journal of Archaeology.
 Annuario : Annuario della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente.
 Ἀρχ. Δελτ. : Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον.
 Arch. Anz. : Archäologischer Anzeiger, Beiblatt zum Jahrbuch des Archäologischen Instituts.
 BCH : Bulletin de Correspondance Hellénique.
 Bisi, Il Grifone : Bisi Il Grifone, Studi Semitici, 1965.
 BSA : Annual of the British School of Athens.
 CMS : Corpus of Cretan Mycenaean Seals.
 CRAI : Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres.
 CVA : Corpus Vasorum Antiquorum.
 Deplace, Ant. Class. : Deplace, Le Griffon Créto - mycénien, L'Antiquité Classique 1967, σ. 49 ἔξ.
 Dessenne, BCH 1957 : Dessenne, Le griffon Créto - mycénien inventaire et remarques, BCH 1957, σ. 203 ἔξ.
 Ἐθν. Μουσ. : Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν.
 Ἔργον : Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.
 Evans, PM : Evans, The Palace of Minos, I - IV.
 Hogarth : Hogarth, The Zakro Sealings, JHS 1902, σ. 76 ἔξ.
 ILN : Illustrated London News.
 Jahrbuch : Jahrbuch des Kaiserlichen Deutschen Archäol. Instituts.
 JHS : Journal of Hellenic Studies.
 Κρήτη καὶ Μυκ. Ἑλλάς : Μαρινᾶτος - Hirmer, Κρήτη καὶ Μυκηναϊκὴ Ἑλλάς, 1959.
 Κρητ. Χρ. : Κρητικὰ Χρονικά.
 MMR² : Nilsson, Minoan Mycenaean Religion, 2a ἔκδ.
 Μουσ. Ἡρ. : Μουσεῖον Ἡρακλείου Κρήτης.
 MTPC : Evans, Mycenaean Tree and Pillar Cult, JHS 1901, σ. 99 ἔξ.
 Phylakopi : Excavation at Phylakopi in Melos, JHS 1904, Suppl. 4.
 Πρακτικά : Πρακτικά τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.
 REB : Revue des Études Bibliques.
 Xenaki - Sakellariou, Les cach. min. de la coll. Giam. : Xenaki - Sakellariou, Les cachets minoen de la collection Giamalakakis, Études Crétoises, 10, 1958.

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Ἡ μελέτη τῶν περωτῶν μορφῶν τῆς Κορητομυκηναϊκῆς τέχνης ἔχει περιορισθῆ κυρίως εἰς τυπολογικὰς ἐργασίας διὰ τὴν σφίγγα καὶ τὸν γοῦπα. Διὰ τὰς λοιπὰς μορφὰς καὶ τὴν δαιμονολογίαν τοῦ Ζάκρου, αἱ ὑπάρχουσαι ἐργασίαι εἶναι ἢ παλαιαὶ ἢ πραγματεύονται τὸ θέμα μερικῶς.

Ἐν τῇ παρουσίᾳ διατριβῆς ἐλήφθησαν ὑπ' ὄφει αἱ περωταὶ φανταστικαὶ καὶ κατὰ φύσιν μορφαί, ἐφ' ὅσον αὐταὶ παρουσιάζουν ὡς ἐκ τῆς ὑφῆς των καὶ τοῦ «περιβάλλοντός των» σχέσιν τινὰ πρὸς συμβολικὰς ἢ ἀφηγηματικὰς παραστάσεις.

Ἡ συμβολὴ τῆς παρουσίας ἐργασίας ἔγκειται εἰς τὰ ἑξῆς :

α) Εἰς τὴν σύνταξιν πλήρους καταλόγου τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν φανταστικῶν περωτῶν μορφῶν,

β) Εἰς τὴν τυπολογικὴν κατάταξιν ὄλων τῶν ὡς ἄνω μορφῶν,

γ) Εἰς τὴν διερεύνησιν τῆς γεωγραφικῆς ἐξαπλώσεως τῶν θεμάτων κατὰ περιόδους,

δ) Εἰς τὴν συγκριτικὴν μελέτην τῶν ὁμοιοτήτων καὶ τῶν διαφορῶν τὰς ὁποίας ἐμφανίζουσιν πρὸς τὰ ἀνάλογα ὄντα τῆς Ἀνατολῆς. Δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἐπεσημάνθη ἡ ἐκλεκτικότης τῶν Αἰγυπτίων εἰς τὴν ἀποδοχὴν ξένων στοιχείων καὶ ἡ ἀφομοιωτικὴ τῶν δύναμις καὶ ἰκανότης πρὸς μετάπλασιν καὶ μετουσίωσιν τῶν νόθητονμένων ἰδεῶν. Κατεβλήθη προσπάθεια νὰ διευκρινηθῇ ἐπαρκέστερον ἢ συμβολὴ τῆς γηγενοῦς προδιαθέσεως εἰς τὴν ἔκφρασιν τῶν θεμάτων αὐτῶν.

ε) Εἰς τὴν ἐρμηνείαν καὶ δὴ εἰς τὴν ἐπιχειρουμένην συσχέτισιν τῶν περωτῶν ὄντων μετὰ τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ τοῦ ἡμερολογιακοῦ κύκλου, καὶ

στ) εἰς τὴν παρουσίαν τῶν νεωτέρων ἐπόψεων περὶ τῶν κατὰ φύσιν πτηνῶν μὲ ἰδιάζουσαν προσωπικότητα καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν προκύπτοντα συμπεράσματα.

Τὸ θέμα μοῦ ἐδόθη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σ. Μαρινάτου, ὁ ὁποῖος παρηκολούθησε καὶ κατηύθυνε διὰ πολυτιμοτάτων παρατηρήσεων καὶ ὑποδείξεων ὅλα τὰ στάδια τῆς ἐρεῦνης καὶ ἀναπτύξεως. Ὁ καθηγητὴς κ. Ν. Κοιτολέων εὐγενῶς καὶ μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον ἐδέχθη νὰ παρουσιάσῃ τὴν παροῦσαν ἐργασίαν ἐνώπιον τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία καὶ τὴν ἐνέκρινεν ὡς ἐναίσιμον ἐπὶ διδασκαλίᾳ διατριβῆν.

Κατὰ τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ παρόντος θέματος ἠτύχησα νὰ ἔχω τὴν πρόθυμον συμπαράστασιν τῆς Διευθύνσεως τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν καταλόγων καὶ τὴν μελέτην ἀδημοσιεύτων εὐρημάτων Ἐπίσης εἶχον πᾶσαν διευκόλυνσιν καὶ βοήθειαν ἐκ μέρους τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου κ. Στ. Ἀλεξίου κατὰ τὴν ἐκεῖ μελέτην τοῦ ἀδημοσιεύτου ὄλικοῦ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Evans. Ἡ κ. M.Z. Φιλιππίδου προθύμως ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν μου τὴν χρῆσιν τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν καθ' ὅλα τὰ ἔτη τῶν σπουδῶν μου. Πολύτιμος ὑπῆρξεν ἡ συνεργασία μου μετὰ τῆς Δίδος Ἀ. Γιαννουλάτου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας κατὰ τὴν ἐκτόπωσιν τῆς ἀνὰ χεῖρας μελέτης.

Θεωρῶ ὡς ἐξαιρετικὴν τιμὴν τὸ ὅτι ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἐδέχθη νὰ συμπεριλάβῃ εἰς τὴν σειρὰν τῶν δημοσιεύσεών της τὴν παροῦσαν ἐργασίαν, ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀπόφασις ἐλήφθη ὅταν ἤδη εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἐκτόπωσις, διὰ τοῦτο δὲν ἠκολουθήθη εἰς τὰς λεπτομερείας ὁ τύπος τῶν ἐκδόσεών της. Ἀμέριστος ὑπῆρξεν ἡ ἠθικὴ συμπαράστασις καὶ βοήθεια τῆς ἀδελφῆς μου Ναῶς Ρούσσου. Πρὸς πάντα τοὺς προαναφερομένους αἰσθάνομαι βαθεῖαν ἐποχρέωσιν καὶ ἐκφράζω τὰς θερμοτάτας μου εὐχαριστίας. *Sed primo inter alios Spyr. Marinato viro doctissimo et ornatissimo in Facultate Litterarum Atheniensi magistro meo cuius benignitate auxilio praeceptis quae hoc opus est confectum, gratias maximas ago et habeo.*

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Ἡ ἀγωνία τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὴν αἰωνίαν πάλην του πρὸς τὸ ἐφήμερον, τὸν ὠδήγησεν εἰς τὴν ὑποκατάστασιν τοῦ λογικοῦ — ἀνεπαρκοῦς διὰ τὴν κάλυψιν ἀναγκῶν μεταφυσικοῦ διαλόγου — διὰ τῆς φαντασίας. Ἡ ἐπικουρία τῆς ἔρχεται παρήγορος ἕως ὅτου διαπιστωθῇ ὅτι καὶ αὐτὴ δεσμεύεται ἐκ τοῦ πραγματικοῦ καὶ ἐπ' αὐτοῦ οἰκοδομεῖ ἢ μᾶλλον αὐτὸ τὸ ὄντως ὄν ἀναπλάσσει ἐπιδιώκουσα τὸν ἐξωραϊσμόν τοῦ ἀτελοῦς. Τὸ ἰδανικῶς τέλειον συλλαμβάνεται ἐκάστοτε ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰδιοσυγκρασίας τοῦ ἢ τῶν ἀτόμων, τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος καὶ τῶν δυναμικῶν φορέων ἐκάστης ἐποχῆς, ἐμφανιζόμενον οὕτω ὑπὸ ποικίλας συνθέσεις. Ἐκτὸς τῶν ἐξωτερικῶν τούτων παραγόντων εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς «συνθέσεως» συνεργάζονται καὶ ἐσωτερικώτεροι παράγοντες - νόμοι, λογικῶς ἀνερμήνευτοι, οἱ νόμοι τῆς μαγείας καὶ τῆς ἀντιθέσεως.

Οἱ νόμοι οὗτοι ἐπέδρασαν ἰδιαιτέρως ἐπὶ τῶν Ἀνατολικῶν πολιτισμῶν, ὁ θρησκευτικὸς χαρακτήρ τῶν ὁποίων ἠνύνησε τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν δημιουργίαν πλουσίου ἀποθέματος φανταστικῶν μορφῶν, αἱ ὁποῖαι πληροῦν τὰς θρησκευτικὰς παραδόσεις καὶ τὰς λαϊκὰς διηγήσεις.

Τὸ ὡς ἄνω θέμα ἀφορᾷ εἰς κάθε πολιτισμόν, ἰδίως ἐν τῇ γενέσει του, ἀλλὰ καὶ εἰς κάθε φάσιν του, οἰασθήποτε μορφῆς καὶ χαρακτήρος πολιτιστικοῦ, διότι ὁ συμβολισμὸς καὶ ἡ θρησκευτικὴ μυθολογία καλλιεργοῦνται εἰς τὰς λαϊκὰς τάξεις, αἱ ὁποῖαι ὀλιγώτερον παρακολουθοῦν τὰς διαφοροποιήσεις καὶ ἐξελίξεις τοῦ «ἀνωτέρου πολιτισμοῦ». Ἡ μυθολογία ἐμπνέει τὴν τέχνην καὶ δι' αὐτῆς καθιεροῦνται τὰ σύμβολα. Εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον ἕκαστος θεὸς ἀκολουθεῖται ὑπὸ σειρᾶς συμβόλων, τὰ ἀποτελέσματα δὲ τῆς ἐξ Ἀσίας καὶ Αἰγύπτου ἐπιδράσεως εὐρίσκομεν ἐπὶ τοῦ Κρητομυκηναϊκοῦ χώρου. Τὰ εἰσερχόμενα εἰς τὴν Μινωϊκὴν τέχνην θέματα δὲν ἀποτελοῦν ἀπλῆν ἀντιγραφὴν τῶν Ἀνατολικῶν. Ἀφωμοιωμένα καὶ μετεσχηματισμένα κατὰ τὴν Κρητικὴν νοοτροπίαν ἐκπροσωποῦν διάφορον ψυχισμόν, εἰς σημεῖον ὥστε νὰ διερωτώμεθα καὶ διὰ τὴν κατὰ ποσοστὸν ἔστω ἐπίδρασιν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, τὰ δὲ σύμβολα ἄλλοτε ἐπιδέχονται ἰδίαν ἐρμηνείαν καὶ ἄλλοτε παραμένουν ἀπλῶς διακοσμητικά. Ἡ Μεγάλῃ Μήτηρ, π.χ., ἥτις ὑπῆρξε καθ' ὅλην τὴν Ἀν. Μεσόγειον ἐκ τῶν κυριωτέρων ἀντικειμένων λατρείας, ἀπαντᾷ εἰς τὴν Κρήτην καὶ τὸ Αἶγαῖον μετὰ τῶν συμβόλων της, ὄψεων, περιστερῶν ἢ ἄλλων πτηνῶν, διπλοῦ πελέκεως, κεράτων καθοσιώσεως, εἴτε εἰς σχέσιν πρὸς τὸ ἱερὸν δένδρον ἢ τὸν κίονα, εἴτε μετὰ ζῴων ἢ γρυπῶν, ἀλλὰ δὲν διαδραματίζει ρόλον

θείας ἀγελάδος καὶ τοῦ παρακολουθοῦντος αὐτὴν συμβολισμοῦ, ὡς συμβαίνει εἰς τὴν Αἴγυπτον.

Ἐκαστον τῶν συμβόλων τῆς Κρητομυκηναϊκῆς περιόδου ἀπαντᾷ εἰς ποικιλίαν παραλλαγῶν καὶ συνθέσεων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν τυποποίησιν τῶν συμβόλων εἰς τὴν Ἀνατολήν.

Ὁ συμβολισμὸς μιᾶς δυνάμεως ἀποδίδεται συχνὰ διὰ συγκεκριμένων ὄντων ὡς εἶναι ἢ περιστερά, οἱ ὄφεις, ἡ ψυχὴ, χωρὶς τοῦτο νὰ συνεπάγεται καὶ ζωολατρείαν, ὡς ἄλλωστε ὁ ἀνθρωπομορφισμὸς δὲν σημαίνει ἀνθρωπολατρείαν. Ὑπάρχουν ὅμως ἀντικείμενα καὶ ζῶα ἱερά καὶ μόνον διότι ἀνήκουν εἰς τὸν θεόν, χωρὶς συμβολικὴν ἀξίαν, ἐνῶ ἀντιθέτως συμβολικὸν χαρακτηρᾶ ἔχουν πράξεις ὅπως ὁ χορός, ἡ μιμητικὴ ἱεροπραξία κ.λ.π.

Εἰς τὸν κόσμον τοῦ μύθου καὶ τῶν συμβόλων ἱκανὴν θέσιν καταλαμβάνουν αἱ φανταστικαὶ πτερωταὶ μορφαί, ἀποτέλεσμα τῆς ἀναμίξεως τῶν βασιλείων τῆς γῆς καὶ τῶν αἰθέρων. Ἡ ἰδιαιτέρα φροντίς, μὲ τὴν ὁποίαν ἀπεικονίζονται, μαρτυρεῖ καὶ τὰς αἰσθητικὰς συγκινήσεις, τὰς ὁποίας συνέδεον μὲ αὐτὰς διερμηνεύοντες διὰ τῆς τέχνης τὴν θρησκείαν καὶ ἀντιστρόφως.

Περιορίσαμεν τὴν ἔρευνάν μας ἐπὶ τοῦ Κρητομυκηναϊκοῦ κόσμου, ἀεγνωρίσαμεν δὲ τοὺς ἐξῆς δαίμονας: κυνοκεφάλους, αἰγοειδεῖς, τὸν Μινώταυρον, τὸν Κένταυρον (:), τὸν ἀνθρωπολόοντα, τὰς ποικίλλας συνθέσεις τοῦ Ζάκρου, τῆς Ἀγ. Τριάδος, τοῦ λιμένος τῆς Κνωσοῦ, τὸν γρῦπα, τὴν σφίγγα, τοὺς «διψίους» δαίμονας, τὰ πτηνόσχημα ἀγγεῖα μετὰ πλαστικῶν ἀποφύσεων (μαστοπρόχοι) καὶ τὰ κατὰ φύσιν ἀλλὰ ἰδιόμορφα πτηνά.

Ἡ ἐργασία διηρέθη ὡς ἀκολούθως:

α) Εἰς τὸν κατάλογον τῶν μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντων καὶ τινῶν ἀδημοσιευτῶν εὐρημάτων μὲ παραστάσεις φανταστικῶν πτερωτῶν μορφῶν. Ὁ κατάλογος ἐγένετο κατὰ εἶδος καὶ κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν, ὅπου τοῦτο ἦτο δυνατόν. Διετηρήθη ἐπίσης μία τάξις παρουσιάσεως κατὰ τύπους, ὡς πρὸς τὴν μορφήν, στάσιν καὶ ἐνίοτε ἰδιότητα, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἀπεικονίζεται ἐκάστη μορφή.

β) Εἰς τὴν ἀναλυτικὴν παρουσίαισιν τοῦ ὕλικου καθ' ἐνότητα εἰς τὰς μεγάλας ὑποδιαιρέσεις τοῦ χρόνου ἀπὸ τῆς Μεσοκυκλαδικῆς περιόδου μέχρι τῆς ἐσχάτης Ὑστεροελλαδικῆς. Κατεβλήθη προσπάθεια νὰ προσδιορισθῇ ποῖα ἐκ τῶν φανταστικῶν πτερωτῶν μορφῶν ἀπαντοῦν εἰς ἐκάστην περίοδον καὶ ποῦ, κατὰ ποίαν συχνότητα ἀπαντᾷ ἕκαστον εἶδος, ἐπὶ ποίου ὕλικου καὶ τέλος εἰς ποίαν ποικιλίαν στάσεων καὶ θέσεων.

γ) Εἰς τὴν ἔρευαν τῆς καταγωγῆς των διὰ τῆς παρακολουθήσεως τοῦ θέματος εἰς τοὺς Ἀνατολικούς λαοὺς ἀφ' ἑνὸς καὶ εἰς τὸ Αἰγαῖον ἀφ' ἑτέρου.

δ) Εἰς τὴν ἔρμηνειαν τοῦ λόγου ὑπάρξεώς των, ἥτις ἐπεχειρήθη διὰ τῆς παρατηρήσεως τῶν μορφῶν εἰς τὰς ποικιλίας των, διὰ τῆς παρακολουθήσεως τοῦ τρόπου κατὰ τὸν ὁποῖον συνδυάζονται πρὸς ἄλλα φανταστικά ὄντα ἢ σύμβολα ἢ οὐράνια σημεῖα, διὰ τῆς ἐκ παραλλήλου ἐρεύνης τῆς συγχρόνου Ἀνατολῆς, καὶ τέλος διὰ τῆς σπουδῆς τῶν κειμένων (Ὅμηρου, Ἡσιόδου, Αἰσχύλου, Ἀπολλοδώρου, λυρικῶν ποιητῶν ἐν γένει, τῶν «Μυθολογικῶν» τοῦ Antonius Liberalis καὶ τῶν «Μεταμορφώσεων» τοῦ Ὄβιδίου), διὰ τινος ἐκ τῶν μορφῶν καὶ ὅπου τοῦτο ἦτο ἀπαραίτητον. Ἡ ἔρμηνεία ἐπεχειρήθη ἐν τῷ συνόλω καὶ κατὰ εἶδος. Διὰ τοῦ τελευταίου ἐννοοῦμεν τὴν διαίρεσιν τοῦ ὕλικου εἰς τέσσαρας κατηγορίας : τοὺς γρῦπας, τὰς σφίγγας, τοὺς δαίμονας τοῦ Ζάκρου καὶ τὰ ὑπὸ τὴν φυσικὴν μορφήν των πτηνά.

ε) Εἰς σύντομον παρουσίασιν τῶν κατὰ φύσιν πτερωτῶν μορφῶν ἐν τῇ ἐξελίξει καὶ ποικιλίᾳ των ἐν τῷ Κυκλαδικῷ καὶ τῷ Κρητομυκηναϊκῷ κόσμῳ Ἐπεχειρήθη ἔρμηνεία τῆς παρουσίας των διὰ τῆς μελέτης τῶν μνημείων, διὰ τοῦ δανεισμοῦ μαρτυριῶν ἐκ τῶν κειμένων καὶ τῆς παραδόσεως, ὅπου τοῦτο ἐθεωρήθη ἀναγκαῖον διὰ τινος ἐξ αὐτῶν καὶ ὅπου ἦτο δυνατόν. Ἰδιαιτέρως ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψει πτηνά, τὰ ὁποῖα ἀπαντῶμεν ὑπὸ τὴν φυσικὴν των μορφήν ἀλλὰ διαδραματίζουν ρόλον συμβόλου, ἐπιφανείας, ἢ εἶναι ὄντα ὑπερφυσικά τῶν λαϊκῶν δοξασιῶν καὶ παραδόσεων.

στ) Εἰς τὰ συμπεράσματα.

Ἀκολουθοῦν πίνακες σχεδιασμάτων τῶν ἀναφερομένων ἐν τῷ κειμένῳ θεμάτων.

ΤΑ ΠΤΕΡΩΤΑ ΟΝΤΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΝ

Ἐκ τῶν φανταστικῶν περωτῶν ὄντων ἡ σφίγξ καὶ ὁ γρύψ, ὡς τὰ σπουδαιότερα καὶ πολυπληθέστερα ἐξ αὐτῶν, ἔχουν μελετηθῆ ὡς πρὸς τὰς σχέσεις των, μὲ τοὺς Ἀνατολικούς πολιτισμούς, ἀλλὰ καὶ ἀνεξαρτήτως, ὡς ἐμφανίζονται εἰς τὸ Αἴγαιον. Ἰδιαιτέρως ἀπησχόλησε τοὺς μελετητάς ἡ προέλευσις τοῦ εἴδους καὶ ἡ προτεραιότης εἰς τὴν ἔμπνευσιν μεταξὺ τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ Κρητομυκηναϊκοῦ κόσμου.

Εἰς τὸ Μυθολογικὸν Λεξικὸν τοῦ Roscher τὸ ἄρθρον «Gryps» ὑπὸ τοῦ Furtwängler καὶ τὸ ἄρθρον περὶ σφιγγὸς τοῦ Illberg, εἰς τὴν Real Encyclopädie, τὸ ἄρθρον περὶ τῆς παρουσίας τοῦ γρυπὸς καὶ τῆς σφιγγὸς εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολήν τοῦ Herbig, ὡς ἐπίσης τὰ σχετικὰ ἄρθρα εἰς τὸ Reallexikon der Vorgeschichte τοῦ Ebert, ἂν καὶ παλαιά, ἰσχύουν ἀκόμη. Ὁ P. Vincent εἰς τὴν μελέτην του «Cherubim», Revue Biblique τοῦ 1926, τοποθετεῖ τὸ πρόβλημα σφίγξ ἐπὶ νέων βάσεων.

Ὁ A. Evans ἀσχολεῖται εἰς τὸ «Palace of Minos» μὲ τὸν γρυπολέοντα καὶ τὴν σφίγγα ὡς καὶ μὲ τὰς λοιπὰς περωτὰς μορφὰς τοῦ Ζάκρου καὶ τῆς Κνωσοῦ καὶ ἀναζητεῖ τὴν προέλευσίν των εἰς τὰ Αἰγυπτιακὰ πρότυπα. Ὁ M. Nilsson εἰς τὸ «Minoan Mycenaean Religion» πραγματεύεται τὴν παρουσίαν τῶν περωτῶν μορφῶν εἰς τὴν Κρητομυκηναϊκὴν θρησκείαν ἐρμηνεύων τὰ συνήθη πτηνά, τὰ ἐμφανιζόμενα εἰς τὰς λατρευτικὰς παραστάσεις καὶ τὰς κατερχομένας ἐκ τοῦ οὐρανοῦ μορφὰς ὡς ἐπιφανείας θεῶν, τὰς μεικτὰς ὅμως μορφὰς, ὡς εἶναι αἱ σφίγγες καὶ οἱ γρύπες, τὰς κατατάσσει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν προστατευτικῶν διὰ τὸν ἄνθρωπον δυνάμεων καὶ τὰς διαχωρίζει ἐκ τῆς κατηγορίας τῶν δαιμόνων, οἱ ὅποιοι, ὡς λέγει, δὲν εἶναι μὲν θεοὶ ἀλλὰ τὸ ὑλικὸν ὑπὸ τοῦ ὁποίου οὗτοι ἐπλάσθησαν. Παραλλήλως πρὸς τὴν θρησκευτικὴν ἢ μὴ ὑπόστασιν των τὸν ἀπασχολεῖ καὶ τὸ θέμα τῆς προελεύσεώς των¹. Ὁ J. Charbonneaux εἰς τὸ ἔργον του «Histoire général des religions» σχολιάζει τὸ θέμα γενικῶς.

Εἰς τὰ εἰδικὰ ἔργα ἀναφέρομεν τὴν μελέτην τοῦ H. Frankfort «Notes on the Cretan Griffin»², εἰς τὴν ὁποίαν διαγράφεται ἡ ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ γρυπὸς καὶ ἐπιχειρεῖται νὰ ἀποδειχθῆ ὅτι ἡ Συρία εἶναι ὁ τόπος τῆς κοινῆς καταγωγῆς τοῦ Κρητικοῦ ὅσον καὶ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ γρυπολέοντος.

1. MMR², σ. 225.

2. BSA 1936, σ. 106 ἐξ.

Ὁ A. Dessenne εἰς τὴν μελέτην τοῦ «Le Sphinx» ἐρευνᾷ τὴν σφίγγα ὡς ἀπαντᾷ εἰς τοὺς Ἐνατολικοὺς πολιτισμοὺς καὶ τὸ Αἶγαϊον κατὰ τὴν 2αν χιλιετηρίδα π.Χ. Μελέτη τυπολογικὴ κυρίως ἀλλὰ καὶ συγκριτικὴ εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὰς πολιτιστικὰς ἀλληλεπιδράσεις ἐπὶ τοῦ κόσμου τῆς Ἐνατολικῆς Μεσογείου³. Ταυτοχρόνως ὁ Dessenne δημοσιεύει κατάλογον, οὐχὶ ὁμως πλήρη, τῶν Κρητομυκηναϊκῶν γρυπῶν⁴. Εἰς τὸ συνοπτικὸν ἄρθρον τοῦ J. Leibovitch «Griffons»⁵ μελετῶνται αἱ ιδιότητες τοῦ γρυπὸς εἰς τὰς Ἐνατολικὰς χώρας καὶ αἱ ὀνομασίαι ὑπὸ τὰς ὁποίας ἀπαντᾷ εἰς αὐτάς. Ὁ Benson⁶ ὑπὸ τὸν τίτλον «The Griffin in the Minoan-Mycenaean World» δημοσιεύει σύντομον μελέτην, εἰς τὴν ὁποίαν διακρίνει τοὺς γρυπας εἰς ἐπιτιθεμένους (πολεμικοὺς) καὶ καθημένους (εἰρηνικοὺς). Ὁ B. Goldman διὰ τοῦ ἄρθρου τοῦ «The Development of the Lion - Griffin» ἐξετάζει καὶ συσχετίζει τὰ ὄντα αὐτὰ πρὸς τὰ ἀνάλογα τῆς Ἐνατολῆς⁷.

Ἐκτὸς τῶν δύο μεγάλων κατηγοριῶν τὰς ὁποίας ἀνεφέραμεν, πλῆθος φανταστικῶν μιζογενῶν μορφῶν μᾶς παρεδόθη ἐκ τῶν σημάτων τοῦ Ζάκρου τῆς Ἐγ. Τριάδος καὶ τῆς Κνωσοῦ. Ὁ A. Evans, ὡς ἤδη ἀνεφέρθη, ἠσχολήθη μὲ αὐτά, ἀλλ' εἰδικώτερον ὁ D. Hogarth, ὁ ὁποῖος καὶ δημοσιεύει τὰ ἀντιπροσωπευτικώτερα ἐκ τῶν σημάτων τοῦ Ζάκρου,⁸ τὰ κατατάσσει εἰς κατηγορίας ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ εἴδους τῶν πτερῶν των, καὶ τὰ συγκρίνει πρὸς τὰς ἀναλόγους Κρητομυκηναϊκὰς μορφάς. Ὁ D. Levi εἰς τὰς μελέτας τοῦ «Le Cretule di Zakro» καὶ «Le Cretule di Haghia Triada» εἰς τὸ κεφάλαιον Animali Fantastici e Demonici, χρονολογεῖ τὰς ἐξ Ἐγ. Τριάδος καὶ Ζάκρου μορφάς, τὰς ἀναλύει αἰσθητικῶς καὶ τὰς συγκρίνει πρὸς τὰς ἀναλόγους μορφάς τόσον τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἐλλάδος ὅσον καὶ τῆς Ἐνατολῆς.⁹ Ἡ ἀνακάλυψις, ὑπὸ τοῦ ἰδίου, τῶν σημάτων τῆς Φαιστοῦ,¹⁰ τοποθετεῖ ἐπὶ νέας βάσεως τὸ χρονολογικὸν πρόβλημα τῶν φανταστικῶν μορφῶν καὶ τὰς θεωρίας τὰς μέχρι τοῦδε περὶ τῆς καταγωγῆς των, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δίδει ἀφορμὴν εἰς ἐπανεξέτασιν τοῦ θέματος. Αἱ λοιπαὶ κατηγορίαι τῶν ἐμπτέρων ὄντων τῆς Κρητομυκηναϊκῆς τέχνης δὲν ἔχουν μελετηθῆ εἰδικῶς παρὰ μόνον ἐπ' εὐκαιρίᾳ δημοσιεύσεων συλλογῶν, ὡς εἶναι ὁ ὑπὸ τοῦ V. Kenna κατάλογος τῶν σφραγίδων τοῦ Μου-

3. Dessenne, Le Sphinx, 1957.

4. BCH 1957, σ. 203.

5. Atiqot I, σ. 81 ἐξ.

6. AJA 1959, σ. 186.

7. AJA 1960, σ. 327 ἐξ..

8. JHS 1902, σ. 76 ἐξ.

9. Annuario 1925 - 26, σ. 118.

10. Annuario 1957 - 58, σ. 7 ἐξ.

σειού Ashmolean¹¹, όπου εύρισκονται ὄλαι σχεδὸν αἱ κατηγορίαι τῶν φανταστικῶν μορφῶν καὶ ὑπὸ τῆς Ξενάκη - Σακελλαρίου ὁ κατάλογος τῶν σφραγίδων τῆς συλλογῆς Γιαμαλάκι¹². Εἰς τὴν παλαιὰν μελέτην τοῦ Milani, «L'Arte e la Religioni Preellenica»¹³, σχολιάζεται τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τῶν γυναικῶν - πτηνῶν τοῦ Ζάκρου. Τὸ θέμα πραγματεύεται καὶ ὁ Γ. Μυλωνᾶς εἰς τὸ ἄρθρον του «The Figured Mycenaean Stelai»¹⁴, συγκρίνων τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς πρὸς ἀνάλογα στρατιωτικῆς χρήσεως.

Ἐξ ὄλων τῶν ὑπὸ μελέτην ὄντων ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἔχουν θεωρηθῆ ὅτι ἔχουν θρησκευτικὴν ὑπόστασιν εἶναι αἱ αἰωρούμεναι μορφαὶ ἐπὶ τῶν δακτυλίων καὶ τῶν σαρκοφάγων. Ἐκτενῶς τὰς σχολιάζει ὁ M. Nilsson εἰς τὸ «Minoan Mycenaean Religion» καὶ ὁ Persson¹⁵, σχετικὴν δὲ ἀναφορὰν κάμνει ὁ B. Al εἰς τὴν μελέτην του «Cretan Religion in Relation to Greek Religion»¹⁶.

Εἰς τὴν παράστασιν τῆς ἀποτροπαϊκῆς Γοργεῖης κεφαλῆς τῆς Ὀδυσσεΐας, ἡ ὁποία ἀπαντᾷ εἰς τὴν Μινωικὴν Κρήτην πλαισιωμένη ὑπὸ περὺγων, ἀναφέρεται ὁ E. Will εἰς τὸ ἄρθρον του «La décolation de Meduse»¹⁷. Ἐπικουρικὴ εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ζωομορφικῶν δυνάμεων τῆς Κρητομυκηναϊκῆς θρησκείας ἔρχεται ἡ μελέτη τῆς M. A. Gill, «The Minoan Dragon»¹⁸. Ἰδιαιτέρως εἰς τὴν παράγραφον 8 ἀσχολεῖται μὲ τοὺς Κρητομυκηναϊκοὺς γρῦπας. Παλαιότερα πῶς ἡ ἐργασία τοῦ W. Deonna, «Les lions attachés à la colonne»¹⁹, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιχειρεῖται σύγκρισις τῶν προϊστορικῶν καὶ χριστιανικῶν μορφῶν.

Τὸ πρόβλημα τοῦ Βαβυλωνιακοῦ δράκοντος καὶ τὴν σχέσιν του πρὸς τὰ Κρητικὰ καὶ τὰ Μυκηναϊκὰ φανταστικὰ ὄντα πραγματεύεται ὁ D. Levi εἰς τὸ ἄρθρον του «Una Gemma Cretese - Micenea»²⁰. Ὁ Fr. Matz εἰς τὸ «Göttererscheinung und Kultbild im Minoischen Kreta» ἔρευνᾷ τὸ αὐτὸ θέμα. Ἡ σφραγὶς ἐκ τοῦ τάφου τῆς Κλυταιμνήστρας δίδει ἀφορμὰς διὰ νέας συζητήσεις ἐπὶ τοῦ θέματος εἰς τὸν Ch. Picard εἰς τὸ ἄρθρον «Déesse

11. Kenna, Cretan Seals, 1960.

12. Xenaki-Sakellariou, Les cach. min. de la coll. Giam., Études Crétoises, 10, 1958.

13. Studi e Materiali... 1905, σ, 1 ἔξ.

14. AJA 1951, σ. 144.

15. Persson, The Religion of Greece in Prehistoric Times, 1942.

16. Mnemosyne 1945, σ. 208.

17. Revue Archéologique 1947, σ. 60 ἔξ.

18. Institute of Classical Studies, London 1963, σ. 1 ἔξ.

19. Revue Archéologique 1948, σ. 289 ἔξ.

20. AE 1958 - 59, σ. 49 ἔξ.

cavalière préhellénique chevauchant le griffon sur la mer»²¹, και εις την E. Vermeule, εις τὸ ἄρθρον της «Mythology in Mycenaean Art»²². Ἡ μελέτη τῆς A.M. Bisi «Il Grifone» εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν ἐργασίαν τοῦ A. Dessenne περὶ τῆς σφιγγός, ἥτοι τυπολογικὴ κατάταξις τοῦ γρυπὸς εις τὴν Ἄν. Μεσόγειον. Εἰδικωτέρα ἐπ' αὐτοῦ ἡ πραγματεία τῆς Chr. Deplace²³.

21. Revue Archéologique 1957, σ. 81.

22. Classical Journal 1958, σ. 97 ἐξ.

23. Deplace, Le griffon créto-mycénien, Antiquité Classique 1967, σ. 49 ἐξ.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΓΡΥΠΕΣ

Μ Μ ΙΙ

1. Σήμαντρον ἐκ Φαιστοῦ.
Γρῦψ πρὸς ἄρ. Ὕρθιος.
Μ. Ἑρ. Νο 717. L' Archivio di Cretule a Festos, Annuario 1957 - 58, σ. 122, εἰκ. 310. Bisi, II Grifone, εἰκ. 17 (125).

Μ Μ ΙΙΙ - Υ Μ Ι

2. Τοιχογραφία Κνωσοῦ.
Γρῦψ πρὸς δ. Καθήμενος.
Evans, PM I, σ. 549, εἰκ. 400, ΙΙΙ, σ. 41, εἰκ. 25e. Dessenne, BCH 1957, σ. 204, Νο 15. Bisi, II Grifone εἰκ. 17 (131).
3. Τοιχογραφία Κνωσοῦ.
Τμήμα στήθους καὶ πτερύγων γρυπός.
Evans, PM ΙΙΙ, σ. 40 - 41, εἰκ. 25f. Dessenne, BCH 1957, σ. 204, Νο 16.
4. Ἀνάγλυφον ἐκ γύψου ἀνακτόρου Κνωσοῦ.
Γρῦπες ἐκατέρωθεν κίονος προσδεδεμένοι. Ὕρθιοι.
Evans, PM ΙΙΙ, σ. 511, εἰκ. 355. Deonna, Les lions attachés à la colonne, Melanges Picard, I, σ. 299 - 300, εἰκ. 4, 9. Dessenne, BCH 1957, σ. 204, Νο 17. Bisi, II Grifone, εἰκ. 18 (136). Deplace, Ant. Class. 1967, σ. 55.
5. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Ἄπτερος γρῦψ πρὸς δ. Καθήμενος.
Levi, Le Cretule di Zakro, Annuario 1925 - 26, σ. 166, εἰκ. 183, πίν. XVI 143a, b.
6. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Ἄπτερος θήλεια γρῦψ πρὸς ἄρ. Ἡμικαθημένη.
Levi, Le Cretule di Zakro, Annuario 1925 - 26, σ. 171, εἰκ. 200, πίν. XVI 162.

7. Σήμαντρον ἐξ Ἁγ. Τριάδος.
Θήλεια γρῦψ πρὸς ἄρ.
Levi, *Le Cretule di H. Triada*, *Annuario 1925 - 26*, σ. 117, εἰκ. 116.
Monumenti Antichi 1903, σ. 37, εἰκ. 29. Borda, *Arte Cretese - Micenea Nel Museo Pigorini di Roma*, σ. 67, 22, πίν. XLV No 19. Dessenne, *BCH 1957*, σ. 204, No 13. Bisi, *Il Grifone*, εἰκ. 17 (127).

8. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Τετράποδον ὁμοιάζον πρὸς γρῦπα· πρὸς ἄρ.
Levi, *Le Cretule di Zakro*, *Annuario 1925 - 26*, σ. 172, εἰκ. 202.

9. Σήμαντρον ἐξ Ἁγ. Τριάδος.
Γρῦψ κατ' ἐνώπιον πρὸς δ.
Levi, *Le Cretule di H. Triada*, *Annuario 1925 - 26*, σ. 114, εἰκ. 111.

10. Σήμαντρον ἐξ Ἁγ. Τριάδος.
Γρῦπες ἐκατέρωθεν δένδρου. Ἄνορθούμενοι.
Levi, *Le Cretule di H. Triada*, *Annuario 1925 - 26*, σ. 115, εἰκ. 113.
Dessenne, *BCH 1957*, σ. 204, No 11. Deplace, *Ant. Class. 1967*, σ. 55.

11. Σήμαντρον ἐκ Κνωσοῦ.
Γρῦπες ἀντιθετικοί. Ἡμικαθήμενοι.
Evans, *PM I*, σ. 712, εἰκ. 536c. Dessenne, *BCH 1957*, σ. 204, No 14.
Zervos, *L'art de la Crète*, σ. 413, εἰκ. 638.

12. Σήμαντρον ἐξ Ἁγ. Τριάδος.
Γρῦπες κατ' ἀντίωτον θέσιν. Καθήμενοι.
Levi, *Le Cretule di H. Triada*, *Annuario 1925 - 26*, σ. 115, εἰκ. 112.
Monumenti Antichi 1903, σ. 30, εἰκ. 18. Borda, *Arte Cretese Micenea Nel Museo Pigorini*, σ. 66, 21. Dessenne, *BCH 1957*, σ. 204, No 10.

13. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Κεφαλαὶ γρῦπῶν ἀντιθετικῶς καὶ ἀντιθέτως διατεταγμένοι.
Evans, *PM I*, σ. 712, εἰκ. 536a.

14. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Κεφαλαὶ γρῦπῶν ἀντιθετικῶς καὶ ἀντιθέτως διατεταγμένοι.
Evans, *PM I*, σ. 712, εἰκ. 536b.

15. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Ἐνάλογον πρὸς Νο 14.
Hogarth, No 52.
16. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Ἐνάλογον πρὸς Νο 14.
Kenna, Cretan Seals, σ. 146, No 36Sb.
17. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Ἐνάλογον πρὸς Νο 14.
Kenna, Cretan Seals, σ. 146, No 39Sb.
18. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Γρῦψ κατ' ἀντίωτον θέσιν πρὸς αἰγοειδές. Ἄνορθούμενος.
Levi, Le Cretule di Zakro, Annuario 1925 - 26, σ. 176, εἰκ. 215. Des-
senne, BCH 1957, σ. 203, No 3.
19. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Γρῦψ κατ' ἀντίωτον θέσιν πρὸς λέοντα. Καλπάζων.
Levi, Le Cretule di Zakro, Annuario 1925 - 26, σ. 177, εἰκ. 219. Des-
senne, BCH 1957, σ. 204, No 6. Kantor, The Aegean and the Orient
in the 2nd Mill. B.C., AJA 1947, πίν. XIV b.
20. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Γρῦψ πρὸς ἄρ. Καλπάζων.
Levi, Le Cretule di Zakro, Annuario 1925 - 26, σ. 177, εἰκ. 217. Des-
senne, BCH 1957, σ. 203, No 4. Kantor, The Aegean and the Orient
in the 2nd Mill. B.C., AJA 1947, πίν. XIV c.
21. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Γρῦψ πρὸς ἄρ. καλπάζων καὶ κατ' ἀντίωτον θέσιν πρὸς ἕτερον ὄν.
Levi, Le Cretule di Zakro, Annuario 1925 - 26, σ. 117, εἰκ. 218. Des-
senne, BCH 1957, σ. 203, No 5.
22. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Γρῦψ ἐναντίον ζώου. Πρὸς ἄρ.
Levi, Le Cretule di Zakro, Annuario 1925 - 26, σ. 178, εἰκ. 221.
23. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Γρῦπες ἐπιτιθέμενοι κατὰ τῆς λείας των.
Levi, Le Cretule di Zakro, Annuario 1925 - 26, σ. 178, εἰκ. 220.

24. Σήμαντρον ἐξ Ἁγ. Τριάδος.
Γρῦψ ἐναντίον ἐλάφου. Πρὸς ἄρ.
Levi, *Le Cretule di H. Triada*, *Annuario 1925 - 26*, σ. 117, εἰκ. 115.
25. Σήμαντρον ἐξ Ἁγ. Τριάδος.
Γρῦψ ἐπιτιθέμενος κατὰ λέοντος· πρὸς δ.
Levi, *Le Cretule di H. Triada*, *Annuario 1925 - 26*, σ. 116, εἰκ. 114.
Kantor, *The Aegean and the Orient in the 2nd Mill. B.C.*, *AJA 1947*, πίν. XI.
26. Σφραγίς.
Γρῦψ πρὸς ἄρ. Ὁρθίος τείνων ἐμπρόσθιον πόδα. Μινωϊκόν ;
Hutchinson, *Unpublished Objects from Palaikastron and Praisos*, *BSA 1939 - 45*, εἰκ. 18.
27. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Κνωσοῦ.
Τμῆμα γρυπὸς ἐπιτιθεμένου.
Evans, *PM IIa*, σ. 388, πίν. XIXb. Dessenne, *BCH 1957*, σ. 204, No 19.
28. Σφραγίς ἐκ Κνωσοῦ.
Γρῦψ. Πρὸς ἄρ.
Zervos, *L'art de la Crète*, σ. 413, εἰκ. 638. Dessenne, *BCH 1957*, σ. 205, No 31.
29. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρῦψ πρὸς δ. Καθήμενος.
CMS, VII, No 93.
30. Σφραγιδοκύλινδρος ἐκ Κρήτης.
Γρῦψ καὶ ἕτερα ζῶα ζωφοροειδῶς εἰς δύο ἀντινώτους σειράς.
CMS, VII, No 94.

Μ Κ ΙΙΙ

31. Ἀγγεῖον ἐκ Φυλακωπῆς.
Γρῦψ πρὸς δ. Καλπάζων.
Ἐθν. Μουσ. No 5768. Evans, *PM I*, σ. 711, εἰκ. 535. Philakopi, πίν. XIV 2. Bisi, *Il Grifone*, εἰκ. 17 (128).
32. Ἀγγεῖον ἐκ Φυλακωπῆς.
Γρῦψ πρὸς δ. Καλπάζων. Ἀδημοσίευτον.
Ἐθν. Μουσ. No 5762.

33. Ἀγγεῖον ἐκ Φυλακωπῆς.
Γρῦψ πρὸς δ. Καλπάζων.
Ἐθν. Μουσ. Νο 5780. Ἀδημοσίευτον.

Μ Ε ΙΙΙ

34. Ἀγγεῖον ἐκ Μυκηθῶν.
Γρῦψ πρὸς δ. Καλπάζων.
Evans, PM I, σ. 559, εἰκ. 406a. Schuchhardt, Schl. Excavations, σ. 272, εἰκ. 279. Perrot - Chipiez, Histoire de l'art, VI, πίν. XX. Καββαδίας, Προϊστορικὴ Ἀρχαιολογία, σ. 263, εἰκ. 313. Dessenne, BCH 1957, σ. 206. Bisi, Il Grifone, εἰκ. 19 (145).

35. Ἀγγεῖον ἐκ Μυκηθῶν.
Γρῦψ πρὸς δ. Καθήμενος.
Evans, PM I, σ. 559, εἰκ. 406b. Schuchhardt, Schl. Excavations, σ. 272, εἰκ. 279. Perrot - Chipiez, Histoire de l'art, VI, πίν. XX. Καββαδίας, Προϊστορικὴ Ἀρχαιολογία, σ. 263, εἰκ. 313. Dessenne, BCH 1957, σ. 206. Bisi, Il Grifone, εἰκ. 19 (146).

Υ Ε Ι

36. Τμήμα χρυσοῦς λαβῆς ξίφους ἐκ Μυκηθῶν.
Δύο γρῦπες πρὸς ἄρ. Καλπάζοντες.
Karo, Schachtgräber, No 274, πίν. XXXII. Dessenne, BCH 1957, σ. 206, No 6.
37. Ξίφος ἐκ Μυκηθῶν εἰς τέσσαρα τεμάχια.
Ἐκτυποὶ γρῦπες εἰς δύο σειράς. Καλπάζοντες.
Ἐθν. Μουσ. Νο 417.
38. Ξίφος ἐκ Μυκηθῶν.
Τέσσαρες γρῦπες πρὸς ἄρ. Καλπάζοντες.
Evans, PM I, σ. 711, εἰκ. 537. Karo, Schachtgräber No 747, πίν. XCI, XCII. Bossert, The Art of Ancient Crete, σ. 98, εἰκ. 166. Kantor, The Aegean and the Orient in the 2nd Mill. B.C., AJA 1947, πίν. XIV. Dessenne, BCH 1957, σ. 206, No 1.
39. Ἐλασμα χρυσοῦ ἐκ Μυκηθῶν.
Γρῦψ πρὸς ἄρ. Καλπάζων.
Karo, Schachtgräber, No 29, πίν. XXVII. Καββαδίας, Προϊστορικὴ Ἀρχαιολογία, σ. 238, εἰκ. 275. Bossert, The Art of Ancient Crete, σ. 98, εἰκ. 194 K. Bisi, Il Grifone, εἰκ. 17 (132).

40. Ξίφος ἐκ Μυκηθῶν.
Δύο σειραὶ γρυπῶν πρὸς ἄρ. Καλπάζοντες.
Παπαδημητρίου, Πρακτικὰ 1952, σ. 456 - 457, εἰκ. 25, 26. Dessenne,
BCH 1957, σ. 215, No 33.
41. Ἐλασμα χρυσοῦ ἐκ Μυκηθῶν. (Τριπλοῦν).
Γρῦψ πρὸς δ. Καθήμενος.
Ἐθν. Μουσ. No 47. Karo, Schachtgräber, No 47, πίν. XXVI. Bossert,
The Art of Ancient Crete, σ. 98, εἰκ. 194 F.
- Υ Μ Π καὶ Υ Ε Π
42. Σήμαντρον ἐκ Κνωσοῦ.
Γρῦπες ἀντίωτοι. Μεταξὺ αὐτῶν πτηνόν. Ὅρθιοι.
Μουσ. Ἑρ. No 259. Evans, PM IVb, σ. 608, εἰκ. 597. Dessenne,
BCH 1957, σ. 204, No 20.
43. Σφραγὶς ἐκ Κρήτης.
Γρῦψ πρὸς δ. Καθήμενος.
Xenaki - Sakellariou, Les cach. min. de la coll. Giam., πίν. XXVI 336.
44. Σφραγὶς ἐκ Κρήτης.
Γρῦψ πρὸς ἄρ. Καθήμενος.
CMS, VII, No 120.
45. Σφραγὶς ἐκ Κρήτης.
Γρῦψ πρὸς ἄρ. Καθήμενος.
CMS, VII, No 258.
46. Σφραγὶς ἐξ Ἐβδοῦ Πεδιάδος Κρήτης.
Γρῦψ θήλεια πρὸς δ. Καθημένη.
Ξανθοῦδίδης, Σφραγιδες Κρήτης, ΑΕ 1907, σ. 175, πίν. 7. 101. Zer-
vos, L'art de la Crète, σ. 420, εἰκ. 677. Dessenne, BCH 1957, σ. 205,
No 30.
47. Τοιχογραφία Κνωσοῦ.
Ἄπτερος γρῦψ πρὸς δ. Καθήμενος.
Evans, PM IVb, πίν. XXXII. Dessenne, BCH 1957, σ. 204, No 18.
Platon, Archaeologia Mundi. Crete, σ. 9. Deplace, Ant. Glass. 1967,
σ. 57.

48. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρῦψ πρὸς ἄρ. Ἐπιτιθέμενος.
Ξανθουδίδης, Σφραγίδες Κρήτης, ΑΕ 1907, πίν. 7, 75. Dessenne,
BCH 1957, σ. 205, No 26.
49. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρῦψ πρὸς δ. Καθήμενος.
Μουσ. Ἑρ. No 65. Ἀδημοσίευτον (;).
50. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρῦψ πρὸς δ. Καθήμενος.
Μουσ. Ἑρ. No 1902. Ἀδημοσίευτον.
51. Ἀμφίγραφος σφραγίς ἐκ Κνωσοῦ.
α) Γρῦψ πρὸς δ. ἀντίνωτος πρὸς αἶγαγρον. Καθήμενος.
β) Γρῦψ κατὰ ἀγριοχοίρου. Ἐπιτιθέμενος καθέτως.
Μουσ. Ἑρ. No 838. Ἀδημοσίευτον.
52. Σφραγίς ἴσως ἐκ Κρήτης.
Γρῦπες ἀντιθετικοί. Ἐπιτιθέμενοι ἐναντίον βοός.
Evans, PM IVb, σ. 624, εἰκ. 611. Dessenne, BCH 1957, σ. 205, No 3.
Kenna, Cretan Seals, σ. 137, No 342, πίν. 13.
53. Σφραγίς Μυκηναϊκή.
Γρῦψ πρὸς δ. Καθήμενος.
CMS, VIII, No 88.
54. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Μυκηναίων.
Γρῦψ πρὸς ἄρ. Βαδίζων.
Ἑθν. Μουσ. No 7634. Dessenne, Le Sphinx, πίν. XXV 304.
55. Σφραγίς ἐκ Βαφειοῦ.
Γρῦψ ὀδηγούμενος ὑπὸ ἱερέως.
Ἑθν. Μουσ. No 1761. Τσουντας, ΑΕ 1889, πίν. 10, 32. Evans,
PM IIa, σ. 785, εἰκ. 512. Bossert, The Art of Ancient Crete, σ. 231,
εἰκ. 394 F. Μαρινάτος, Κρήτη καὶ Μυκ. Ἑλλάς, εἰκ. 211. Demargne,
Fouilles exécutées à Mallia, πίν. XLV 1456. Mylonas, Mycenae and
the Mycenaean Age, εἰκ. 127 (37). Bisi, Il Grifone, πίν. XVII.
56. Σφραγίς ἐκ Πύλου.
Γρῦψ πρὸς δ. μεταφέρων τὴν λείαν του.
Ἑργον 1959, σ. 121, εἰκ. 128.

57. Σφραγίς ἐκ Κρήτης (:)
Γρῦψ ἐναντίον ἐλαφοειδοῦς. Πρὸς δ.
Erlenmeyer - Hildegard, Von Minoischen Siegeln, Antike Kunst 1961,
σ. 18, πίν. 7, 87.
58. Σφραγίς ἐκ Κρήτης (:)
Γρῦψ ἐναντίον ἐλαφοειδοῦς. Πρὸς δ.
Erlenmeyer - Hildegard, Von Minoischen Siegeln, Antike Kunst 1961,
σ. 18, πίν. 7, 89.
59. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρῦψ ἐναντίον ἐλαφοειδοῦς. Πρὸς ἄρ.
Xenaki - Sakellariou, Les cach. min. de la coll. Giam., πίν. IX 306,
XXVI 306.
60. Σφραγίς ἐκ Κνωσοῦ.
Γρῦπες ἐκατέρωθεν θεᾶς. Ὅρθιοι.
Hood - De Jong, Late Minoan Warrior Graves, BSA 1952, σ.
275 ἐξ., εἰκ. 16 III, πίν. 54 C. Dessenne, BCH 1957, σ. 205, No 3.
Demargne, La naissance de l'art Grec, σ. 177, εἰκ. 243. Deplace, Ant.
Class. 1967, σ. 50. Platon, Archaeologia Mundi. Crete, εἰκ. 85.
61. Σφραγίς ἐκ Δ. Κρήτης.
Γρῦπες ἐκατέρωθεν θεᾶς. Ἄνορθούμενοι.
MMR², σ. 359 καὶ 362. Kenna, Cretan Seals, σ. 154, πίν. 20/1938.
1073.
62. Σήμαντρον ἐκ Κνωσοῦ.
Γρῦψ πρὸς ἄρ. Καθήμενος.
Μουσ. Ἑρ. No 222. Ἄδημοσίευτον.
63. Σήμαντρον ἐκ Κνωσοῦ.
Γρῦψ πρὸς ἄρ. Ὅρθιος.
Μουσ. Ἑρ. No 364. Ἄδημοσίευτον.
64. Σήμαντρον ἐκ Κνωσοῦ.
Κεφαλαὶ γρυπῶν. Ἀντιθετικαὶ καὶ ἀντίθετοι.
Μουσ. Ἑρ. No 232. Ἄδημοσίευτον.
65. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρῦψ ἐναντίον βοός. Πρὸς δ.
Μουσ. Ἑρ. No 1529. Ἄδημοσίευτον.

66. Σήμαντρον Κνωσοῦ.
Γρῦπες κατ' ἀντίωτον θέσιν. Καλπάζοντες.
Μουσ. Ἑρ. No 660. Ἀδημοσίευτον.
67. Σαρκοφάγος Ἁγ. Τριάδος Κρήτης.
Γρῦπες σύρουν ἄρμα. Πρὸς ἄρ.
Paribeni, Monumenti Antichi 1908, σ. 1 ἐξ. MMR², σ. 426 ἐξ. Matz, Göttererscheinung und Kultbild im Minoischen Kreta, Abhandlungen der Akad. Mainz, 1958, ἀρ. 7. Μαρινᾶτος, Κρήτη καὶ Μυκ. Ἑλλάς, πίν. XXX.
Bossert, The Art of Ancient Crete, σ. 143, εἰκ. 253.
Dessenne, BCH 1957, σ. 206, No 47.
68. Σφραγίς ἐκ Θηβῶν.
Γρῦψ πρὸς δ. Καθήμενος.
Ἐφ. «Καθημερινή», 25.12.1963. «Τὰ προϊστορικά ἀνάκτορα τῆς Καδμείας». Ἐφ. «Τὸ Βῆμα», 11.10.1964. Ἄρχ. Δελτ. 1964 Β, πίν. 228α.

Υ Ε ΙΙΙ καὶ Υ Μ ΙΙΙ.
69. Σφραγίς ἐκ Πύλου.
Θήλεια γρῦψ πρὸς δ. Ὅρθια.
Ἐθν. Μουσ. No 8327. Μαρινᾶτος, Κρήτη καὶ Μυκ. Ἑλλάς, εἰκ. 208. Dessenne, BCH 1957, σ. 215, No 37.
70. Σφραγίς ἐκ Πύλου.
Θήλεια γρῦψ πρὸς δ. Ὅρθια.
Ἐθν. Μουσ. No 8336. Μαρινᾶτος, Ἀνασκαφαὶ ἐν Πύλῳ, Πρακτικά 1956, σ. 205.
71. Σφραγίς ἐκ Πύλου.
Γρῦπες πρὸς ἄρ.
Ἐθν. Μουσ. 8321. Μαρινᾶτος, Ἀνασκαφαὶ ἐν Πύλῳ, Πρακτικά 1956, σ. 205. Vanderpool, News Letter from Greece, AJA 1957, σ. 283, πίν. 85, 12. Dessenne, BCH 1957, σ. 215, No 36.
72. Κυλινδρική σφραγίς ἐκ Πύλου.
Γρῦψ πρὸ ἀνδρὸς πρὸς δ. Ἡμικαθήμενος.
Ἐθν. Μουσ. No 8334. Vanderpool, News Letter from Greece AJA, 1957, σ. 283, πίν. 85. Dessenne, BCH 1957, σ. 215, No 35. Deplace, Ant. Class. 1967, σ. 52.

73. Μυκηναϊκή σφραγίς.
Γρῦψ πρὸ θεᾶς ἀνορθούμενος εἰς τοὺς ὀπισθίους πόδας.
CMS, VIII, No 146.
74. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Μυκηναῶν.
Γρῦψ ἐναντίον ζώου. Πρὸς δ.
Ἐθν. Μουσ. No 2463. Perrot - Chipiez, Histoire de l'art, VI. σ. 832,
εἰκ. 414. Τσουντας, AE 1888, πίν. 8, 6.
Dessenne, BCH 1957, σ. 206, No 9.
75. Ἐλεφαντοστοῦν ἐξ Ἐγκωμης Κύπρου.
Γρῦψ προσβαλόμενος ὑπὸ ὀπλίτου. Ἐνορθούμενος πρὸς ἀρ.
Mertzenfeld, Ivoirs phéniciens, πίν. LXXII. Bossert, The Art of Ancient Crete, σ. 267, εἰκ. 491. Bossert, Altsyrien, σ. 12, εἰκ. 164. Kantor, Ivory Carving in Mycenaean Period, Archaeology 1960, σ. 22, εἰκ. 21. Μαρινᾶτος, Ὁ Κερεάτης τῆς Ἐγκωμης, Ἄρχ. Δελτ. 1963 A, σ. 98.
76. Ἐλεφαντοστοῦν ἐξ Ἀθηνῶν.
Ἐπὶ κυλινδρικής ἐπιφανείας πυξίδος γρῦπες ἐναντίον ἐλάφου.
Ἐπὶ τοῦ καλύμματος γρῦψ πρὸς δ. Ἐπιτιθέμενος.
Shear, The Campaign of 1939, Hesperia 1940, σ. 286, εἰκ. 27, σ. 287, εἰκ. 28. Kantor, Ivory Carving in the Mycenaean Period, Archaeology 1960, σ. 14, εἰκ. 3. Shear, Discoveries in the Agora in 1939, AJA 1939, σ. 577, εἰκ. 13. Kantor, The Aegean and the Orient in the 2nd Mill. B.C., AJA 1947, πίν. XXIII, 2A. Dessenne, BCH 1957, σ. 208, No 29. Higgins, Minoan and Mycenaean Art, σ. 132, εἰκ. 160 καὶ 161. Mylonas, Mycenae and the Mycenaean Age, εἰκ. 141. Bisi, Il Grifone, εἰκ. 19 (143).
77. Κύλινδρος ἐξ Ἀγ. Πελαγίας Κρήτης.
Γρῦψ φερόμενος ὑπὸ ἀνδρὸς πρὸς δ.
Evans, PM IVb, σ. 497, εἰκ. 436. Frankfort, Cylinder Seals, σ. 302, εἰκ. 105. Levi, AE 1953 - 54, σ. 54, εἰκ. 4. Dessenne, BCH 1957, σ. 206, No 49. Bisi, Il Grifone, εἰκ. 18 (134).
78. Μυκηναϊκὸς κύλινδρος.
Γρῦψ, ἀγρίμι καὶ ὁ δίσκος τοῦ ἡλίου.
CMS, VII, No 174.

79. Σαρκοφάγος ἐκ Παλαικάστρου.
Γρῦψ πρὸς δ. Ὕρθιος.
Bosanquet, Excavations at Palaikastro, BSA 1901-02, πίν. 18. MMR², σ. 170, εἰκ. 71. Bossert, The Art of Ancient Crete, σ. 209, εἰκ. 362. Καββαδίας, Προϊστορική Ἀρχαιολογία, σ. 472, εἰκ. 606. Monumenti Antichi 1904, σ. 571, εἰκ. 48. Μαρινᾶτος, Κρήτη καὶ Μυκ. Ἑλλάς, εἰκ. 127. Dessenne, BCH 1957, σ. 206, No 48. Bisi, Il Grifone, πίν. XII.
80. Σφραγίς.
Γρῦπες ἐκατέρωθεν Παλλαδίου. Ἐνορθούμενοι.
Kenna, Cretan and Mycenaean Seals in North America, AJA 1964, πίν. I, 41.
81. Κύλινδρος ἐξ Ἐγκωμης.
Γρῦψ ἐπιτιθέμενος κατὰ λέοντος· πρὸς δ.
Frankfort, Cylinder Seals, σ. 303, πίν. XLVI. ILN 1935, σ. 247, εἰκ. 9. Bossert, Altsyrien, σ. 23, εἰκ. 328. Kenna, Cretan Seals, πίν. 14, 357.
82. Χρυσοῦς δακτύλιος ἐκ Προσύμνης.
Ἐθν. Μουσ. 8455. Γρῦπες ἐκατέρωθεν κίονος. Ἐμικαθήμενοι.
Blegen, Prosymna, I, σ. 136, 213, 266, εἰκ. 540, 8, σ. 143, εἰκ. 576. BCH 1957, σ. 207, No 16. CMS, I, No 218. Deplace, Ant. Class. 1967, σ. 55.
83. Χρυσοῦς δακτύλιος ἐκ Μυκηναίων.
Γρῦπες ἀντιθετικοὶ καὶ ἀντίνωτοι. Ὕρθιοι.
Ἐθν. Μουσ. No 2970. Evans, PM III, σ. 511, εἰκ. 360. Bossert, Altkreta, 3η ἔκδ., εἰκ. 395. Gillieron, Mykenische Altertümer, σ. 25, No 4. Μαρινᾶτος, Κρήτη καὶ Μυκ. Ἑλλάς, εἰκ. 206. Dessenne, BCH 1957, σ. 207, No 12. Bisi, Il Grifone, πίν. XV.
84. Χρυσοῦς δακτύλιος ἐκ Μυκηναίων.
Γρῦψ πρὸ θεᾶς, πρὸς ἄρ. Ἐμικαθήμενος.
Ἐθν. Μουσ. No 3181. Staïs, Collection Myceniënne, No 3181. Bossert, Altkreta, 1η ἔκδ., εἰκ. 399. Gillieron, Mykenische Altertümer, σ. 25, No 15. Μαρινᾶτος, Κρήτη καὶ Μυκ. Ἑλλάς, εἰκ. 206. Dessenne, BCH 1957, σ. 207, No 11. Bisi, Il Grifone, πίν. XIV.
85. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Μυκηναίων. (Διπλοῦν).
Γρῦψ πρὸς ἄρ. Ἐμικαθήμενος.
Ἐθν. Μουσ. No 2464. Ἀδημοσίευτον.

86. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Μυκηναίων.
Γρῦψ πρὸς δ. Καθήμενος.
Ἐθν. Μουσ. No 3215. Bossert, *The Art of Ancient Crete*, σ. 37, εἰκ. 53.
Dessenne, *BCH* 1957, σ. 206, No 8.
87. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Μυκηναίων.
Γρῦψ πρὸς ἀρ. Καθήμενος.
Ἐθν. Μουσ. No 2461. Τσουντας, *AE* 1888, πίν. 8, 14. Perrot - Chipiez,
Histoire de l'art, σ. 832, εἰκ. 415. Bossert, *The Art of Ancient Crete*,
σ. 36, εἰκ. 50. Dessenne, *BCH* 1957, σ. 206, No 7. Bisi, *Il Grifone*,
εἰκ. 18 (138).
88. Ἐλεφαντοστᾶ ἐκ Μυκηναίων.
α) Κεφαλή γρυπός, β) τμήμα πτεροῦ γρυπός.
Ἐθν. Μουσ. No 2647. Ἀδημοσίευτον.
89. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Μυκηναίων.
Τμήμα γρυπός πρὸς ἀρ.
Ἐθν. Μουσ. No 2406. Ἀδημοσίευτον.
90. Ξυλίνη πλάξ ἐξ Αἰγύπτου.
Γρῦψ πρὸς ἀρ. Βαδίζων.
Dussaud, *L'art Phénicien du II mill.*, σ. 100, εἰκ. 62. Bossert, *The
Art of Ancient Crete*, σ. 44. Persson, *The Royal Tombs at Dendra
near Midea*, σ. 46, εἰκ. 27. Kantor, *The Aegean and the Orient in the
2nd Mill. B.C.*, *AJA* 1947, πίν. XXIV A.
91. Κύλινδρος ἐξ Ἀστρακοῦς Κνωσοῦ.
α) Γρῦψ σύρων ἄρμα πρὸς ἀρ. β) Γρῦψ συρόμενος ὑπὸ ἀνδρὸς πρὸς ἀρ.
Μουσ. Ἑρ. No 1460. Evans, *PM IVb*, σ. 426, εἰκ. 351. Frankfort,
Cylinder Seals, σ. 304, εἰκ. 107. Kenna, *Cretan Seals*, σ. 64, εἰκ. 138.
Dessenne, *BCH* 1957, σ. 206, No 50. Bisi, *Il Grifone*, εἰκ. 18 (135).
92. Σφραγίς ἐκ Μυκηναίων.
Γρῦψ πρὸς δ. Ἡμικαθήμενος.
Ἐθν. Μουσ. No. 2443. Τσουντας, *AE* 1888, πίν. 10, 41.
Dessenne, *BCH* 1957, σ. 207, εἰκ. 21.
93. Σφραγίς Βρετ. Μουσείου.
Γρῦψ καὶ λέων ἐκατέρωθεν βοός, πρὸς δ. Καλπάζων. ΥΜΠ ;
Βρετ. Μουσ. No. 37. Furtwängner - Loeschcke, *Mykenische Vasen*,
πίν. E, 12. Dessenne, *BCH* 1957, σ. 207, No. 23. CMS, VII, No. 116.

94. Σφραγίς άγνώστου προελεύσεως.
Γρῦψ ἐναντίον ζώου. Πρὸς δ.
BCH 1957, σ. 207, No. 26.
95. Σφραγίς ἐκ Μυκηναῶν.
Γρῦψ πρὸς δ. Καθήμενος.
Furtwängner, Die Antiken Gemmen, σ. 44, εἰκ. 19. Dessenne, BCH
1957, σ. 207, No. 25.
96. Κύλινδρος ἐκ Προσύμνης.
Γρῦπες πρὸς δ. Καθήμενοι.
Blegen, Prosymna, II, σ. 145, εἰκ. 595. Dessenne, BCH 1957, σ. 208,
No. 28.
97. Χρυσοῦς δακτύλιος ἐκ Βόλου.
Γρῦψ ἐκ σμάλτου πρὸς δ. Καθήμενος.
Ἐθν. Μουσ. No. 5606. Κουρουνιώτης, Ἀνασκαφή Θεολωτοῦ Τάφου
ἐν Βόλῳ, ΑΕ 1906, σ. 234, εἰκ. 10.
98. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρῦψ πρὸς ἄρ. Ὀρθίος.
Kenna, Cretan Seals, σ. 135, No. 327.
99. Φαγεντιανή ἐκ Μυκηναῶν.
Γρῦψ διασταυρούμενος πρὸς λέοντα· πρὸς δ.
Ἐθν. Μουσ. No. 7509. Wace, Mycenae 1939-1955, BSA 1956, σ. 103.
100. Σφραγίς ἐκ Μυκηναῶν.
Γρῦψ πρὸς ἄρ. Καλπάζων καὶ λέων.
Μουσ. Κοπεγχάγης No. 5663. Levi, Annuario 1925 - 26, σ. 186, εἰκ.
239.
101. Σφραγίς ἐκ Μυκηναῶν.
Γρῦπες ἐκατέρωθεν κίονος προσδεδεμένοι. Ἄνορθούμενοι.
Ἐθν. Μουσ. No. 2875. Τσουντας - Manatt, Mycenaean Age, σ. 254,
εἰκ. 131. Καββαδίας, Προϊστορική Ἀρχαιολογία, σ. 668, εἰκ. 660.
Evans, PM III σ. 511, εἰκ. 361. Dessenne, BCH 1957, σ. 207, No. 19.
MTPC, JHS 1901, σ. 158, εἰκ. 36. Perrot - Chipiez, Histoire de l'art,
σ. 801, εἰκ. 374. Furtwängler, Die Antiken Gemmen, III, σ. 44, εἰκ. 18.
CMS, I, No. 98 Deplace, Ant. Class. 1967, σ. 55.

102. Σφραγίς ἐκ Μυκηῶν.
Γρῦπες ἐκατέρωθεν κίονος προσδεδεμένοι, ὄρθιοι, ὑπερθεν πρηνοῦς μορφῆς.
Ἐθν. Μουσ. No. 7645. Wace, BSA 1955, σ. 176, πίν. 38 C, 39C.
Deplace, Ant. Class. 1967, σ. 55, εἰκ. 3.
103. Σφραγίς ἐκ Μιδέας.
Γρῦπες ἀντιθετικοί.
Ἐθν. Μουσ. No. 8770, CMS, I, No. 196.
104. Σήμαντρον ἐκ Πύλου.
Ἄνδρες μεταξὺ γρυπῶν καὶ ἵππων.
Ἐθν. Μουσ. No. 8525, CMS, I, No. 357.
105. Τοιχογραφία ἐκ Πύλου.
Ἄντιθετικοὶ γρῦπες. Καθήμενοι. Μετὰ πτερῶν (:).
Blegen, AJA 1956, σ. 95, πίν. 40, εἰκ. 2. Dessenne, BCH 1957, σ. 207, No. 14. Lang, Picture Puzzles from Pylos :First Steps in the Study of Frescoes, Archaeology 1960, σ. 56 - 60. Lang, The Palace of Nestor, II, σ. 99 ἐξ.
106. Σήμαντρον ἐκ Πύλου.
Λέων μεταξὺ γρυπῶν. Εἷς γρῦψ ἄπτερος.
Ἐθν. Μουσ. No. 8499, CMS, I, No. 329.
107. Τοιχογραφία ἐκ Πύλου.
Ἄπτερος γρῦψ πρὸς ἄρ. Καθήμενος.
Blegen, AJA 1958, πίν. 42, εἰκ. 18 - 19. Blegen — Rawson, A Guide to the Palace of Nestor, 1962, εἰκ. 20. Lang, The Palace of Nestor, II, σ. 208 ἐξ., πίν. F 21a C46.
108. Τοιχογραφία ἐκ Πύλου.
Γρῦπες πρὸς ἄρ. Καθήμενοι.
Blegen, Rawson, A Guide to the Palace of Nestor, 1962, εἰκ. 31.
109. Σήμαντρον ἐκ Πύλου.
Γρῦπες ἀντιθετικοί. Καθήμενοι.
Bennett, Anonymous Writers in Mycenaean Palaces, Archaeology 1960, σ. 27, εἰκ. 4. Blegen, The Palace of Nestor, εἰκ. I, 275 (3 καὶ 7).

110. Χρυσοῦς δακτύλιος συλλογῆς Σταθάτου.
Γρῦπες ἐκατέρωθεν ἀνδρός. Ὅρθιοι.
Amandry, Collection Helène Stathatos, πίν. VI 7. Dessenne, BCH 1957, σ. 207, No 17. Deplace, Ant. Class. 1967, σ. 52, εἰκ. 2.
111. Τμήμα πηλοῦ ἐκ Πύλου.
Ἄνδρες καὶ γρῦπες.
Ἐθν. Μουσ. No. 8526. CMS, I, No. 309.
112. Σφραγὶς ἐκ Σφακιῶν Κρήτης.
Γρῦπες ἐκατέρωθεν θεᾶς. Ἄνορθούμενοι.
Μουσ. Ἑρ. No. 1753. Πρακτικά 1955, σ. 294, πίν. 110γ.
113. Σφραγὶς ἐκ Δικταίου Ἄντρου.
Γρῦπες ἐκατέρωθεν θεᾶς. Ὅρθιοι.
Evans, PM IVa, σ. 169, εἰκ. 130. Marinatos, Numerous Years of Joyful Life, BSA 1951, σ. 113, εἰκ. 6. Dessenne, BCH 1957, σ. 205, No. 34. Kenna, Cretan Seals, σ. 138, No. 351. Boardman, The Cretan Collection in Oxford. The Dictaeon Cave and Iron Age, σ. 70, πίν. XXIV, 299. Deplace, Ant. Class. 1967, σ. 50.
114. Ἀλάβαστρον ἐκ Λευκαντι Εὐβοίας.
Γρῦπες ἀντιθετικοί, ὄρθιοι, ἐκατέρωθεν φωλεᾶς μετὰ τῶν νεοσσῶν τῶν.
Higgins, Minoan and Mycenaean Art, σ. 122, εἰκ. 144.
Ἐφ. «Καθημερινή» 19/7/64.
115. Σήμαντρον Μουσ. Τέχνης Providence.
Γρῦψ πρὸ θεᾶς, πρὸς ἄρ. Ἡμικαθήμενος.
Budde, Helladic Greece, Rhode Island School of Design Bulletin 1939 - 40, σ. 10, εἰκ. 12b.
116. Μυκηναϊκὴ σφραγίς.
Γρῦψ πρὸ θεᾶς ὄρθιος πρὸς ἄρ.
CMS, VIII, No. 95.
117. Χρυσοῦς δακτύλιος ἐξ Ἀρχάνων.
Γρῦψ καλπάζων πρὸς ἄρ. ὀδηγούμενος (;) ὑπὸ θεᾶς.
Ἔργον 1967, σ. 96, εἰκ. 101.
118. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρῦπες ἐκατέρωθεν κίονος. Ἡμικαθήμενοι.
Μουσ. Ἑρ. No. 57. Ἀδημοσίευστον.

119. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρὺψ καὶ λέων ἀντιθετικῶς ἐκατέρωθεν ἀνδρός. Ἐνορθούμενοι.
Ξανθοῦδιδης, Σφραγίδες Κρήτης, ΑΕ 1917, πίν. 8, 136. Dessenne,
BCH 1957, σ. 205, No. 33. Deplace, Ant. Class. 1967, σ. 52.
120. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρὺψ πρὸς δ. καὶ πρὸ λέοντος. Ὅρθιος.
Delaporte, Cylindres et cachets orientaux, Musée du Louvre, πίν. 59,
24b/Δ. 37.
121. Σήμαντρον ἐκ Κνωσοῦ.
Γρὺψ ἀντιμέτωπος πρὸς ἕτερον ὄν.
Gill, The Knossos Sealings, BSA 1965, πίν. 14 (R24).
122. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Δήλου.
Γρὺψ ἐναντίον ἐλάφου· πρὸς ἄρ.
Gallet de Santerre — Tréheux, Dérôt égéen et géométrique de
l'Artemision à Delos, BCH 1947 - 48, σ. 168, πίν. XXVII.
Dessenne, BCH 1957, σ. 208, No. 30.
123. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Δήλου.
Γρὺψ συλλαμβανόμενος ὑπὸ λέοντος. Καλπάζων πρὸς ἄρ.
Gallet de Santerre — Tréheux, BCH 1947 - 48, πίν. XXIX.
Journal of N. Easter Studies 1956 - 57, σ. 162, εἰκ. 2.
Dessenne, BCH 1957, σ. 208, No. 31. Kantor, Ivory Carving in the
Mycenaean Period, Archaeology 1960, σ. 19, εἰκ. 10B. Bisi, II
Grifone, εἰκ. 19(142).
124. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρὺψ ἐπιτιθέμενος ἐναντίον ζώου· πρὸς ἄρ.
Kenna, Cretan Seals, πίν. 13, 347.
125. Σφραγίς Ashmolean Museum.
Γρὺψ ἐναντίον δράκοντος· πρὸς δ.
Gill, The Minoan Dragon, University of London, Inst. of Class. Stu-
dies 1963, σ. 1 ἐξ., No. 15. Kenna, Cretan and Mycenaean Seals in
North America, AJA 1964, πίν. 2(25 : MMNY).
126. Σφραγίς ἐν Βερολίῳ.
Γρὺψ ἐναντίον λέοντος ἐπιτιθέμενος καθέτως.
Furtwängler — Loeschcke, Mykenische Vasen, πίν. E9.
Dessenne, BCH 1957, σ. 207, No. 24.

127. Κύλινδρος Συλλογῆς Morgan.
Γρῦψ ἐναντίον βοός, πρὸς ἄρ.
Porada, *The Collection of the Pierpont Morgan Library*, 1948, I,
πίν. 1077. Dessenne, *BCH* 1957, σ. 208, No. 27.
128. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρῦψ ἐναντίον λέοντος ἐπιτιθέμενος καθέτως.
Kenna, *Cretan Seals*, σ. 140, No. 367.
129. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρῦψ ἐπιτιθέμενος ἐναντίον βοός καθέτως.
Kenna, *Cretan Seals*, σ. 140, No. 366.
130. Χρυσῆ σφραγίς ἐκ Πύλου.
Γρῦψ πρὸς ἄρ. Καθήμενος.
Ἐθν. Μουσ. No. 7986. Blegen, *AJA* 1954, σ. 32, πίν. 9, 15. Μαρινᾶ-
τος, *Κρήτη καὶ Μυκ.* Ἑλλάς, εἰκ. 209. Wace - Stubbings, *A Com-
panion to Homer*, πίν. 24C. Dessenne, *BCH* 1957, σ. 207, No. 13.
Higgins, *Minoan and Mycenaean Art*, σ. 185, εἰκ. 237. Mylonas,
Mycenae and the Mycenaean Age, εἰκ. 137. Bisi, *Il Grifone*, πίν. XIII.
131. Σφραγίς ἐκ Μενιδίου Ἀττικῆς.
Γρῦψ πρὸς δ. Καθήμενος.
Ἐθν. Μουσ. No. 1952.
Lolling, *Das Kuppelgrab bei Menidi*, πίν. VI 2. Perrot - Chipiez,
Histoire de l'art, σ. 847, εἰκ. 431, 8. Dessenne, *BCH* 1957, σ. 207,
No. 20. Kantor, *Ivory Carving in the Mycenaean Period*, *Archaeol-
ogy* 1960, σ. 19, εἰκ. 9C. Bisi, *Il Grifone*, εἰκ. 18 (136).
132. Σφραγίς ἐκ Σπάτων Ἀττικῆς.
Γρῦψ πρὸς ἄρ. Καθήμενος.
Ἐθν. Μουσ. No. 2157. Ἀθήναιον 1877, πίν. Β' II. Dessenne, *BCH*
1957, σ. 207, No. 15.
133. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρῦψ πρὸς δ. Ὄρθιος.
Kenna, *Cretan Seals*, σ. 150, No. 23P.
134. Σφραγίς Μουσ. Λούβρου.
Γρῦψ πρὸς ἄρ. Καθήμενος.
Μουσ. Λούβρου No. 1623. 31. Delaporte, *Cylindres et cachets orien-
taux*, *Musée du Louvre*, πίν. 59, 22 (Δ. 36).

135. Σφραγίς Μουσ. Λούβρου.
Γρὺψ πρὸς ἄρ. Καθήμενος.
Delaporte, Catalogue des cylindres orientaux II, Musée du Louvre,
πίν. 105, 15C. M. Λούβρου No. 1163. Dessenne, BCH 1957, σ. 205,
No 40.
136. Σφραγίς συλλ. Γιαμαλάκι.
Γρὺψ πρὸς ἄρ. Καθήμενος.
Xenaki - Sakellariou, Les cach. min. de la coll. Giam., πίν. X, Des-
senne, BCH 1957, σ. 205, No. 37.
137. Σφραγίς συλλ. Γιαμαλάκι.
Γρὺψ πρὸς δ. Καθήμενος.
Xenaki - Sakellariou, Les cach. min. de la coll. Giam., πίν. IX 335.
Dessenne, BCH 1957, σ. 205, No. 37.
138. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρὺψ πρὸς ἄρ. Ἑμικαθήμενος.
Furtwängler, Geschnittene Steine, σ. 3, πίν. 1, 14.
139. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρὺψ πρὸς ἄρ. Ἑμικαθήμενος.
Kenna, Cretan Seals, σ. 149, No. 15P.
140. Σφραγίς ἐκ Δικταίου Ἐαντρου.
Γρὺψ πρὸς δ. Ἑμικαθήμενος.
Kenna, Cretan Seals, σ. 150, No. 16P.
141. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρὺψ πρὸς δ. Καθήμενος.
Kenna, Cretan Seals, σ. 151, No. 32P.
142. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρὺψ πρὸς ἄρ. Καθήμενος.
Kenna, Cretan Seals, σ. 151, No. 34P.
143. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρὺψ πρὸς ἄρ. Ἑμικαθήμενος.
Kenna, Cretan Seals, σ. 151, No. 35P.

144. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρὺψ βαδίζων.
Ἐθν. Μουσ. No. 4653. CMS, I, No. 473.
145. Σφραγίς ἐκ Φαιστοῦ.
Γρὺψ πρὸς δ. ἄπτερος. Ὕρθιος.
Levi, La Tomba a Tholos di Kamilari presso a Festos, Annuario
1961 - 62, σ. 98, εἰκ. 144 No. 18.
146. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρὺψ πρὸς ἄρ. Ὕρθιος.
Ἐθν. Μουσ. No. 4602. CMS, I, No. 472.
147. Σφραγίς ἐκ Φαιστοῦ.
Γρὺψ πρὸς δ. Ὕρθιος.
Levi, La Tomba a Tholos di Kamilari presso a Festos, Annuario,
1961 - 62, σ. 100, εἰκ. 145, No. 19.
148. Σήμαντρον ἐκ Κνωσοῦ.
Γρὺψ πρὸς ἄρ. Ὕρθιος.
Gill, The Knossos Sealings, BSA 1965, πίν. 14 (R35).
149. Σήμαντρον ἐκ Κνωσοῦ.
Γρὺψ πρὸς δ. Ἡμικαθήμενος.
Μουσ. Ἑρ. No. 317. Ἀδημοσίευτον.
150. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρὺψ πρὸς δ.
Ἐθν. Μουσ. No. 4655. CMS, I, No. 475.
151. Σήμαντρον ἐκ Κνωσοῦ.
Γρὺψ πρὸς δ. Ἡμικαθήμενος.
Μουσ. Ἑρ. No. 318. Ἀδημοσίευτον.
152. Σήμαντρον ἐκ Κνωσοῦ.
Γρὺψ πρὸς ἄρ. Ἡμικαθήμενος.
Μουσ. Ἑρ. No. 658. Gill, The Knossos Sealings, BSA 1965, σ. 58,
πίν. 8 (U66).
153. Σήμαντρον ἐκ Κνωσοῦ.
Γρὺψ ἐναντίον ἀκαθορίστου ζώου· πρὸς ἄρ.
Μουσ. Ἑρ. Ἀκαταχώρητον. Ἀδημοσίευτον.

154. Σήμαντρον ἐκ Κνωσοῦ.
Ἄπτερος γρῦψ πρὸς ἄρ.
Μουσ. Ἑρ. Ἀκαταχώρητον. Ἀδημοσίευτον.
155. Σήμαντρον ἐκ Κνωσοῦ.
Γρῦψ πρὸς ἄρ. Καθήμενος.
Μουσ. Ἑρ. Ἀκαταχώρητον. Ἀδημοσίευτον.
156. Σήμαντρον ἐκ Κνωσοῦ.
Γρῦψ ἐναντίον ζώου.
Μουσ. Ἑρ. No. 275β.
157. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρῦψ πρὸς δ. Καθήμενος.
Richter, Catalogue of Engraved Gems. The Metropolitan Museum of Art, πίν. 1, 9.
158. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρῦψ πρὸς δ. Καθήμενος.
CMS, VII, No. 135.
159. Σφραγίς ἐκ Κρήτης (Ἑλληνικά).
Γρῦψ πρὸς δ. Καθήμενος.
CMS, VII, No. 240.
160. Σφραγίς ἐκ Τυλίσου.
Γρῦψ πρὸς δ. Καθήμενος.
Μουσ. Ἑρ. No. 904. Dessenne, BCH 1957, σ. 205, No. 29.
161. Σφραγίς ἐκ Μιλάτου.
Γρῦψ πρὸς ἄρ. Ἡμικαθήμενος.
Kenna, Cretan Seals, σ. 140, No. 368.
162. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρῦψ πρὸς δ. Καθήμενος.
Μουσ. Ἑρ. No. 882. Dessenne, BCH 1957, σ. 205, No. 28.
163. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γρῦψ πρὸς δ. Καθήμενος.
Ἑθν. Μουσ. No. 4654, CMS, I, No. 474.

164. Σφραγίς ἐκ Γουρνιῶν.
Γρῦψ πρὸς δ. Καθήμενος.
Μουσ. Ἑρ. No. 394. Dessenne, BCH 1957, σ. 205, No. 27.
165. Σήμαντρον ἐκ Κνωσοῦ.
Γρῦψ πρὸς δ. Καθήμενος.
Gill, The Cnossos Sealings, BSA 1965, πίν. 15(R49).
166. Σήμαντρον ἐκ Κνωσοῦ.
Γρῦψ καλπάζων πρὸς δ.
Μουσ. Ἑρ. No. 347. Ἀδημοσίευτον.
167. Σήμαντρον ἐκ Κνωσοῦ.
Γρῦψ καλπάζων πρὸς δ.
Gill, The Cnossos Sealings, BSA 1965, πίν. 18(U21).
168. Σφραγίς ἐκ Τυλίσου Κρήτης.
Γρῦψ πρὸς δ. ἀντίωτος πρὸς κάπρον. Καθήμενος.
Μουσ. Ἑρ. No. 139. Ἀδημοσίευτον.
169. Σφραγίς ἐν Cabinet des Medailles.
Γρῦψ πρὸς ἀρ. Καλπάζων.
Ἀρ. Κατ. 4431. Dessenne, BCH 1957, σ. 206, No. 43.
170. Σφραγίς ἐν Cabinet des Medailles.
Γρῦψ πρὸς ἀρ. Ὀρθιος.
Ἀρ. Κατ. 5813. Dessenne, BCH 1957, σ. 206, No. 44.
171. Χρυσοῦς δακτύλιος ἐκ Φαιστοῦ.
Γρῦψ πρὸς δ. Καθήμενος.
Monumenti Antichi 1904, σ. 522, εἰκ. 12. Dessenne, BCH 1957,
σ. 206 No. 46. Kenna, The Seals of Kalyvia Messara, Κρητ. Χρ.
1963, τεύχη II - III, πίν. 18, εἰκ. 2.
172. Σφραγίς ἐκ Μαλίων.
Γρῦψ πρὸς δ. Ἡμικαθήμενος.
Dessenne, BCH 1957, σ. 205, No. 35.
173. Σφραγίς ἐξ Ἰαλυσσοῦ.
Γρῦπες ἐκατέρωθεν θεᾶς.
Evans, PM IVa, σ. 169, εἰκ. 131. Maiuri, Annuario 1923 - 24, σ. 139,
εἰκ. 62. Dessenne, BCH 1957, σ. 208, No. 32. Bisi, Il Grifone, εἰκ. 18
(133). Deplace, Ant. Class. 1957, σ. 50.

174. Κύλινδρος ἐκ Κύπρου.
Γρῦψ πρὸς δ.
Delaporte, Musée du Louvre, *Cylindres et cachets orientaux*, πίν. 105, 22. Ἄρ. Κατ. 1669. Dussaud, *Les civilisations préhelléniques*, σ. 431, εἰκ. 320. Masson, *Cylindres et cachets Cypriotes*, BCH 1957, σ. 14, εἰκ. 8.
175. Κρατὴρ ἐξ Ἐγκωμῆς Κύπρου.
Γρῦπες ἀντιθετικοί. Ὁ εἷς σῦρει ἄρμα.
British Museum No. 397. Immerwahr, *Mycenaean Trade and Colonisation*, *Archaeology* 1960, σ. 13, εἰκ. 15. Furumark, *The Mycenaean Pottery*, σ. 255, εἰκ. 31, 8, 2.
176. Σφραγὶς Βρετ. Μουσείου.
Γρῦψ πρὸς ἄρ.
British Museum *Quarterly* 1930 - 31, εἰκ. II. Dessenne, BCH 1957, σ. 206, No. 45.
177. Σφραγὶς ἐκ Κρήτης.
Γρῦψ πρὸς ἄρ. Καθημέμος.
CMS, VII, No. 140.
178. Εἰδώλιον ἐξ Ἁγ. Τριάδος Κρήτης.
Κεφαλὴ γρυπός.
Μουσ. Ἑρ. No. 3112. Banti, *I Culti Minoici e Greci di Hagia Triada*, *Annuario* 1941 - 43, σ. 54, εἰκ. 42.

Σ Φ Ι Γ Γ Ε Σ

Μ Μ ΙΙ

179. Σήμαντρον ἐκ Φαιστοῦ.
Σφίγξ πρὸς ἄρ. Καθημένη.
Μουσ. Ἑρ. No. 715. Levi, *L'Archivo di Cretulé a Festos*, *Annuario* 1957 - 58, σ. 122, εἰκ. 309.
Bisi, II *Grifone*, εἰκ. 17 (126).
180. Σήμαντρον ἐκ Φαιστοῦ.
Σφίγξ πρὸς ἄρ. Ὀρθία.
Μουσ. Ἑρ. No. 716. Levi, *L'Archivo di Cretulé a Festos*, *Annuario* 1957 - 58, σ. 122, εἰκ. 308.

181. Σφραγίς συλλ. Γιαμαλάκι.
Σφιγξ ἄπτερος πρὸς δ. Ὀρθία.
Dessenne, *Le Sphinx*, σ. 45, No. 55a.

M M III - Y M I καὶ Y E I.

182. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Κνωσοῦ.
Συμπλήρωσις σφιγγὸς ἐπὶ τῇ βάσει πτεροῦ καὶ λόφου ἐξ ἐλεφαντοστοῦ πρὸς ἄρ. Καθημένη.
Evans, *PM Ib*, σ. 777, εἰκ. 505b, III, σ. 416, εἰκ. 280, σ. 417 εἰκ. 281. Dessenne, *Le Sphinx*, σ. 132, No. 295.
183. Τοιχογραφία ἐκ Κνωσοῦ.
Σφιγξ πρὸς ἄρ. Καθημένη πρὸ κεφαλῆς ταύρου.
Evans, *PM III*, σ. 40 - 41, εἰκ. 25 d. Dessenne, *Le Sphinx*, σ. 130, πίν. XXIV 294.
184. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Σφιγξ κατ' ἐνώπιον.
Evans, *PM I*, σ. 705, εἰκ. 529c. Hogarth, No. 74. Dessenne, *Le Sphinx*, πίν. XXIV 292. Bossert, *The Art of Ancient Crete*, σ. 228, εἰκ. 391F. Τζαβέλλα, Ἐνωσις Ψυχῶν, Πεπραγμένα Β' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου τόμος Α', πίναξ Ν στ' 5.
185. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Σφιγξ πρὸς ἄρ. Ὀρθία.
Hogarth, No. 41. Dessenne, *Le Sphinx*, πίν. XXIV 289.
186. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Σφιγξ πρὸς δ. Ὀρθία.
Hogarth, No. 42. Dessenne, *Le Sphinx*, πίν. XXIV 290.
187. Χρυσοῦν ἔλασμα ἐκ Μυκηθῶν. (Ἐξαπλοῦν).
Σφιγξ πρὸς δ. Ἡμικαθημένη.
Ἐθν. Μουσ. No. 48. Karo, *Schachtgräber*, πίν. XXVI, No. 48. Καββαδία, Προϊστορικὴ Ἀρχαιολογία, σ. 238, εἰκ. 273. Bossert, *The Art of Ancient Crete*, σ. 98, εἰκ. I. Dessenne, *Le Sphinx*, σ. 135, πίν. XXV 303.

Y M III - Y E III

188. Σφραγίς ἐξ Ἀγ. Τριάδος.
Σφιγξ πρὸς δ. Συσπειρωμένη.
Monumenti Antichi 1904, σ. 718, εἰκ. 21. Dessenne, *Le Sphinx*, σ. 132, No. 296.

189. Σήμαντρον ἐκ Κνωσοῦ.
Σφιγξ πρὸς ἄρ. Ὀρθία.
Μουσ. Ἑρ. Νο. 291. Ἀδημοσίευτον.
190. Κύλινδρος ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Σφιγξ πρὸς δ. Καθημένη ὡσεὶ ἄνθρωπος.
Metropolitan Museum of Art, N. York, No. 26.31.296.
Evans, PM IVb, σ. 498, εἰκ. 437. Dessenne, *Le Sphinx*, σ. 133,
πίν. X 297. Kenna, *Cretan and Mycenaean Seals in N. America*,
AJA 1964, πίν. 2, 21.
191. Εἰδῶλιον ἐξ Ἁγ. Τριάδος.
Κεφαλὴ σφιγγός.
PM III, σ. 421, εἰκ. 286 - 87. *Monumenti Antichi* 1904, σ. 750.
Maraghiannis - Karo, *Antiquités Crétoises*, πίν. XXIV 1,2,3.
Dessenne, *Le Sphinx*, σ. 134, πίν. XXXV 300.
192. Χρυσοῦς δακτύλιος ἐκ Ζαφὲρ - Παπούρα Κρήτης.
Σφιγξ πρὸς ἄρ. Καθημένη.
Evans, *The Prehistoric Tombs of Knossos*, σ. 26, εἰκ. 21. Des-
senne, *Le Sphinx*, σ. 133, πίν. XXIV 298.
193. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Ζαφὲρ - Παπούρα Κρήτης.
Σφιγξ πρὸς ἄρ. Καθημένη.
Evans, *The Prehistoric Tombs of Knossos*, σ. 63, εἰκ. 69. Evans
PM II, σ. 778, εἰκ. 506a. Zervos, *L'art de la Crète*, σ. 450, εἰκ. 743.
Dessenne, *Le Sphinx*, σ. 133, πίν. XXIV 229.
194. Τοιχογραφία ἀνακτόρου Τίρυνθος.
Τμῆμα λαμποῦ καὶ πτεροῦ σφιγγός.
Schliemann, *Tiryns*, πίν. VI, VII, XII.
195. Ἐλεφαντοστοῦν ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Σφιγγες ἀντιθετικά. Καθήμεναι.
Ἐφ. «Καθημερινή» 15.12.1963.
196. Τμῆμα σφιγγός ἐκ Μυκηνῶν.
Κόμη σφιγγός.
Evans. PM III, Συμπλ., σ. 422, πίν. XXXVII.

197. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Δενδρῶν Μιδέας.
Πτερὰ σφιγγός.
Ἐθν. Μουσ. Νο. 7359. Persson, *The Royal Tombs at Dendra near Midea*, πίν. XXVI.
198. Χρυσοῦς δακτύλιος ἐκ Μυκηνῶν.
Σφίγγες ἐκατέρωθεν δένδρου. Ἡμικαθήμεναι.
Ἐθν. Μουσ. Νο. 2854. Τσούντας, *Κεφαλή ἐκ Μυκηνῶν*, AE 1902, σ. 5 - 6. MTPC, JHS 1901, εἰκ. 33. Perrot - Chipiez, *Histoire de l'art*, σ. 846, εἰκ. 428, 22. Furtwängler, *Die Antiken Gemmen*, III, σ. 42, εἰκ. 17. Bossert, *The Art of Ancient Crete*, σ. 232, εἰκ. 395b. Dessenne, *Le Sphinx*, σ. 139, πίν. XXVI 314. MMR², σ. 286, εἰκ. 143.
199. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Μυκηνῶν.
Σφίγγες ἀντιθετικάι. Ἡμικαθήμεναι.
Ἐθν. Μουσ. Νο. 7525. Wace, *Ivory Carvings from Mycenae*, *Archaeology* 1954, σ. 151. Dessenne, *Le Sphinx*, πίν. XXXV 319a. Wace-Stubbings, *A Companion to Homer*, πίν. 36. Higgins, *Minoan and Mycenaean Art*, σ. 133, εἰκ. 162.
200. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Μενιδίου Ἀττικῆς.
Σφίγγες ἐκατέρωθεν κίονος. Ὅρθιαι.
Ἐθν. Μουσ. Νο. 1972. Lolling, *Das Kuppelgrab bei Menidi*, πίν. VIII 10. Καββαδίας, *Προϊστορικὴ Ἀρχαιολογία*, σ. 671, εἰκ. 663. Dessenne, *Le Sphinx*, σ. 139, πίν. XXVII 318.
201. Κρατὴρ ἐξ Ἐγκωμῆς Κύπρου.
Σφίγγες ἀντιθετικάι ἐκατέρωθεν δένδρου. Ὅρθιαι.
Furumark, *The Mycenaean Pottery*, σ. 255, εἰκ. 31 (8,1).
British Museum No. C417. Immerwahr, *Mycenaean Trade and Colonisation*, *Archaeology* 1960, σ. 12, εἰκ. 15. Dessenne, *Le Sphinx*, σ. 159, πίν. XX 331. Higgins, *Minoan and Mycenaean Art*, σ. 116, εἰκ. 134.
202. Κρατὴρ ἐξ Ἐγκωμῆς Κύπρου.
Σφίγγες ἀντιθετικάι. Ὅρθιαι.
Bossert, *The Art of Ancient Crete*, σ. 264, εἰκ. 476.

203. Πηλίνη πλάξ ἐκ Γόρτυνος.
Σφίγγες ἐκατέρωθεν δένδρου. Ἐανορθούμεναι.
Levi, ILN 1960, εἰκ. 2.
204. Χρυσοῦς δακτύλιος ἐκ Μυκηναίων.
Σφίγξ πρὸς ἄρ. Καθημένη.
Ἐθν. Μουσ. 3182. Gillieron, Mykenische Alterümer, σ. 25, No. 16.
Bossert, Altkreta, 3 ἔκδ. εἰκ. 391C. Μαρινᾶτος, Κρήτη καὶ Μυκ.
Ἑλλάς, εἰκ. 206. Dessenne, Le Sphinx, σ. 138, πίν. XXVI 313.
205. Χρυσοῦν ἔλασμα ἐκ Μυκηναίων.
Δύο σφίγγες.
Ἐθν. Μουσ. No. 5405. Ἐδημοσίευτον.
206. Χρυσοῦν ἔλασμα ἐκ Μυκηναίων.
Σφίγξ πρὸς δ. Καθημένη.
Τσουντας, AE 1888, σ. 167, πίν. 9, 13.
Dessenne, Le Sphinx, πίν. XXVII, 317, σ. 139.
207. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Μυκηναίων.
Σφίγξ πρὸς ἄρ. Ἐορθία.
Ἐθν. Μουσ. No. 2402. Ἐδημοσίευτον.
208. Ἐλεφαντίνη πυξίς ἐκ Μυκηναίων.
Σφίγγες πρὸς ἄρ. ὀδηγούμεναι ὑπὸ ἀνδρός.
Ἐθν. Μουσ. 2476. Staïs, Collection Mycéniénne du Musée
National, No. 2476 - 77.
209. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Μυκηναίων.
Τμῆμα σφιγγός.
Ἐθν. Μουσ. No 120 καὶ 128.
Perrot - Chipiez, Histoire de l'art, VI, 2, σ. 753, εἰκ. 348.
AE 1887, πίν. 13 Pilecki, Archeologia (Wroctaw) 1948, πίν. I, I.
210. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Μυκηναίων.
Σφίγξ πρὸς ἄρ.
Ἐθν. Μουσ. 2408. Τσουντας, AE 1888, σ. 142.
211. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Μυκηναίων (Διπλοῦν).
Σφίγξ πρὸς ἄρ. Καθημένη.
Ἐθν. Μουσ. No 7552. Wace, BSA 1954, σ. 239, πίν. 39C. Wace, Ivory
Carvings from Mycenae, Archaeology 1954, σ. 149, Dessenne, Le
Sphinx, σ. 138, No 310.

212. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Μυκηθῶν.
Σφιγξ πρὸς ἄρ. Καθημένη.
Ἐθν. Μουσ. Νο 7516. Wace, BSA 1953, πίν. 9C. Dessenne, *Le Sphinx*, πίν. XVI 310.
213. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Μυκηθῶν.
Σφιγξ πρὸς ἄρ. Καθημένη.
Bossert, *The Art of Ancient Crete*, σ. 38, εἰκ. 56N. Dessenne, *Le Sphinx*, σ. 137, πίν. XXVI 308.
214. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Μυκηθῶν.
Σφιγξ πρὸς δ. Καθημένη.
Ἐθν. Μουσ. Νο 2462. Bossert, *The Art of the Ancient Crete*, σ. 38, εἰκ. 56a. Dessenne, *Le Sphinx*, σ. 137, πίν. XXVI 3. Kantor, *Ivory Carving in the Mycenaean Period*, *Archaeology* 1960, σ. 18, εἰκ. 9b.
215. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Μυκηθῶν.
Πτέρυγες σφιγγῶν.
Ἐθν. Μουσ. Νο 7395.
216. Ἀλαβαστροειδῆς ψευδόστομος ἀμφορεὺς ἐκ Μυκηθῶν. (Διπλοῦν).
Σφιγγες ἀνωπαί. Καθήμεναι.
Πρακτικά 1951, σ. 196, εἰκ. 6. Dessenne, *Le Sphinx*, σ. 141, Νο 32.
217. Ἐλεφαντοστοῦν ἐξ Ἄργους.
Σφιγξ πρὸς ἄρ. Καθημένη.
Ἐθν. Μουσ. Νο 5575. Dessenne, *Le Sphinx*, σ. 138, πίν. XXVI 309.
218. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Σπάτων Ἀττικῆς.
Σφιγξ πρὸς δ. Καθημένη.
Ἐθν. Μουσ. Νο 2049. Ἀθήναιον 1877, πίν. 44.
219. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Σπάτων Ἀττικῆς.
Σφιγγες εἰς δύο σειράς. Καθήμεναι.
Perrot - Chipiez, *Histoire de l'art*, VI 2, σ. 637, εἰκ. 284.
Boscher, *Ausführliches Lexikon der Mythologie*, IV, σ. 1339, εἰκ. 2
Dessenne, *Le Sphinx*, σ. 137, πίν. XXV 307.
220. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Σπάτων Ἀττικῆς.
Σφιγξ πρὸς δ. Καθημένη.
Ἐθν. Μουσ. Νο 2050. Bossert, *Altkreta*, σ. 59. Μαρινᾶτος, Κρήτη καὶ Μυκ. Ἑλλάς, εἰκ. 216 ἄνω.

221. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Σπάτων Ἀττικῆς.
Ὡς τὸ ὑπ' ἀρ. 220.
Ἐθν. Μουσ. Νο 2053. Ἀδημοσίευτον.
222. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Σπάτων Ἀττικῆς.
Ὡς τὸ ὑπ' ἀρ. 220.
Ἐθν. Μουσ. Νο 2054. Ἀδημοσίευτον.
223. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Σπάτων Ἀττικῆς.
Σφίγγες πρὸς δ. Καθήμεναι.
Ἐθν. Μουσ. Νο 2051. ΑΕ 1878, πίν. 18, 1.
Evans, PM IIb, σ. 778, εἰκ. 506b. Bossert, *The Art of Ancient Crete*, σ. 39, εἰκ. 59. Dessenne, *Le Sphinx*, σ. 136, πίν. XXV 305.
224. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Σπάτων Ἀττικῆς.
Ὡς τὸ ὑπ' ἀρ. 223.
Ἐθν. Μουσ. Νο 2052. Ἀδημοσίευτον.
225. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Σπάτων Ἀττικῆς.
Ὡς τὸ ὑπ' ἀρ. 223.
Ἐθν. Μουσ. Νο 2056. Ἀδημοσίευτον.
226. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Σπάτων Ἀττικῆς.
Ὡς τὸ ὑπ' ἀρ. 223.
Ἐθν. Μουσ. Νο 2057. Ἀδημοσίευτον.
227. Πλακίδιον ἐξ ὑαλομάζης ἐκ Σπάτων Ἀττικῆς.
Σφίγξ πρὸς δ. Ἡμικαθημένη.
Ἐθν. Μουσ. Νο 2175. Perrot - Chipiez, *Histoire de l'art*, VI, 2, σ. 834,
εἰκ. 418. Dessenne, *Le Sphinx*, σ. 13 πίν. XXVI 316.
228. Πλακίδιον ἐξ ὑαλομάζης ἐκ Σπάτων Ἀττικῆς. (Διπλοῦν).
Σφίγξ πρὸς δ. Ἡμικαθημένη.
Ἐθν. Μουσ. Νο 2174. ΑΕ 1878, πίν. 17, 2.
229. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Μενιδίου Ἀττικῆς.
Σφίγξ πρὸς δ. Καθημένη.
Ἐθν. Μουσ. Νο 1973a.
Lolling, *Das Kuppelgrab bei Menidi*, πίν. VIII 4. Dessenne, *Le Sphinx*,
πίν. XXVI 312.

230. Πλάξ ἐξ ὑαλομάζης ἐκ Μενιδίου Ἀττικῆς.
Σφιγξ πρὸς δ. Ἑμικαθημένη.
Lolling, Das Kuppelgrab bei Menidi, πίν. V 44. Dessenne, Le Sphinx, πίν. XXVI 315.
231. Ἐλεφαντοστοῦν Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν.
Σφιγξ πρὸς ἄρ. Ἀνεγχευμένη.
Perrot - Chipiez, Histoire de l'art, VI, σ. 833, εἰκ. 417. Pilecki, Archeologia (Wroctaw) 1948, πίν. IIb. Dessenne, Le Sphinx, πίν. XXVII 319.
Τσουντας, Ἀρχαιότητες ἐκ Μυκηθῶν, ΑΕ 1887, πίναξ 13Α.
232. Τοιχογραφία Ἀνακτόρου Πύλου.
Σφιγγες ἀντιθετικά. Καθήμενα.
Blegen - Lang, The Palace of Nestor Excavations of 1961, AJA 1962, πίν. 40, εἰκ. 12. Lang, The Palace of Nestor, II, πίν. R 1A2.
233. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Πύλου.
Σφιγξ πρὸς δ. Καλπάζουσα.
Ἐθν. Μουσ. No 7846. Ἀδημοσίευτον.
234. Ὅστοῦν ἐξ. Ἡπειρ. Ἑλλάδος.
Σφιγξ πρὸς ἄρ.
Swedish Messen. Exped., σ. 350 - 51, πίν. 1, 3. Dessenne, Le Sphinx, πίν. XXVII 321.
235. Τμήμα Μυκηναϊκῆς σφιγγὸς ἐκ Σάμου.
Freyer - Schanenberg, Elfenbeine aus dem Samischen Heraion Figürliches, Gefässe und Siegel, ὄρα : Nestor 1968, σ. 547.
236. Πλάξ ὑαλομάζης ἐξ Ἴαλυσοῦ.
Σφιγξ πρὸς ἄρ. Ἀνεγχευμένη.
Maiuri, Ialiso, Annuario 1923 - 24, σ. 101, εἰκ. 18. Furtwängler - Loeschcke, Mykenische Vasen, σ. 7, εἰκ. 2. Dessenne, Le Sphinx, πίν. 27.
237. Πλάξ ὑαλομάζης ἐκ Καμείρου.
Σφιγξ πρὸς ἄρ. Ἀνεγχευμένη.
Furtwängler - Loeschcke, Mykenische Vasen, πίν. C 9. Perrot - Chipiez, Histoire de l'art, III, εἰκ. 534. Dessenne, Le Sphinx, πίν. XXVII, 322.

238. Χρυσοῦν ἀγγεῖον ἐξ Ἰαλύσου.
Σφίγξ πρὸς ἀρ. Καθημένη.
Furtwängler, - Loeschcke, Mykenische Vasen, σ. 7, εἰκ. 2. Dessenne,
Le Sphinx, πίν. XXVII 323.
239. Ἐλασμα χρυσοῦ ἐκ Κύπρου.
Σφίγγες πρὸς ἀρ. Ἑμικαθήμεναι.
Swedish Cyprus Exped., I, πίν. 146, 6. Dessenne, Le Sphinx,
πίν. XXVIII 328. Higgins, Minoan and Mycenaean Art, σ. 176,
εἰκ. 219.
240. Ἐλασμα χρυσοῦ ἐκ Κύπρου.
Σφίγγες πρὸς δ. Ἑμικαθήμεναι.
Murray, Excavations in Cyprus, πίν. VII 473. Marshall, Catalogue
of the Jewellery Greek, Etruscan and Roman, Brit. Museum, 1911,
πίν. III 196.
241. Ἐλεφαντοστοῦν ἐκ Κύπρου.
Σφίγξ πρὸς ἀρ. Βαδίζουσα.
Murray, Excavations in Cyprus, πίν. II 1126.
Mertzenfeld, Ivoires phéniciens, σ. 118, πίν. LXXI 801.
Dessenne, Le Sphinx, πίν. XXVIII 330.
242. Χρυσοῦς δακτύλιος ἐξ Ἰαλύσου.
Σφίγγες ἀντιθετικάι. Ὅρθιαι.
Jacopi, Nuovi Scavi nella Necropoli Micenea di Ialisso, Annuario
1930 - 31, σ. 262, εἰκ. 8. Dessenne, Le Sphinx, πίν. XXVII 324.
243. Ἀγγεῖον ἐν Μονάχῳ.
Κεφαλὴ καὶ πτέρυγες σφιγγός.
Dessenne, Le Sphinx, πίν. XXVIII 325.
244. Ὅρειχαλκίνη ἄμαξα ἐκ Κύπρου.
Σφίγγες ἀντιθετικάι.
Bossert, Altsyrien, σ. 20, εἰκ. 301. Dessenne, Le Sphinx,
πίν. XXVII 329.

ΓΥΝΗ - ΠΤΗΝΟΝ

Μ Μ ΙΙ

245. Σήμαντρον ἐκ Φαιστοῦ.
Γυνή (;). Κεφαλὴ συντομογραφικῶς μετ' ἀποφύσεων.
Μουσ. Ἑρ. Νο 724. Levi, L'Archivo di Cretule a Festos, Annuario
1957 - 58, σ. 110, εἰκ. 275.
246. Σήμαντρον ἐκ Κνωσοῦ.
Γυνή (;). Κεφαλὴ συντομογραφικῶς μετ' ἀποφύσεων.
Kenna, Cretan Seals, πίν. 6, 118.

Μ Μ ΙΙΙ - Υ Μ Ι

247. Σήμαντρον ἐξ Ἁγ. Τριάδος.
Γυνή μετὰ πτερύγων κατ' ἐνώπιον. Ὅρθια.
Levi, Le Cretule di Hagia Triada, Annuario 1925 - 26, σ. 111, εἰκ. 120.
248. Σήμαντρον ἐξ Ἁγ. Τριάδος.
Γυνή μετὰ πτερύγων κατ' ἐνώπιον. Ὅρθια.
Levi, Le Cretule di Hagia Triada, Annuario 1925 - 26, σ. 118, εἰκ. 121.
Monumenti Antichi 1903, σ. 38, εἰκ. 31. Μαρινᾶτος, Ἄρχ. Δελτ.
1927 - 28, σ. 76, εἰκ. 2, ὑποσ. 1.
249. Σήμαντρον ἐξ Ἁγ. Τριάδος.
Γυνή πτηνὸν κατ' ἐνώπιον. Ὅρθια.
Levi, Le Cretule di Hagia Triada, Annuario 1925 - 26, σ. 118,
πίν. XIV 103.
250. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γυνή - πτηνὸν κατ' ἐνώπιον. Ὅρθια.
Hesperia 1954, σ. 141, πίν. 34, 9.
251. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Γυνή - πτηνὸν κατ' ἐνώπιον.
Hogarth, No 32.
252. Σήμαντρον ἐξ Ἁγ. Τριάδος.
Γυνή - πτηνόν. Στροφή 3/4.
Levi, Le Cretule di Hagia Triada, Annuario 1925 - 26, σ. 118, εἰκ. 119
Monumenti Antichi 1903, σ. 38, εἰκ. 30.

253. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Γυνή - πτηνόν. Στροφή 3/4.
Hogarth, No 38.
254. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Γυνή - πτηνόν ἐκ τοῦ πλαγίου. Καθημένη.
Hogarth, No 39.
255. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Γυνή - πτηνόν ἐκ τοῦ πλαγίου. Καθημένη.
Kenna, Cretan Seals, πίν. 17, 37Sb.
256. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Γυνή - πτηνόν, κεφαλὴ αἰγοειδοῦς, κατ' ἐνώπιον. Βαθὺ κάθισμα.
Hogarth, No 43. Evans, PM I, σ. 707, εἰκ. 531g.
257. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Γυνή - πτηνόν, μετὰ κεφαλὴ αἰγοειδοῦς κατ' ἐνώπιον. Βαθὺ κάθισμα.
Hogarth, Excavations at Zakro, Crete, BSA 1900 - 01, σ. 133, εἰκ. 45..
258. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Γυνή - πτηνόν, κεφαλὴ αἰγοειδοῦς, κατ' ἐνώπιον. Βαθὺ κάθισμα.
Kenna, Cretan Seals, πίν. 17, 37Sa.
259. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Γυναικεῖος κορμὸς ἐσχηματοποιημένος. Μηροί, οὐρὰ ὡς τὰ ὑπ' ἀρ.
256 - 258.
Hogarth, No 44.
260. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Γυναικεῖος κορμὸς ἐσχηματοποιημένος. Μηροί, οὐρὰ ὡς τῶν ὑπ' ἀρ.
256 - 259.
Kenna, Cretan Seals, πίν. 17, 30Sa.
261. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Γυναικεῖος κορμὸς ἐσχηματοποιημένος. Μηροί, οὐρὰ ὡς τῶν ὑπ' ἀρ.
256 - 260.
Kenna, Cretan Seals, πίν. 17, 32a.
262. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Μηροὶ ὡς τῶν ὑπ' ἀρ. 256 - 261. Οὐρὰ πρὸς τὰ ἄνω.
Hogarth, No 48.

263. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Μηροὶ ὡς τῶν ὑπ' ἀρ. 256 - 262. Οὐρὰ πρὸς τὰ ἄνω.
Kenna, Cretan Seals, πίν. 17, 30c.
264. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Ὡς τὸ ὑπ' ἀρ. 263.
Kenna, Cretan Seals, πίν. 17, 32Sc.
265. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Μηροί, κορμὸς ὡσεὶ ἄνθος.
Hogarth, No 45. Bossert, The Art of Ancient Crete, εἰκ. 391 E.
266. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Μηροί, κορμὸς ὡσεὶ ἄνθος.
Kenna, Cretan Seals, πίν. 16, 22Sa.
267. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Παραλλαγή τοῦ ὑπ' ἀρ. 266.
Hogarth, No 46.
268. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Γυνή - πτηνὸν μετὰ καλύμματος κεφαλῆς.
Hogarth, No 25. Bossert, The Art of Ancient Crete, σ. 228, εἰκ. 381 H.
269. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Γυνή - πτηνὸν μετὰ καλύμματος κεφαλῆς.
Kenna, Cretan Seals, πίν. 16, 22Sc.
270. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Γυνή - πτηνὸν μετὰ καλύμματος κεφαλῆς.
Kenna, Cretan Seals, σ. 145, No 13Sa.
271. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Γυνή - πτηνὸν μετὰ καλύμματος κεφαλῆς.
Hogarth, No 21.
272. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Γυνή - πτηνὸν μετὰ καλύμματος κεφαλῆς.
Kenna, Cretan Seals, πίν. 17, 33Sb.

273. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Παραλλαγή τοῦ ὑπ' ἀρ. 272.
Hogarth, No 26.
274. Σήμαντρον ἐκ Κνωσοῦ.
Γυνή - πτηνόν.
Hogarth, No 23. Evans, PM I, σ. 707, εἰκ. 531e.
275. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Γυνή - πτηνόν.
Kenna, Cretan Seals, πίν. 17, 36S.
276. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Γυνή - πτηνόν.
Kenna, Cretan Seals, πίν. 17, 39S.
277. Σήμαντρον ἐκ Κνωσοῦ.
Γυνή - πτηνόν μετὰ καλύμματος κεφαλῆς.
Hogarth, No 24. Evans, PM IVb, σ. 867, εἰκ. 854.
278. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Γυνή - πτηνόν μετὰ καλύμματος κεφαλῆς.
Kenna, Cretan Seals, πίν. 17, 31Sb.
279. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Πτηνόν μετὰ χειρῶν καὶ μαστῶν ἐσχηματοποιημένων.
Hogarth, No 129.
280. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Πτηνόν μετὰ χειρῶν καὶ μαστῶν ἐσχηματοποιημένων.
Kenna, Cretan Seals, πίν. 16, 16S.
281. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Πτηνόν μετὰ μαστῶν.
Hogarth, No 27. Evans, PM I, σ. 707, εἰκ. 531d.
282. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Γυνή - πτηνόν εἰς βαθὺ κάθισμα.
Hogarth, No 20. Evans, PM I, σ. 707, εἰκ. 531f.

283. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Ἐκφυλισμένη παραλλαγή τῆς γυναικὸς - πτηνοῦ.
Hogarth, No 33.
284. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Ἐκφυλισμένη παραλλαγή τῆς γυναικὸς - πτηνοῦ.
Kenna, Cretan Seals, πίν. 16, 23S.
285. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Παραλλαγή τῶν ὑπ' ἄρ. 283 - 284.
Levi, Le Cretule di Zakro, Annuario 1925 - 26, σ. 175, εἰκ. 211.
286. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Γυνή - πτηνόν. Ἀντί κεφαλῆς θυσανωτὸν θέμα.
Hogarth, No 28.
287. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Παραλλαγή τοῦ ὑπ' ἄρ. 286.
Kenna, Cretan Seals, σ. 144, No 11S. Evans, PM IIa, σ. 254, εἰκ. 149b.
288. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Γυνή - πτηνόν. Κεφαλή ἀκαθόριστος.
Evans, PM IIa, σ. 254, εἰκ. 149b. Kenna, Cretan Seals, σ. 144, No 11S.
289. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Μαστοὶ γυναικὸς περιβαλλόμενοι ὑπὸ πτερύγων.
Kenna, Cretan Seals, σ. 146, No 33Sa.
290. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Μαστοὶ γυναικὸς περιβαλλόμενοι ὑπὸ πτερύγων.
Kenna, Cretan Seals, σ. 145, No 13Sb.
291. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Παραλλαγή τοῦ ὑπ' ἄρ. 290.
Hogarth, No 29.
292. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Σύνθεσις πτερῶν καὶ οὐρᾶς. Μαστοὶ ἐσχηματοποιημένοι.
Hogarth, No 53.

293. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Σύνθεσις πτερῶν καὶ οὐρᾶς. Μαστοὶ ἐσχηματοποιημένοι.
Kenna, Cretan Seals, πίν. 16, 22S.
294. Σήμαντρον ἐξ Ἁγ. Τριάδος.
Σύνθεσις πτερῶν καὶ οὐρᾶς. Ἡ διάταξις ὡς εἰς τὰς γυναῖκας - πτηνά.
Levi, Le Cretule di Hagia Triada, Annuario 1925 - 26, σ. 117, εἰκ. 118.

Υ Μ ΙΙ — Υ Μ ΙΙΙ

295. Σφραγίς ἐξ Ἁξοῦ Κρήτης.
Γυνή - πτηνόν.
Μουσ. Ἑρ. Νο 614. Ξανθουδίδης, Σφραγίδες Κρήτης, ΑΕ 1907,
πίν. 8, 150.
296. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γυνή - πτηνόν.
Μουσ. Ἑρ. Νο 220. Ἀδημοσίευτον.
297. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γυνή - πτηνόν.
Xenaki - Sakellariou, Les cach. min. de la coll. Giam., σ. 62, Νο 373.
Μαρινᾶτος, Κρήτη καὶ Μυκ. Ἑλλάς, εἰκ. 118.
298. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γυνή - πτηνόν.
Kenna, Cretan Seals, σ. 141, Νο 374.
299. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γυνή - πτηνόν.
Kenna, Cretan Seals, σ. 141, Νο 376.
300. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γυνή - πτηνόν.
Kenna, Cretan Seals, σ. 141, Νο 377.
301. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γυνή - πτηνόν.
Kena, Mycenaean Seals in N. America, AJA 1964, σ. 11, πίν. 2, 27.

302. Σφραγίς ἐκ Κνωσοῦ.
Γυνή - πτηνόν.
Μουσ. Ἡρ. No. 226. Ἀδημοσίευτον.
303. Σφραγίς ἐξ Ἴσπαίων.
Λατρευτικὴ σκηνή. Εἰς τὸ μέσον γυνή μετὰ κεφαλῆς πτηνοῦ (;).
Persson, *The Religion of Greece in Prehistoric Times*, σ. 49, εἰκ. 8.
304. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γυνή - πτηνόν.
Xenaki - Sakellariou, *Les cach. min. de la coll. Giam.*, πίν. XXVIII 377.
305. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γυνή - πτηνόν.
Xenaki - Sakellariou, *Les cach. min. de la coll. Giam.*, πίν. XXVIII 376.
306. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γυνή - πτηνόν.
Xenaki - Sakellariou, *Les cach. min. de la coll. Giam.*, πίν. XIII 374.
307. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γυνή - πτηνόν.
Xenaki - Sakellariou, *Les cach. min. de la coll. Giam.*, πίν. XXVIII 375.
308. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Δεξιὰ γυνή - πτηνόν, ἀριστερὰ γυνή μετὰ περὺγων.
Xenaki - Sakellariou, *Les cach. min. de la coll. Giam.*, πίν. XIII 378.
309. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γυνή μετὰ περὺγων.
Xenaki - Sakellariou, *Les cach. min. de la coll. Giam.*, πίν. XIII 367.
310. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γυνή - πτηνόν.
CMS, VII, No. 141.
311. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γυνή - πτηνόν.
CMS, VII, No. 143.
312. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γυνή - πτηνόν.
CMS, VII, No. 144.

313. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γυνή - πτηνόν.
CMS, VII, No. 142.
314. Σφραγίς Μυκηναϊκή (;).
Γυνή - πτηνόν.
CMS, VII, No. 199.
315. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γυνή - πτηνόν.
Ἐθν. Μουσ. No. 4562. CMS, I, No. 477.
316. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Γυνή - πτηνόν.
Ἐθν. Μουσ. No. 4651. CMS, I, No. 504.

ΑΠΟΤΡΟΠΑΪΚΑΙ ΚΕΦΑΛΑΙ

Μ Μ ΙΙ

317. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Ἀποτροπαϊκὴ κεφαλὴ μεθ' ἑλικοειδῶν ἀποφύσεων.
Evans, PM I, σ. 277, εἰκ. 207 1 - 4. Kenna, Cretan Seals, πίν. 7,
No. 169.
318. Σφραγίς ἐκ Μαλίων.
Ἀποτροπαϊκὴ κεφαλὴ μεθ' ἑλικοειδῶν ἀποφύσεων.
Xenaki - Sakellariou, Les cach. min. de la coll. Giam., πίν. IV 112a.
319. Σφραγίς ἐκ Μαλίων Κρήτης.
Ἀποτροπαϊκὴ κεφαλὴ μεθ' ἑλικοειδῶν ἀποφύσεων.
Xenaki - Sakellariou, Les cach. min. de la coll. Giam., πίν. IV 109.

Μ Μ ΙΙΙ - Υ Μ Ι

320. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Γοργεῖη κεφαλὴ, πτέρυγες, πόδες λέοντος.
Hogarth, No. 78. Evans, PM I, σ. 702, εἰκ. 525a.
321. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Γοργεῖη κεφαλὴ, πτέρυγες, πόδες λέοντος.
Kenna, Cretan Seals, πίν. 17, No. 30Sb.
322. Σήμαντρον ἐκ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Γοργεῖη κεφαλὴ, πτέρυγες, πόδες λέοντος.
Kenna, Cretan Seals, πίν. 17, No. 32Sb.

323. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Ἐναντίον κεφαλῆς βρόχος μετ' ἀποφύσεων, πτέρυγες.
Hogarth, No. 80. Evans, PM I, σ. 702, εἰκ. 525b.
324. Σήμαντρον ἐκ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Ἐναντίον κεφαλῆς βρόχος μετ' ἀποφύσεων, πτέρυγες.
Evans, PM II, σ. 254, εἰκ. 149a.
325. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Ἐναντίον κεφαλῆς βρόχος μετ' ἀποφύσεων πτέρυγες.
Kenna, Cretan Seals, πίν. 16, No. 12S.
326. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Ἐσχηματοποιημένη ἀπόδοσις τῶν ὑπ' ἀρ. 323 - 325.
Hogarth, No. 84.
327. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Γοργεῖη κεφαλὴ περιβαλλομένη ὑπὸ ὕμενοπτέρου πλαισίου.
Hogarth, No. 76. Evans, PM I, σ. 302, εἰκ. 525g.

Λ Ε Ο Ν Τ Ο Ε Ι Δ Η

Μ Μ ΙΙΙ - Υ Μ Ι

328. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Λέων μετὰ πτερῶν πρὸς ἀρ. Ὁρθίος.
Levi, Le Cretule di Zakro, Annuario 1925 - 26, σ. 179, εἰκ. 223.
329. Σήμαντρον ἐξ Ἁγ. Τριάδος.
Ἄνω ἡμισυ λέοντος μετὰ πτερῶν πρὸς δ.
Levi, Le Cretule di Hagia Triada, Annuario 1925 - 26, σ. 117, εἰκ. 117.
330. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Λέων μετὰ πτερῶν κατ' ἐνώπιον.
Levi, Le Cretule di Zakro, Annuario 1925 - 26, σ. 178, εἰκ. 222.
331. Σφραγὶς ἐξ Ἀρχάνων.
Λέων ἢ γρῦς πρὸς δ. Ἡμικαθήμενος.
Levi, Le Cretule di Zakro, Annuario 1925 - 26, σ. 191, εἰκ. 241.
332. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Λεοντοειδὲς ὄν μετὰ πτερῶν πρὸς ἀρ. Καθήμενον.
Hogarth, No. 79.

333. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Λεοντοειδὲς ὄν μετὰ πτέρυγος καὶ ἀνθρωπίνης χειρός.
Hogarth, No. 50.
334. Σήμαντρον ἐκ Σκλαβοκάμπου.
Λεοντοειδὲς ὄν μετὰ πτερύγων· πρὸς δ. Καλπάζον.
Μουσ. Ἑρ. No. 638.
Μαρινᾶτος, Τὸ Μινωϊκὸν Μέγαρον Σκλαβοκάμπου, ΑΕ 1939 - 41,
σ. 87, πίν. 4, 12.
335. Σήμαντρον ἐκ Σκλαβοκάμπου.
Μουσ. Ἑρ. 639.
Ὡς τὸ ὑπ' ἀρ. 334. Ἀδημοσίευτον.
336. Σήμαντρον ἐκ Σκλαβοκάμπου.
Μουσ. Ἑρ. 649.
Ὡς τὸ ὑπ' ἀρ. 334. Ἀδημοσίευτον.
337. Σήμαντρον ἐκ Σκλαβοκάμπου.
Μουσ. Ἑρ. 641.
Ὡς τὸ ὑπ' ἀρ. 334. Ἀδημοσίευτον.

Υ Ε ΙΙΙ

338. Σήμαντρον ἐκ Κύπρου.
Λέων μετὰ πτερύγων· πρὸς δ. Ἀνορθούμενος.
Benson, Goldman Honor, σ. 72, πίν. VIII, εἰκ. 14.

ΑΝΗΡ ΜΕΤΑ ΠΤΕΡΩΝ

Μ Μ ΙΙΙ - Υ Μ Ι

339. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Ἄνδρες μετὰ πτερῶν. Ὅρθιοι ἐκ τοῦ πλαγίου. Ἀντιθετικοί.
Levi, Cretule di Zakro, Annuario 1925 - 26, σ. 175, εἰκ. 213.
340. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Ἄνῆρ μετὰ πτερῶν τροχάδην· πρὸς ἀρ.
Hogarth, No. 36. Evans, PM I, σ. 707, εἰκ. 531c.
341. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Ἄνῆρ μετὰ πτερῶν τροχάδην· πρὸς ἀρ.
Kenna, Cretan Seals, πίν. 16, 18S.

ΑΙΓΟΕΙΔΗ

Μ Μ ΙΙΙ - Υ Μ Ι

342. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Ἄνηρ μετὰ πτερύγων καὶ κεφαλῆς αἰγοειδοῦς. Τροχάδην πρὸς δ.
Hogarth, No. 34. Evans, PM I, σ. 707, εἰκ. 531a.
Charouthier, Deux éreées d'apparat, σ. 48, εἰκ. 19.
343. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Ἀνθρώπινον σῶμα μετὰ πτερύγων καὶ κεφαλῆς αἰγός. Βαθὺ κάθισμα,
πρὸς ἄρ., στροφή πρὸς δ.
Hogarth, No. 35. Evans, PM I, σ. 707, εἰκ. 531b.
344. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Πτερωτὸν αἰγοειδὲς μετ' ἀνθρωπίνων μηρῶν πρὸς δ.
Hogarth, No. 37.

Υ Μ ΙΙΙ (:).

345. Σφραγὶς ἐκ Κυδωνίας.
Αἰγοειδὲς πτερωτὸν ἀντιθετικῶς διατεταγμένον πρὸς ἄνδρα μεθ' ἐτέ-
ρου δαίμονος «διψίου».
Evans, PM I, σ. 708, εἰκ. 532. Hesperia 1947, σ. 89, πίν. XVII,
Wace - Stubbings, A Companion to Homer, σ. 470, εἰκ. 44. MMR²,
σ. 148, 173, 358. Webster, From Mycenae to Homer, σ. 50-51. Betts,
Notes on a Possible Minoan Forgery, BSA 1965, σ. 203, πίν. 55.

Υ Ε ΙΙΙ

346. Σφραγὶς ἐκ Μυκηνῶν.
Πτερωτὰ αἰγοειδῆ ἠνωμένα κατὰ τὴν κεφαλὴν· ἀνεγηγερμένα.
Ἐθν. Μουσ. No. 2424. AE 1888, πίν. 10, 308. Evans, PM IVb, σ. 586.
MTPC, 159, εἰκ. 37.
347. Σήμαντρον ἐκ Πύλου.
Πτερωτὸν αἰγοειδὲς.
Ἐθν. Μουσ. No. 8485. CMS, I, No. 316.
348. Σφραγὶς ἐκ Κρήτης.
Λέων πρὸς ἄρ. καὶ πτερωτὸν αἰγοειδὲς πρὸς δ. καλπάζων.
Βρετ. Μουσ. No. 35. Furtwängler, Die Antike Gemmen, πίν. IV 19.
349. Σφραγὶς ἐκ Ζυγουριῶν.
Πτερωτὸν αἰγοειδὲς πρὸς ἄρ. Καθήμενον.
Blegen, Zygouries, σ. 207, εἰκ. 197.

Β Ο Ο Ε Ι Δ Η

ΜΜ ΙΙΙ - ΥΜ Ι

350. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Κεφαλὴ βοῶς πλαισιουμένη ὑπὸ πτερύγων.
Hogarth, No. 87.
351. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Κεφαλὴ βοῶς πλαισιουμένη ὑπὸ πτερύγων.
Hogarth, No. 86.

Π Η Γ Α Σ Ο Σ (:)

ΜΜ ΙΙΙ - ΥΜ Ι

352. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Πήγασος ἢ θαλάσσιος ἵππος· πρὸς ἄρ.
Hogarth, No. 40.

ΥΕ ΙΙΙ

353. Πλάξ ὑαλομάζης ἐκ Δενδρῶν Μιδέας.
Χίμαιρα πρὸς δ. καὶ Βελλεροφών (:).
Persson, *The Royal Tombs at Dendra near Midea*, σ. 65, 123, εἰκ. 44.
354. Σφραγίς ἐκ Κορίνθου.
Πτερωτὸς θαλάσσιος ἵππος. ΥΕ (:).
Μουσεῖον Μονάχου No. A. 1315. Boardman, *Island Gems*. σ. 64, 68.
355. Σφραγίς ἐκ Μυκηθῶν.
Πτερωτὸς ἵππος πρὸς δ. ΥΕ (:).
Βρετ. Μουσ. No. 21. Perrot - Chipiez, *Histoire de l'art*, σ. 851, εἰκ. 432, I.

Υ Μ Ε Ν Ο Π Τ Ε Ρ Α

ΜΜ ΙΙΙ - ΥΜ Ι

356. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Ὅπισθια ζώου περιβαλλόμενα ὑπὸ ὕμενοπτέρου πλαισίου.
Hogarth, No. 17. Evans, *PM I*, σ. 705, εἰκ. 529b.
357. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Σύνθεσις ὕμενοπτέρου καὶ ἀνθεμίων.
Kenna, *Cretan Seals*, πίν. 17, No. 24Sb.

358. Σήμαντρον ἐξ ἐπινείου Κνωσοῦ.
Σύνθεσις ὕμενοπτέρου καὶ ἀνθεμίου.
Kenna, Cretan Seals, πίν. 17, No. 26Sb.

Υ Ε Ι

359. Χρυσοῦν ἔλασμα ἐκ Περιστεριᾶς Μεσσηνίας. (Πενταπλοῦν).
Σύνθεσις ὕμενοπτέρου (ψυχῆς) καὶ πτηνοῦ.
Τζαβέλλα, Πεπραγμένα Β' Διεθνoῦς Κρητολ. Συνεδρίου, τόμος Α'
σ. 263, πίν. Ν στ'.

Κ Υ Ω Ν

Μ Μ ΙΙΙ - Υ Μ Ι

360. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Κεφαλαὶ κυνῶν. Μεταξὺ των πτέρυξ.
Hogarth, No. 49.

Π Α Λ Λ Α Δ Ι Α

Μ Μ ΙΙΙ - Υ Μ Ι

361. Σήμαντρον ἐκ Ζάκρου.
Λατρευτικὴ σκηνή. Αἰωρούμενον κωδωνόσχημον εἰδώλιον.
Μουσ. Ἡρ. No. 47. Hogarth, The Zakro Sealings, JHS 1902, σ. 76,
εἰκ. 1. MMR², σ. 283, εἰκ. 142.
362. Χρυσοῦς δακτύλιος ἐξ Ἴσοπάτων Κρήτης.
Λατρευτικὴ σκηνή. Αἰωρούμενον γυναικεῖον εἰδώλιον.
Persson, The Religion of Greece in Prehistoric Times, σ. 49, εἰκ. 8.
MMR², σ. 279, εἰκ. 139.
363. Χρυσοῦς δακτύλιος ἐκ Κνωσοῦ.
Λατρευτικὴ σκηνή. Αἰωρουμένη ἀνδρική μορφή.
MTPC, σ. 170, εἰκ. 48. Wace - Stubbings, A Companion to Homer,
σ. 469, εἰκ. 43. MMR², σ. 256, εἰκ. 344.
364. Χρυσοῦς δακτύλιος ἐν Ashmolean Museum at Oxford.
Λατρευτικὴ σκηνή. Ἐνοπλος αἰωρουμένη ἀνδρική μορφή.
Persson, The Religion of Greece in Prehistoric Times, σ. 33, εἰκ. 1.
MMR², σ. 342, εἰκ. 155.

Υ Ε

365. Χρυσοῦς δακτύλιος ἐκ Μυκηθῶν.
 Λατρευτικὴ σκηνή. Ὀκτώσχημος αἰωρουμένη μορφή.
 Persson, *The Religion of Greece in Prehistoric Times*, σ. 73, εἰκ. 22.

Υ Μ III

366. Πηλίνη σαρκοφάγος ἐκ Μιλάτου.
 Ἐνοπλος αἰωρουμένη μορφή.
 Evans, *Prehistoric Tombs*, σ. 99, εἰκ. 107. MTPC, σ. 174, εἰκ. 50.
 Hall, *Aegean Archaeology*, σ. 151, εἰκ. 52.
367. Σφραγίς ἐκ Κρήτης ἢ Μυκηθῶν.
 Πτερωτὴ μορφή. Νίκη (:).
 Bibliothèque Nationale, Cabinet des Medailles et Antiques, les Pierres gravées, σ. 13, No. 6636.

Σ Υ Μ Π Λ Η Ρ Ω Μ Α

ΥΜ I - I I

368. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
 Γρῦψ καθήμενος πρὸς ἄρ.
 Antike Gemmen in Deutschen Sammlungen, Band I. Staatliche Münzsammlung München, No. 47.

ΥΜ II - III

369. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
 Γρῦψ καθήμενος (:)
 Antike Gemmen in Deutschen Sammlungen, Band I. Staatliche Münzsammlung München. No. 55.
370. Σήμαντρον ἐκ Κρήτης.
 Γρῦψ καὶ κεφαλὴ λέοντος.
 Betts, *Some Unpublished Knossos Sealings and Sealstones*, BSA 1967, σ. 37, No. 31.
371. Τοιχογραφία Πύλου.
 Τμῆμα γρυπὸς (:).
 Lang, *The Palace of Nestor*, II, σ. 180, No. 7M19.
372. Τοιχογραφία Πύλου.
 Τμῆμα γρυπὸς (:).
 Lang, *The Palace of Nestor*, II, σ. 181, No. 8M43.

373. Τοιχογραφία Πύλου.
Τμήμα γρυπός.
Lang, *The Palace of Nestor*, II, σ. 116, No. 28C43, πίν. 59, 117, 135.
374. Τοιχογραφία Πύλου.
Τμήμα γρυπός.
Lang, *The Palace of Nestor*, II, σ. 116, No. 29C43, πίν. 59, 135.
375. Τοιχογραφία Πύλου.
Τμήμα γρυπός.
Lang, *The Palace of Nestor*, II, σ. 116, No. 27C46, πίν. 58.

ΠΤΗΝΑ ΥΠΟ ΦΥΣΙΚΗΝ ΜΟΡΦΗΝ

Μ Κ

376. Ἀγγεῖον Ἀκρωτηρίου Θήρας.
Χελιδόνες ἰπτάμεναι.
Ἀρχαιολογικά Ἀνάλεκτα 1968, σ. 216, εἰκ. 6.
377. Ἀγγεῖον Ἀκρωτηρίου Θήρας.
Χελιδόνες ἰπτάμεναι.
Ἀρχαιολογικά Ἀνάλεκτα 1968, εἰκὼν ἐξωφύλλου.
378. Ἀγγεῖον ἐκ Μυκηνῶν.
Χελιδόνες ἰπτάμεναι.
Μουσ. Ναυπλίου No. 13481.

Μ Ε

379. Ἀγγεῖον ἐκ Μυκηνῶν.
Μέγα ἀρπακτικὸν πτηνόν.
Μουσ. Ναυπλίου No. 13530.
JHS 1953, σ. 151.

Υ Ε III

380. Σαρκοφάγος ἐκ Τανάγρας.
Μέγα πτηνόν.
Vermeule, *Greece in the Bronze Age*, πίν. XXXXV B.
381. Ἀγγεῖον ἐκ Κουκουνάρας Πύλου.
Ὑδροχαρῆ πτηνά.
Ἔργον 1963 (1964), σ. 86, εἰκ. 88.

382. Ἀγγεῖον ἐκ Κουκουνάρας Πύλου.
Ἵδροχαρῆ πτηνά.
Ἔργον 1963 (1964), σ. 87, εἰκ. 89. ΑΕ 1964, σ. 7, εἰκ. 5.
383. Ἀγγεῖον ἐκ Κουκουνάρας Πύλου.
Ἵδροχαρῆ πτηνά.
Ἔργον 1963 (1964), σ. 87, εἰκ. 90.
384. Ἀγγεῖον ἐκ Κουκουνάρας Πύλου.
Ἵδροχαρῆ πτηνά.
Ἔργον 1963 (1964), σ. 87, εἰκ. 91. ΑΕ 1964, σ. 7, εἰκ. 4.

ΕΙΔΗ ΦΑΝΤΑΣΤΙΚΩΝ ΠΤΕΡΩΤΩΝ ΟΝΤΩΝ - ΕΞΑΠΛΩΣΙΣ

Αί φανταστικά περωτά μορφαί, ὀλίγα κατὰ τὴν ΜΜ ΙΙ περίοδον, ὁπότε καὶ ἐμφανίζονται ἐπὶ τοῦ Κρητικοῦ χώρου, ὁλοῦν βαίνουν ἀξανάμεναι εἰς ἀριθμὸν καὶ εἶδη κατὰ τὰς ἐπομένας περιόδους. Ἡ ΥΕ ΙΙΙ περίοδος γέμει τοιούτων παραστάσεων εἰς ποικιλίαν μεγεθῶν καὶ ἀπεικονίσεων ἐπὶ διαφόρου ὕλης²⁴, θεωρουμένης τῆς ἐποχῆς ταύτης ὡς τῆς πλέον φορτισμένης ἐκ τῶν θεμάτων αὐτῶν.

Κατὰ τὴν ΜΜ ΙΙ περίοδον συναντῶμεν εἰς τὴν Κρήτην τὸν γρ ὕπα, τὴν σφίγγα²⁵, μίαν ἀκαθόριστον περωτὴν μορφὴν ἐντόμου ἢ περωτοῦ ἔρπετοῦ²⁶, τὴν κεφαλὴν τῆς γοργοῦς μετὰ περυγοειδῶν ἀποφύσεων²⁷ καὶ εἰς σήμαντρα τῆς Φαιστοῦ καὶ τῆς Κνωσοῦ

24. Ἐπὶ χρυσοῦ, ἡμιπολυτίμων λίθων, ἐλεφαντοστοῦ, φαγεντιανῆς, χαλκοῦ, ξύλου, σμάλτων, ἀγγείων καὶ τοιχογραφῶν. Ἡ τεχνικὴ ποικίλλει ἀναλόγως ἀπὸ τὴν χαρακτικῆν, γλυπτικῆν, ζωγραφικῆν, πλαστικῆν ἕως τὴν χυμευτικῆν τέχνην.

25. Διὰ παλαιότερας παραστάσεις σφίγγος, ἀλλὰ ξένης πρὸς τὸν Μινωϊκὸν χαρακτῆρα, ὄρα : Evans, PM III, σ. 418, εἰκ. 283. Κρητ. Χρ. 1949, σ. 65, No. 7, πίν. V. Ἐκ τῆς συλλογῆς Γιαμαλάκι (Xenaki-Sakellariou, Les cach. min. de la coll. Giam., πίν. I (4)), ἔχομεν προανακτορικὴν σφραγίδα, τῆς ὁποίας ἡ λαβὴ, ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, παριστᾷ σφίγγα. Εἶναι ξένη κατὰ τὸν τύπον πρὸς τὰς Κρητικὰς σφίγγας, διατηρεῖ δὲ στοιχεῖα λέοντος ἢ καὶ κριοῦ, ἐάν ὁ ἐκατέρωθεν τῆς κεφαλῆς διάκοσμος ἐκκληθῆ ὡς κέρασ. Τὸ νεολιθικὸν εἰδώλιον ἐκ Κνωσοῦ τὸ δημοσιευόμενον ὑπὸ Bossert, *The Art of Ancient Crete*, 1937, σ. 161, εἰκ. 282 a, b, c, d, παριστᾷ, ἴσως, σφίγγα. Ὁ τριῆδρος στεατίτης τοῦ Ἐθν. Μουσ. Ἀθηνῶν, No. 5398, κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ καταλόγου, προέρχεται ἐκ Κρήτης καὶ εἰς τὴν μίαν τῶν πλευρῶν τοῦ ἴσως παριστᾷ σφίγγα. Μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιφυλάξεως θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν τὴν παρουσίαν φανταστικῆς περωτῆς μορφῆς ἐπὶ τῶν πρισματικῶν σφραγίδων τοῦ Μουσ. Ἡρακλείου No. 498 (Matz, *Frühkretische Siegel*, πίν. II (2) — KI 83b, No. 1770, No. 1835, No. 1854, No. 223b. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν πρισματικὴν σφραγίδα τῆς συλλογῆς Γιαμαλάκι (Xenaki-Sakellariou, Les cach. min. de la coll. Giam., πίν. XVII 61a).

26. Μουσεῖον Ἡρακλείου No. 719. Τὸ αὐτὸ εἰς *Annuario* 1957-58, σ. 122, εἰκ. 310.

27. Evans, PM I, σ. 277, εἰκ. 207 CI-4 (2). Xenaki-Sakellariou, Les cach. min. de la coll. Giam., πίν. IV 109b, 112a. Σημειοῦται ἐνταῦθα, ὡς συγγενῆς μορφῆ, ΠΜ ΙΙ-ΙΙΙ παράστασις ἐπὶ σφραγιδολίθου δημοσιευομένου ὑπὸ Evans, PM I, σ. 703, εἰκ. 526. Ἐπὶ ΜΕ πίθου (Μουσεῖον Αἰγίνης No. 1496) ἀπαντᾷ ἀνθρωπίνη μορφὴ μετὰ κερατοειδῶν ἢ περυγοειδῶν ἀποφύσεων. Ὅρα : Welter, *Aigina*, σ. 19, εἰκ. 22. Ἐκ τῆς συγχρόνου Φυλακοπῆς Ι (Phylakori, πίν. XIII, 17) ἐπὶ ὄστράκου, ἀνθρωπίνη μορφὴ ὁμοίως μεθ' ἑλικοειδῶν καὶ τριγωνικῶν ἀποφύσεων (Phylakori, πίν. XIV 6b, 6c, 9). Τὸ θέμα ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὴν ΜΜ ΙΙ Κρήτην ἐπὶ ἀγγείου ἐκ Φαιστοῦ (Zervos, *L'art de la Crète*, σ. 275).

τήν πρόδρομον μορφήν τῶν γυναικῶν-πτηνῶν τοῦ Ζάκρου²⁸:

Κατὰ τὴν ΜΜ ΙΙΙ περίοδον σημειοῦται ἡ παρουσία τοῦ γρυπὸς καὶ τῆς κεφαλῆς μετὰ πτερύγων καὶ ἐπὶ τῶν Μηλιακῶν ἀγγείων²⁹. Ἐκ τῆς ΜΜ ΙΙΙ Κρήτης ἔχομεν δύο τεμάχια ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, τὰ ὁποῖα συμπληρωθέντα ὑπὸ τοῦ Evans ἔδωσαν, κατ' αὐτόν, τὸ πρότυπον τῆς Μινωϊκῆς σφιγγός (No 182).

Ἄλλ' ἤδη αἱ ΜΚ ΙΙΙ Κυκλάδες καὶ αἱ ΜΕ ΙΙΙ Μυκῆναι ἔχουν ἀναπτύξει στενὰς σχέσεις, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν ἐκατέρωθεν εὐρημάτων. Οἱ γρυπες ἐκ τῶν Μυκηναϊκῶν τάφων παρουσιάζουν συγγενείας, ὡς πρὸς τὴν τεχντροπίαν, πρὸς τοὺς Κυκλαδικούς (Πίν. 4, No 31 - No 35). Μία ἀδιαμόρφωτος πτερωτὴ μορφή, σημειωθεῖσα εἰς τὴν ΜΜ ΙΙ Κρήτην, ἀπαντᾷ εἰς τὴν ΜΚ ΙΙΙ Μῆλον τολμηροτέρως καὶ μὲ ἰδίαν προσωπικότητα³⁰. Εἶναι ἔντομον, ἔρπετον ἢ φάντασμα; Ἄλλὰ καὶ ἡ ἀνθρωπίνη κεφαλὴ μετὰ τῶν ἐλικοειδῶν ἀποφύσεων τῆς ΜΜ ΙΙ, ἐπαναλαμβάνεται εἰς Φυλακωπὴν³¹. Ὁ Edgar παραλληλίζει ὠρισμένας Μηλιακὰς συνθέσεις πρὸς τοὺς Αἰγυπτιακοὺς γρυπολέοντας, καὶ δὴ πρὸς τὸν γρυπα τοῦ περιδραίου τῆς βασιλίσης Ahhatet³². Παρ' ὅλα ταῦτα ἡ ὁμοιότης εἶναι ἐλαχίστη, πρόκειται μᾶλλον περὶ σχεδιάσματος ἐντοπίας νοοτροπίας.

28. Εἰς τὰς πρισματικὰς σφραγίδας ἐμφανίζεται παράστασις πτηνοῦ ἐνθυμίζοντος τὴν μορφήν τῶν γυναικῶν-πτηνῶν τοῦ Ζάκρου. Ὅρα: Charouthier, *Glyptique Crétoise et continuité de la civilisation Minoenne*, BCH 1946, σ. 81, εἰκ. 3 (2b). Ξανθοῦδίδης, *Σφραγίδες Κρήτης*, AE 1907, πίν. 6 (14a). Μ. Ἡρ., No. 95. Gaerte, AE 1912, σ. 257 ἐξ. Kenna, *Cretan Seals*, πίν. 4 (68b). Πτερυγοειδεῖς ἀποφύσεις, ἀντὶ χειρῶν, εἰς ἀνθρωπίνας μορφὰς καὶ ἐπὶ τῶν ὁμοίας κατηγορίας σφραγίδων παρὰ Kenna εἰς τὸ *Cretan Seals*, πίν. I (II) καὶ πίν. 3 (53). Ἡ σύγκρισις μετὰ τῶν No. 12 καὶ No. 14 μᾶς πείθει διὰ τὸ ἠθελημένον τοῦ σχήματος. Ἐὰν δεχθῶμεν τὴν προὔπαρξιν τοῦ τύπου εἰς τὰς πρισματικὰς σφραγίδας, τότε αἱ γυναῖκες-πτηνὰ τοῦ Ζάκρου δὲν θὰ πρέπει νὰ εἶναι δημιουργήματα τῆς φαντασίας ἑνὸς καλλιτέχνου, ἀλλὰ μορφαὶ ἔχουσαι ποῖαν τινα παράδοσιν.

29. Τὴν ἐπίδρασιν τῆς Κρήτης ἐπὶ τῆς Μῆλου μαρτυροῦν αἱ ὁμοιότητες τῶν πινακίδων καὶ τῶν τοιχογραφιῶν. Σχετικῶς περὶ αὐτῶν, ὅρα: Hall, *The Ancient History of the Near East*, 1952, σ. 57. Εἰς τὴν ἐπιτομήν Phylakori τὰς ἐργασίας Edgar καὶ Mac Kenzie καὶ ἐν *Hesperia* 1962, 1963, τὰς ἐκθέσεις τῶν ἀνασκαφῶν ἐν Κέα.

Τὴν μορφήν τῶν Μηλιακῶν γρυπῶν ὁ Evans (PM I, σ. 558) ἀποδίδει εἰς κακὴν κατανόησιν τοῦ θέματος ὑπὸ τοῦ καλλιτέχνου, ὃ ὁποῖος μετέτρεψε τοὺς ὀπισθίους πόδας τοῦ περωτοῦ τετράποδος εἰς μακρὰν οὐράν.

30. Phylakori, σ. 112, εἰκ. 83, 84.

31. Αὐτόθι πίν. XIX, 8.

32. Παράβαλε: Phylakori, σ. 109, 119, εἰκ. 87, πίν. X, σ. 116, εἰκ. 89, Maspero, *Archéologie Égyptienne*, σ. 258, εἰκ. 235, σ. 309, εἰκ. 292.

Ἡ ἀργυρᾶ ταινία ἐκ Σύρου³³ φέρει πτηνὸν ἐνθυμίζον τόσον τὰ πτηνὰ τῶν πρισματικῶν σφραγίδων ὅσον καὶ τὰς γυναῖκας - πτηνὰ τοῦ Ζάκρου. Ἡ τεχνική του, ἐξ ἄλλου, ἐπεξεργασία εἶναι ὁμοία ἐκείνης τὴν ὁποίαν γνωρίζομεν ἐκ τῶν βασιλικῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν. Ἐπὶ ὀστράκου τοῦ Μουσειοῦ Αἰγίνης³⁴ εὔρον τὸ ὁμοίον του. Εἰς αὐτὴν μάλιστα τὴν περίπτωσιν ὁ ἀγγειογράφος ἀπομιμεῖται καὶ τὰς ἐκτύπους στιγμὰς τῆς ἀργυρᾶς ταινίας.

Γενικῶς τὴν ΜΚ ΙΙΙ καὶ τὴν ΜΕ ΙΙΙ ἐποχὴν χαρακτηρίζει μία τάσις ἀπεικονίσεως τῶν ἀρπακτικῶν πτηνῶν μετ' ἐξαιρετικῶς ἐντόνου κινήσεως καὶ ἐκφράσεως³⁵. Ἡ διαμόρφωσις τῶν ραμφοστόμων ἀγγείων τὰ ὁποῖα φέρουν ἐνίοτε ἐπιζωγράφησιν, ὥστε νὰ ὁμοιάζουν πρὸς τοὺς πρὸς τὰ ἄνω ἀτενίζοντας γρῦπας, δηλοῖ τὴν αὐτὴν τάσιν³⁶. Ἡ παρουσία τῶν μαστῶν θήλεος ἐπὶ τῶν ραμφοστόμων ἐπιχειρεῖ τὴν μῖξιν πτερωτοῦ καὶ θηλαστικοῦ, ὅτι δηλαδὴ καὶ ὁ γρῦψ καὶ δὴ ὁ θῆλυς, τὸν ὁποῖον συχνὰ θά συναντήσωμεν κατὰ τὴν ΥΕ περίοδον. Ἀνθρωποειδῆ ἢ ζωοειδῆ ρυτὰ εἶναι ἤδη γνωστὰ ἐκ τῆς ΠΜ περιόδου³⁷, τὰ Μηλιακὰ ὅμως παρουσιάζουν τὸν προαναφερθέντα μεικτὸν μετὰ μαστῶν τύπον τὸ πρῶτον κατὰ τὴν ΜΚ ἐποχὴν.

Ἡ καταστροφή τῶν πρώτων ἀνακτόρων δημιουργεῖ κενὸν ἐτῶν οὕτως ὥστε μόνον πρὸς τὸ τέλος τῆς ΜΜ ΙΙΙ περιόδου ἐπανευρίσκομεν τὰ θέματα τῶν πτερωτῶν μορφῶν. Εἰς αὐτὴν τὴν περίοδον τοποθετοῦνται αἱ μικρογραφικαὶ τοιχογραφίαι τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Ἐπ' αὐτῶν εἰκονίζεται σ φ ἰ γ ξ (Πίν. 23, No 183) ἐνδεχομένως μετ' ἄλλης ἐ ρ α λ δ ι κ ῶ ς διατεταγμένα ἐκατέρωθεν κεφαλῆς ταύρου. Ἐπὶ ἐτέρου τμήματος παρίσταται ὁ γ ρ ῦ ψ ἐκ τοῦ π λ α γ ἰ ο υ (Πίν. 1, No 2) καὶ ἐπὶ τρίτου, τμήμα

33. Ἐθν. Μουσ. No. 5234. ΑΕ 1899, πίν. 10 (1).

34. Τὸ θραῦσμα προέρχεται ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῶν Γερμανῶν, ἀλλὰ ἔχει καταχωρισθῆ πηλμελῶς εἰς τὸν κατάλογον τοῦ Μουσειοῦ μὴ παρεχομένου οὐδενὸς στοιχείου.

35. PM I, σ. 558, εἰκ. 405. Phylakopi, πίν. XXI (1, 2, 8, 9, 10, 11, 12), πίν. XVI (4, 20), σ. 119, εἰκ. 91. Ἐκ τῶν Μυκηνῶν ὄρα: Furtwängler - Loeschcke, Mykenische Vasen, σ. 49, εἰκ. 29. Ὁ ὑπ' ἀριθ. 13530 ἀμφορεὺς τοῦ Μουσειοῦ Ναυπλίου ἐκ τοῦ Β' ταφικοῦ περιβόλου φέρει παράστασιν πτηνοῦ. Ἐπ' αὐτοῦ διακρίνεται ἡ πρόθεσις διὰ τὴν ἐκφρασιν τῆς δυνάμεως μέσῳ τοῦ πτερωτοῦ στοιχείου. Ἐκ τῶν ἀγγείων τῆς σειρᾶς ταύτης ὀδηγούμεθα εἰς τὴν ὑπόθεσιν περὶ τῆς γηγενοῦς προελεύσεως τοῦ Κρητομυκηναϊκοῦ γρῦπὸς πέρα τῆς Ἀσιατικῆς καὶ τῆς Αἰγυπτιακῆς ἐπιδράσεως.

36. Perrot - Chipiez, Histoire de l'art, VI, σ. 908, εἰκ. 457. Μουσ. Ἄργους, αἴθουσα Λέρνης. Ἀπλᾶ ραμφοστόμα ἀγγεῖα εὐρίσκονται διεσπαρμένα, ἐκτὸς τῶν Κυκλάδων καὶ τῆς ἀκτίως ἐπιρροῆς των, εἰς Θεσσαλίαν καὶ Τροίαν. Ὅρα: Καββαδία, Προϊστορικὴ Ἀρχαιολογία, σ. 18 εἰκ. 204. Αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Θήρας (Ἔργον 1968, σ. 89, εἰκ. 95) ἔφερον εἰς φῶς μαστοπρόχους μετὰ παραστάσεων χελιδόνων, ἐξαιρετικῆς τέχνης.

37. Nilsson, MMR2, σ. 144, ὅπου καὶ αἱ σχετικαὶ παραπομπαὶ εἰς Ξανθοῦδιδην. Evans, PM I, σ. 116, εἰκ. 85, σ. 146, εἰκ. 107, σ. 188, εἰκ. 137a-c καὶ σ. 190, εἰκ. 137d.

πτηνοῦ τοῦ τύπου τοῦ γρυπὸς μετ' ἀναπεπταμένων πτερύγων (Πίν. 1, No 3). Οἱ ἀνάγλυφοι γρυπες ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἀνακτόρου (Πίν. 1, No 4) ἴστανται ἐκατέρωθεν κίονος προσδεδεμένοι καὶ στρέφοντες τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω. Τὴν αὐτὴν κίνησιν εὕρομεν ἐπὶ τῶν σημάτων τῆς Ἁγίας Τριάδος (Πίν. 2, No 12), τῆς Κνωσοῦ (Πίν. 2, No 11), καὶ τοῦ Ζάκρου (Πίν. 2, No 13). Ἡ παράστασις τοῦ «Πρίγκιπος μετὰ τὰ κρίνα» ἴσως συνωδεύετο ὑπὸ ἐνὸς γρυπὸς συρομένου παρὰ τοῦ Πρίγκιπος, ἐὰν ἐρμηνεύσωμεν τὴν κίνησιν του ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὴν σφραγίδα ἐκ Βαφειοῦ (Πίν. 8, No 55) καὶ τὴν ἐλεφαντίνην πυξίδα τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν (Πίν. 8, No 208).

Κατὰ τὴν περίοδον τῶν νέων ἀνακτόρων αὐξάνεται ἡ ποικιλία τῶν εἰδῶν εἰς τὴν Κρήτην διὰ τῆς γνωστῆς πλουσίας συλλογῆς τῶν σημάτων τοῦ Ζάκρου, τῆς Ἁγ. Τριάδος, τοῦ ἐπινείου τῆς Κνωσοῦ καὶ σποραδικῶν τινῶν εὐρημάτων εἰς τὴν λοιπὴν Κρήτην, ὡς ἡ ΥΜ Ι σφραγίς ἐκ Κυδωνίας³⁸ (Πίν. 38, No 345) μετὰ τοῦ πτερωτοῦ αἰγοειδοῦς. Ἐπὶ τῶν σημάτων τοῦ Ζάκρου ἡ μορφή τῆς σφιγγὸς ἀπαντᾷ εἰς ἓν μόνον παράδειγμα καὶ μετὰ πτερῶν ψυχῆς (Πίν. 23, No 184). Εἰς τὴν περίπτωσιν δύο σημάτων τοῦ Ζάκρου (Πίν. 1, No 5, No 6) πρόκειται περὶ ἀπτερόν γρυπὸν μᾶλλον ἢ λεόντων.

Ἐκτὸς τῆς ἐκ τοῦ πλαγίου ἀπεικονίσεως τοῦ γρυπὸς (Πίν. 1, No 7) σημειοῦται ἡ κατ' ἐνώπιον (Πίν. 1, No 9), ἡ ἀντίωτος (Πίν. 2, No 12), ἡ ἐραλδική (Πίν. 2, No 10, No 11, No 13, No 15), ἡ στάσις τοῦ ἐπιτιθεμένου γρυπὸς ἐναντίον ζώου ἐκ τοῦ πλαγίου (Πίν. 2, No 22, No 23, Πίν. 3, No 24, No 25, No 27) καὶ καθέτως (Πίν. 18, No 128) ὡς καὶ ἡ ἐν κάλπασμῷ κίνησις (Πίν. 2, No 19, No 20, No 21).

Πλουσιωτάτην ποικιλίαν εἰς τὴν σύνθεσιν γυναικὸς πτηνοῦ, ἀνερχομένην εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν 15 παραλλαγῶν³⁹, εὐρίσκομεν εἰς σήμαντρα τῆς Ἀν. Κρήτης, ἦτοι:

1) Κεφαλὴ πτηνοῦ, γυναικεῖοι μαστοί, χεῖρες ἐκ τοῦ πλαγίου κεκαμμέναι πρὸς τὰ ἄνω, περιδέραιον καὶ ἀπὸ τὴν μέσην καὶ κάτω ἓν εἶδος οὐρᾶς-

38. Ὁ Betts θεωρεῖ τὴν σφραγίδα μὴ γνησίαν, BSA 1965, σ. 203.

39. Ὁ Hogarth διακρίνει, ὡς πρὸς τὰ πτερά, τέσσαρας τύπους, Hogarth, The Zakro Sealings, JHS 1902, σ. 92. «1) The Eagle or Hawk wing with long terminal quills. 2) The form only slightly modified from No. 1, which is seen in type No. 58 only, and anticipates the opinions of Hermes: *πτερόεντα πέλιδα*. 3) The upcurving almost spiral wing between the dogs' heads in type No. 49. 4) The scalloped butterfly or bat wing».

Κατὰ τὴν ἐκτύπωσιν τῆς παρούσης διατριβῆς ἐδημοσιεύθη τὸ Ἔργον τοῦ 1969, εἰς τὸ ὁποῖον, σ. 182, ἀναφέρεται ἡ εὑρεσις ἐν Ζάκρῳ σφραγίδος μετὰ παράστασιν πτηνομόρφου γυναικεῖας μορφῆς μετὰ σχηματικὴν ἐσθῆτα.

βεντάγιας φερούσης σειράν ροδάκων κατά την μέσην. Ἐκ Ζάκρου (No 271), ἐξ ἐπινείου τῆς Κνωσοῦ (Πίν. **33**, No 276). Τῆς αὐτῆς «ιδέας» τὸ No 251, ἀλλὰ πρόχειρον καὶ ἐσχηματοποιημένον.

2) Ἐκ Κνωσοῦ (Πίν **33**, No 278) καὶ ἐκ Ζάκρου (Πίν. **33**, No 277) προέρχεται γυναικεῖος κορμὸς μετὰ πλουσίων μαστῶν καὶ περιδεραιίου. Αἱ χεῖρες ἀναδιπλοῦνται κάτωθεν τῶν μαστῶν. Ἡ κεφαλὴ θὰ ἠδύνατο νὰ παραβληθῆ πρὸς τὴν κεφαλὴν τρωκτικοῦ, φέρει δὲ κάλυμμα ὁμοιάζον πρὸς κρᾶνος πολεμικόν. Ἡ οὐρά-βεντάγια παραμένει μόνον εἰς τὸ παράδειγμα ἐκ Ζάκρου.

3) Ἐκ Ζάκρου καὶ Κνωσοῦ (Πίν. **3**, No 279, No 280) προέρχονται ὄντα μετὰ κεφαλῆς κύκνου καμπυλουμένης πρὸς τὰ δεξιὰ, μετὰ χειρῶν ἀνθρωπίνων κεκαμμένων ἐλαφρῶς ἐκ τοῦ πλαγίου πρὸς τὰ κάτω. Ἡ οὐρά-βεντάγια παραμένει, ἐνῶ οἱ μαστοὶ ἔχουν σχηματοποιηθῆ εἰς ρόδακας.

4) Γυνὴ καθημένη ἐκ τοῦ πλαγίου μετὰ τῆς στολιδωτῆς «φούστας» καὶ πλουσίων μαστῶν. Ἔχει κεφαλὴν πτηνοῦ καὶ ἀντὶ χειρῶν πτέρυγας πρὸς τὰ ὀπίσω. Ἐκ τῆς μιᾶς πλευρᾶς ἐκφύεται τόξον (:), τὸ ὁποῖον δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀτροφησαν πτερύγιον ἢ ἀνάμνησις χειρῶν (Πίν. **31**, No 253, No 254, No 255). Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν, πλὴν ὅμως μετὰ συντετημένης κεφαλῆς καὶ ἀναπεπταμένων εἰς τὰ πλάγια τῶν δύο πτερύγων, ἡ ἐξ Ἄγ. Τριάδος μορφή (No 252).

5) Τέσσαρες γυναῖκες - πτηνά, ἐξ Ἄγ. Τριάδος, μετὰ πλουσίας «φούστας» καὶ ἀσαφῶν εἰς τὰς λεπτομερείας πτερύγων (Πίν. **31**, No 247, No 248, No 249, No 250).

6) Εἰς σήμαντρα ἐκ τοῦ ἐπινείου τῆς Κνωσοῦ (Πίν. **32**, No 269, No 270) διακρίνεται ἡ στολιδωτὴ «φούστα», οἱ μαστοὶ, αἱ πτέρυγες καὶ τὸ κάλυμμα, τὸ ὁποῖον καλύπτει ἐντελῶς τὴν κεφαλὴν.

7) Εἰς τρία παραδείγματα, δύο ἐκ Ζάκρου (Πίν. **33**, No 283, No 285) καὶ ἓν ἐκ Κνωσοῦ (Πίν. **33**, No 284), διατηρεῖται ἡ βεντάγια, αἱ δὲ πτέρυγες κάμπτονται πρὸς τὰ κάτω ὡς σαρκώδεις βαρεῖαι χεῖρες. Ἡ κεφαλὴ παραμένει ἀκαθόριστος μεταξὺ ζώου καὶ πτηνοῦ.

8) Τὸ σῶμα τῆς γυναικὸς εἰς βαθὺ κάθισμα μετὰ οὐρᾶς - βεντάγιας, πτερύγων καὶ κεφαλῆς αἰγός (Πίν. **31**, No 256, Πίν. **32**, No 257, No 258).

9) Εἰς σειράν πέντε σημάτων ἡ γυνὴ - πτηνὸν ἔχει μεταβληθῆ εἰς ἀπλοῦν διακοσμητικὸν θέμα. Αἱ καμπύλαι τῶν, ἄλλοτε, μαστῶν πλαισιοῦνται συμμετρικῶς ὑπὸ πτερύγων καὶ ἡ βεντάγια ἔχει ἀντικαταστήσει τόσον τὸ κάτω ὅσον καὶ τὸ ἄνω μέρος τοῦ σώματος (No 289, No 290, No 291). Παρὰ τὴν αὐτὴν θέματος τὸ ἐξ Ἄγ. Τριάδος No 294. Εἰς τὰς δύο ἄλλας περιπτώσεις (No 286, No 287) ἔχει μεταβληθῆ ἡ βεντάγια εἰς ἀδιακόσμητον «φούσταν».

10) Εἰς τὸ ἐκ Ζάκρου (Πίν. **34**, No 292) καὶ εἰς τὸ ἐξ ἐπινείου τῆς Κνωσοῦ (Πίν. **34**, No 293) ἔχει ἀπομεινεί μίᾳ βεντάγια, εἰς τὴν βάσιν τῆς ὁποίας παρίστανται ὡς κύκλοι οἱ ἄλλοτε μαστοί, ἐκφυομένων ἐκεῖθεν δύο πτερύγων.

11) Συνδυασμὸς ἀνθρωπίνων μηρῶν, οἵτινες πιθανῶς ἀνήκουν εἰς γυναῖκα, καθόσον οἱ αὐτοὶ μηροὶ ἀπαντοῦν καὶ εἰς συνδυασμὸν μετὰ μαστῶν, εἰς θέσιν βαθέος καθίσματος. Ἐξ αὐτῶν ἐκφύεται βεντάγια πρὸς τὰ ἄνω ὁμοιάζουσα πρὸς ἄνθος, τοῦ ὁποίου τὸν κάλυκα ὑποδηλοῦν ὁ ἀτροφήσας κορμὸς καὶ οἱ μαστοὶ τῆς γυναικὸς - πτηνοῦ (Πίν. **32**, No 265, No 266). Τῆς αὐτῆς ιδέας τὸ No 267 ἀλλ' ἔχει ἀποδοθῆ προχειρῶς.

12) Τὰ αὐτὰ ἀνθρώπινα μέλη· ὁ ἀτονίσας κορμὸς τῆς γυναικὸς πλαισιοῦται ὑπὸ γραμμωτοῦ θυσάνου. Ἡ οὐρὰ - βεντάγια πρὸς τὰ κάτω ὡς εἰς τὴν 8ην κατηγορίαν (Πίν. **32**, No 259, No 261). Ὁ Hogarth καὶ ὁ Kenna θεωροῦν τὴν ὡς ἄνω παράστασιν ἀνθρώπινον πρόσωπον. Δυνατὸν νὰ ὁμοιάζη, ἀλλ' ἢ πρόθεσις τοῦ χαρακτοῦ δὲν ἦτο τοιαύτη.

13) Παραμένει ἡ αὐτὴ θέσις τῶν μηρῶν, ἀλλ' ἀντὶ κορμοῦ καὶ μαστῶν τμήμα τῆς βεντάγιας. Ἡ ὅλη σύνθεσις στέφεται ὑπὸ κυματοειδοῦς γραμμῆς καὶ στιγμῶν (Πίν. **32**, No 263, No 264).

14) Τὸ σήμαντρον ἐκ Ζάκρου No 281 ἀποτελεῖ ἰδιαιτέραν περίπτωσιν·

Ἡ σύνθεσις : βεντάγια, μαστοί, πτερά, κεφαλὴ πτηνοῦ μετὰ λοφίου.

15) Γυνὴ εἰς βαθὺ κάθισμα μετὰ «φούστας» στολιδωτῆς, μαστῶν, πτερύγων καὶ κεφαλῆς πτηνοῦ. Φέρει ζωστήρα καὶ περιδέριον (Πίν. **33**, No 282).

Ὡς διακοσμητικὰς μεταπτώσεις τῶν θεμάτων τῶν γυναικῶν - πτηνῶν θὰ ἐκλάβωμεν τὰ ἐκ Ζάκρου σήμαντρα, Hogarth No 30 καὶ No 31. Τὸ πρῶτον διατηρεῖ τὴν ἀνάμνησιν τῶν μαστῶν ὑπὸ μορφὴν σπειρῶν· διακρίνεται τὸ ἓν πτερόν. Τὸ ἕτερον σήμαντρον εἶναι σαφέστερον. Ἡ αὐτὴ σπεῖρα, τὰ πτερά καὶ τὰ δύο καλύμματα τῆς κεφαλῆς, τὸ ἓν ἐπὶ τοῦ ἄλλου, πλαισιοῦνται ὑπὸ λωτῶν. Εἰς τὰ Hogarth No 89 καὶ Kenna πίν. 17, 24 Sa, 26 Sa ἡ σπεῖρα τῶν μαστῶν ἀνεστραμμένη καὶ καρδιόσχημος στηρίζεται ἐπὶ δύο πτηνῶν ἀντιθέτως βαινόντων. Τὰ ἐκ Κνωσοῦ σήμαντρα φέρουν ἀνθέμιον εἰς τὸ κέντρον τῆς σπεύρας.

Ὁ διακοσμητικὸς χαρακτῆρ τῶν πτερῶν καθίσταται ἐν καιρῷ δημοφιλέστερος εἰς τὰ ἀγγεῖα τῆς τελευταίας Μυκηναϊκῆς περιόδου (Close Style)⁴⁰.

Ἀνάλογος ἀλλὰ μικροτέρα ποικιλία ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν ἀ ν δ ρ ι κ ῆ ν π τ ε ρ ω τ ῆ ν μορφὴν (Πίν. **38**, No 338 - No 342). Τὴν διάθεσιν τῆς μεταμορφώσεως τῶν ἀνθρωπίνων χειρῶν εἰς πτερά διεκρίναμεν ἤδη ἐπὶ τῶν

40. BSA 1921 - 23, πίν. VIIa.

πρισματικῶν σφραγίδων⁴¹. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ἡ ἐπιβίωσις τοῦ θέματος ἐπὶ γεωμετρικοῦ ἀγγείου ἐκ Κρήτης⁴². Εἰς τὰ σήμαντρα τοῦ Ζάκρου καὶ τοῦ Σκλαβοκάμπου (Πίν. 37, No 332 - No 337) ἀναγνωρίζομεν λέοντα πτερωτόν, κεφαλὴν βοῶς πλαισιουμένην ὑπὸ πτερύγων (Πίν. 38, No 351), θαλάσσιον ἵππον (Πίν. 38, No 352) καὶ κεφαλὰς κυνῶν (Πίν. 39, No 360), μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐκφύεται πτέρυξ.

Τὴν ἀνθρωπίνην κεφαλὴν μετὰ τῶν πτερυγοειδῶν ἀποφύσεων τῆς MM II περιόδου τὴν ἐπανευρίσκομεν εἰς τὰ σήμαντρα τοῦ Ζάκρου παρηλλαγμένην πωσ³ ἢ μορφὴ ἔχει ἐξελιχθῆ εἰς πλεον «διαβολικὴν» μετὰ τῶν λοξῶν πρὸς τὰ ἄνω ὀφθαλμῶν καὶ τῶν ὀξέων ὡσεὶ σατύρου ὠτῶν τὸ πλαισίον τῶν πτερῶν ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ὑμενοπτέρων εἰς ἓν παράδειγμα (No 327). Εἰς ἄλλας περιπτώσεις αἱ πτέρυγες φύονται ὑπὸ τὴν βάσιν τῆς κεφαλῆς (Πίν. 37, No 320, No 322). Πόδες τετράποδος αἰωροῦνται ἀπὸ τοῦ μέσου τῶν πτερύγων.

Μία εἰσέτι ποικιλία τῶν MM III - YM I σημάτων εἶναι ἡ σύνθεσις πτερῶν πλαισιούτων ἀνθρώπινον ἰδεόγραμμα (Πίν. 37, No 323 - No 326), τὸ ὁποῖον εἰς παραλλαγὴν του, ἀπογυμνούμενον τοῦ πτερώματος, ἀπομένει σχῆμα ἀνάλογον τοῦ Αἰγυπτιακοῦ Ank. Τὴν κατηγορίαν ταύτην δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς μίαν ποικιλίαν τῆς ἀνθρωπίνης πτερωτῆς μορφῆς τοῦ Ζάκρου.

Τὰ αὐτὰ περίπου θέματα συναντῶνται εἰς τὸν YE I χρόνον καὶ τόπον. Τὰ εὐρήματα τῶν A καὶ B κυκλικῶν περιβόλων τῶν Μυκηνῶν ἔχουν Κρητικὸν χαρακτῆρα ἐκτὸς τῶν ἀμέσων ἢ ἐμμέσων ἐπιδράσεων ἐκ τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ γρύψ παρίσταται καθήμενος ἐκ τοῦ πλαγίου καὶ στρέφει τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω (Πίν. 5, No 41). Ἐκ τοῦ τάφου VI, ἐπὶ ἀγγείων, παρίστανται γρύπες καλπάζοντες (Πίν. 4, No 34). Ἐπὶ χρυσεῖς λαβῆς ξίφους, ἐκ τοῦ τάφου IV, προέρχεται γρύψ συγγενῆς κατὰ τὴν ἀπόδοσιν πρὸς τοὺς προηγουμένους τοῦ τάφου VI (Πίν. 4, No 36). Τελειοποιημέναι μορφαὶ γρυπῶν, ἐν πλήρει καλπασμῷ, ἐπὶ ξίφῶν (Πίν. 4, No 38) καὶ ἐπὶ φύλλων χρυσοῦ (Πίν. 5, No 39). Ἡ σφίγξ εἰς ἓν μόνον παράδειγμα, ἐξαπλοῦν, καθήμενη καὶ θεωμένη ἐκ τοῦ πλαγίου, φέρει κάλυμμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διακοσμητικὴν σπεῖραν εἰς τὴν βάσιν τῶν πτερῶν, ὡς ὁ γρύψ, καὶ ἔχει τὰς πτέρυγας ἀναπεπταμένας

41. Kenna. Cretan Seals, πίν. I (II) καὶ πίναξ 3 (53). Ἡ πρόθεσις νὰ ἀποδοθοῦν αἰχίρες ὑπὸ μορφὴν πτερύγων καθίσταται ἐμφανεστέρα ἐὰν συγκριθοῦν πρὸς τὰς τῶν σφραγίδων Kenna, πίν. I, 12 καὶ 14, ὅπου ἡ χεὶρ διαγράφεται σαφῶς. Παράβαλε καὶ Robinson, The Robinson Collection of Greek Gems, Hesperia 1949, σ. 308, πίν. 39 (2).

42. Droop, Geometric Pottery from Crete, BSA 1905 - 06, σ. 42, εἰκ. 20.

(Πίν. 23, Νο 187). Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν περωτῶν μορφῶν κατατάσσομεν τὴν ὀρχουμένην γυναῖκα τῆς σφραγίδος τῶν Μυκηθῶν⁴³. Ὅπως ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ ψυχαι ἐκ Περιστεριάς καὶ διὰ τὸ πρωτότυπον τῆς «κράσεως» καὶ τὸ «κρητικόν» τῆς ὅλης ιδέας⁴⁴.

Αἱ ἐπιδράσεις τῆς Κρητικῆς τέχνης ἐπὶ τῆς Ἑπειρωτικῆς Ἑλλάδος, αἱ ὁποῖαι ἠκολούθησαν τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Κρητῶν, θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν εἰς χρόνον πρὸ τῆς ΥΕ I περιόδου. Γενικῶς χρειάζεται χρονικόν τι διάστημα διὰ νὰ ὀριμάσῃ μία ἐπιρροή, παράδειγμα ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀναγλύφου ταύρου τῆς Κνωσοῦ τῆς ΜΜ III - ΥΕ I περιόδου, τῆς ὁποίας τὸ παράλληλον εἰς ρεαλισμὸν θέμα εὐρίσκομεν εἰς τὰ ΥΕ II κύπελλα τοῦ Βαφειοῦ.

Ἐὰν ἡ θόλος τοῦ Ὀρχομενοῦ ἀνήκει εἰς τὴν ΥΕ I περίοδον, οἱ Κρητες ἄρχοντες καὶ τεχνῖται, τῶν ὁποίων ἔργον φαίνεται νὰ εἶναι⁴⁵, θὰ πρέπει νὰ ἐγκατεστάθῃσαν εἰς τὴν Βοιωτίαν ἄρκετὰ ἐνωρίτερον μεταφέροντες καὶ τὸν πολιτισμὸν των. Μινύας εὐρίσκομεν εἰς τὴν Ἴωλκὸν καὶ τὴν Δ. Πελοπόννησον, ἀλλὰ ἡ Δ. Πελοπόννησος, ἡ ὁποία ὑπῆρξε πρῶτον κέντρον Μινωικοῦ πολιτισμοῦ, δυνατόν νὰ εἶχεν ἀποικισθῆ κατ' εὐθείαν ἐκ τῆς Κρήτης⁴⁶. Ὁ Ἀργολικὸς κόλπος δέχεται τὰ πλοῖα τῶν Κρητῶν μέσῳ τῶν Κυκλάδων, ἡ Λακωνικὴ ἀκτὴ ὁμοίως χρησιμεύει εἰς τοὺς Κρητας ὡς τόπος ἀποβάσεως. Ἐκ τῶν σημείων τούτων φαίνεται, ὅτι ὁ Κρητικὸς πολιτισμὸς διεσπάρη ἀνὰ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τῆς ΜΜ III περιόδου.

Ἡ ΥΕ II εἶναι ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ἡ Μινωικὴ ἐπίδρασις ἔχει ὀριμάσει ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, προηγείται δὲ τῆς ΥΜ II. Ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ θὰ ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ ἡ παρουσίαις τῶν ἐκ Μυκηθῶν περωτῶν φανταστικῶν μορφῶν, ἀλλὰ ὁ Μινωικὸς πολιτισμὸς διατηρεῖ εἰσέτι τὴν προσωπικότητά του ἐν ὅσῳ δὲν ἔχει ἐπέμβει τὸ Μυκηθναϊκὸν στοιχεῖον.

43. Ὁ Φιλαδελφεὺς ἀρχικῶς τὴν ἐθεώρησε ὡς περωτὴν μορφήν, ἀλλ' ἀργότερον ἤλλαξε γνώμην χαρακτηρίσας τὰ «πετὰ» ὡς ἱερὸν κόμβον. Τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὰς Μυκήνας δὲν ἔχουν εὑρεθῆ ἄλλαι ἀνάλογοι παραστάσεις γυναικῶν, δὲν εἶναι ἄρκετόν. Ἡ σφραγὶς χρονολογεῖται ὑπὸ τοῦ Evans ΜΜ III β - ΥΜ Ia, ὡς ἀνάλογος πρὸς σφραγίδα ἐξ Ἀγ. Τριάδος (PM III, σ. 341, εἰκ. 194a, b). Τὰ πετὰ ὁμοιάζουν πρὸς τὰ τῶν ἐξ Ἀγ. Τριάδος περωτῶν μορφῶν (Levi, Annuario 1925 - 26, σ. 118, εἰκ. 120, 121). Ὁ τύπος τῶν περωτῶν ἐνθυμίζει ὁμοίως τὸν ΜΜ II γρύπα ἐκ Φαιστοῦ (M. Ἦρ. 715). αἱ δὲ κατὰ μήκος τοῦ κορμοῦ ταινίαι δυνατόν νὰ εἶναι βόστρυχοι, ὡς παραδίδεται καὶ ἐκ τῶν τοιχογραφιῶν. Ἱερὸς κόμβος τοιοῦτου μεγέθους καὶ εἰς τοιαύτην ἀνάπτυξιν δὲν ἔχει ἔως τώρα σημειωθῆ.

44. Πραγματῆρα Β' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου, I, σ. 263 ἐξ., πίν. Νοτ' (1).

45. Hall, The Ancient History of the Near East, 1952, σ. 58. Κατ' αὐτὸν συγγενεῖς τῶν Κρητῶν εἶναι καὶ οἱ Κάδμιοι, τῶν ὁποίων τὴν Φοινικικὴν καταγωγὴν εὐρίσκει ἀνεξήγητον.

46. Ἀνασκαφαὶ Περιστεριάς. Περιληπτικαὶ περιγραφαὶ τῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὸ Ἔργον ἀπὸ τοῦ 1962 καὶ ἐξῆς.

Τὰ σήμαντρα τῆς ΥΜ ΙΙ περιόδου ἐμφανίζουσι τὸν τύπον τοῦ γ ρ υ π ὁ ς πρὸ δένδρου (Πίν. 5, Νο 43), κ α θ ἡ μ ε ν ο ν⁴⁷, μετ' ἀναπεπταμένων πετρύγων καὶ στρέφοντα τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω (Πίν. 7, Νο 50, Πίν. 19, Νο 137, Πίν. 20, Νο 140, Νο 141, Νο 143), ἄ π τ ε ρ ο ν⁴⁸ ὑπὸ μορφῆν προστάτου τοῦ βασιλικοῦ θρόνου, β α δ ἰ ζ ο ν τ α⁴⁹, ἐπίσης καὶ ἐκατέρωθεν τῆς θεᾶς. Τῆς αὐτῆς ἐποχῆς εἶναι τὸ ἐκ Κνωσοῦ σήμαντρον μεθ' ἐραλδικῶν γρυπῶν ἀντινώτων, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων παρίσταται ἵπταμένη περιστέρα (Πίν. 5, Νο 42). Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ οὐρὰ τῶν γρυπῶν ἥτις δὲν ὑψοῦται, ὡς συνέβαινε ἕως τώρα, ἀλλὰ συστρέφεται περὶ τὸν μηρόν.

Τὸ θέμα τοῦ θ ἡ λ ε ο ς γρυπός, ἐπὶ σφραγίδος ἐξ Ἄβδου Πεδιάδος, ἀνήκει εἰς αὐτὴν τὴν περίοδον (Νο 46). Ἐπίσης κατὰ τὴν ΥΜ ΙΙ περίοδον συναντῶμεν πάλιν τὸν ἐ π ι τ ι θ ἑ μ ε ν ο ν ἐκ τῶν ὀπισθεν ἐναντίον τῆς λείας τοῦ γρυπα (Πίν. 8, Νο 57, Νο 58) καθὼς καὶ τὴν μορφήν τῆς γ υ ν α ι κ ὁ ς - π τ η ν ο ὦ (Νο 304 - Νο 309).

Εἶναι ἐμφανὴς ἡ διαφορὰ τῆς ΥΜ ΙΙ γ υ ν α ι κ ὁ ς - ἄ ε τ ο ὦ καὶ δὴ τῆς ἐσχάτης ἐποχῆς καὶ τῆς ὁμοίας μορφῆς τῶν ἀρχῶν τῆς ΥΕ Ι περιόδου. Ἐχουν ἐξαφανισθῆ οἱ πλούσιοι μαστοὶ τῶν γυναικῶν τοῦ Ζάκρου, γενικῶς ἔχει ἀτροφῆσαι τὸ ἄνω μέρος τοῦ μεικτοῦ σώματος, ἐνῶ ἡ «φοῦστα» τοῦ Μινωϊκοῦ συρμοῦ εἰκονίζεται στολιδωτῆ τώρα κατὰ κανόνα, ἀντὶ τῆς «βεντάγιας». Τῆς αὐτῆς περιόδου δύναται νὰ θεωρηθῆ ὁ ἐξ Ἄξου σφραγιδόλιθος (Πίν. 34, Νο 295). Εἰς μίαν περίπτωσιν (Πίν. 34, Νο 305) ἡ γυναικεία μορφή εἶναι σαφῆς, ἀντικατασταθέντων τῶν χειρῶν διὰ πετρύγων τοῦ τύπου τῶν ὑμενοπτέρων. Τὸ παράδοξον εἶναι ὅτι κατὰ τὴν δύσιν τῆς Μινωϊκῆς τέχνης ἐμφανίζονται, ἐπὶ τῶν σημάτων, θρησκευτικοῦ περιεχομένου

47. Λόγῳ τῆς ἐσχηματοποιημένης τεχνικῆς τῶν (περὶ σχηματοποιήσεως κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον, ὄρα Webster, From Mycenae to Homer, σ. 39) πιθανῶς ἀνήκουσι εἰς τὴν ὁστέραν ἀνακτορικὴν περίοδον οἱ γρυπες Νο. 48, Νο. 49, Νο. 134, Νο. 139, Νο. 142.

48. Ἄπτεροι Μινωϊκοὶ γρυπες ἤδη ἐσημειώθησαν ἐπὶ δύο ΥΜ σημάτων. Εἰς τὴν παροῦσαν περίπτωσιν ἀναφέρομεν τοὺς τῆς αἰθούσης τοῦ θρόνου, θὰ τοὺς ἐναντιώμεν δὲ εἰς τὸ ἀνάκτορον τῆς Πύλου.

49. Ἐξ αὐτῆς τῆς σειρᾶς τὸ ἐν εἶναι ἤδη χρονολογημένον ὑπὸ τοῦ Ζερβοῦ (Νο. 145) καὶ τὸ δεύτερον ἀνήκει εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν (Νο. 147). Τὸ Νο. 98, ὁμοίως, δυνάμεθα, κατὰ προσέγγισιν καὶ λόγῳ ὁμοιοτήτων πρὸς ΥΜ ΙΙ ἀνάλογα, νὰ τὸ κατατάξωμεν εἰς τὴν ὡς ἄνω περίοδον· π.χ. οἱ κύκλοι εἰς τὴν βάσιν τῶν πετρύγων εἶναι συνηθέστεροι εἰς τὴν ΥΜ ΙΙ, Νο. 46, Νο. 52, Νο. 134, Νο. 142, ἂν καὶ συναντῶνται ἤδη εἰς τὴν ΥΜ Ι περίοδον (Νο. 10, Νο. 1). Ὁ γρυψ (Νο. 133) δύναται νὰ καταταγῆ εἰς τοὺς ΥΜ ΙΙ καὶ λόγῳ τῆς ἐσχηματοποιημένης τεχνικῆς του ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς παρουσίας τῆς ἀσπίδος ὡς παραπληρωματικοῦ θέματος, ἥτις εἶναι γνωστὴ ἐκ τῆς σφραγίδος τοῦ Ψυχροῦ (Evans, PM III, σ. 316 - 317, εἰκ. 212, Furtwängler, Antike Gemmen, πίν. II, 40, 41). Τὸ θέμα τῆς ἀσπίδος ἀπαντᾷ καὶ ἐπὶ εἰσηγμένων, μᾶλλον ἐκ Κρήτης, σφραγίδων εὐρεθεισῶν εἰς Πρόσυμναν (Prosymna, σ. 274, εἰκ. 580) καὶ Μυκῆνας.

σκηναί. Αί πτερωταί ἢ ἰπτάμεναι μορφαί σημειοῦνται ἐπὶ λατρευτικῶν σκηνῶν, κατὰ τὸ πλεῖστον, τούτου ἕνεκα θὰ καταχωρίσωμεν εἰς τὴν περίοδον τῆς Μινωϊκῆς παρακμῆς τὰς ἐπιφανείας θεοτήτων. Μία κωδωνόσχημος αἰωρούμενη μορφή ἤδη εἶναι γνωστὴ ἐκ σημάτων τοῦ Ζάκρου ἢ σκηνῆ ἐπαναλαμβάνεται μεγαλειωδεστέρα ἐπὶ τοῦ ἐξ Ἴσοπάτων δακτυλίου: Τρεῖς γυναῖκες διὰ λατρευτικῶν χειρονομιῶν ἐπικαλοῦνται τὴν θεάν, ἣτις φαίνεται νεύουσα συγκαταβατικῶς παρὰ ταύτην κωδωνόσχημον εἰδώλιον. Ἡ παράστασις τοῦ δακτυλίου ἔχει σχολιασθῆ εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς, παραμένει ὅμως ἀσχολίαστος ἢ μορφή τῆς θεᾶς, ἣτις δὲν ὁμοιάζει πρὸς ἀνθρωπίνην κατὰ τὸ πρόσωπον ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς πτηνὸν ἀνάλογον τῶν γυναικῶν τοῦ Ζάκρου. Ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν μιᾶς τῶν γυναικῶν σημειοῦται πτηνόν, τὸ ὁποῖον, ἐὰν δεχθῶμεν ὡς ἐπιφάνειαν θεότητος, τότε ἀνέρχονται εἰς τρεῖς αἱ παριστώμεναι ἐπιφάνειαι τοῦ δακτυλίου⁵⁰. Ἐπιφάνεια ἄρρενος θεοῦ παρίσταται ἐπὶ τοῦ δακτυλίου τῆς Κνωσοῦ⁵¹. Οὗτος εἰκονίζεται αἰωρούμενος καὶ φέρων τόξον ὑπερθεὶν ἱεῶς οἰκοδομῆς, παρὰ τὴν ὁποίαν ἴσταται γυνή.

Εἰς τὴν Υ Ε ΙΙ Ἑλλάδα εὐρίσκομεν τοὺς Υ Μ Ι τύπους ἀλλ' εἰς ἐλάχιστα παραδείγματα ἐπὶ τοῦ θέματός μας: ἡ παρουσία τῆς σφιγγὸς δὲν σημειοῦται κατ' αὐτὴν τὴν περίοδον. Ἐπὶ τῆς σφραγίδος τοῦ Βαφειοῦ ὁ γ ρ ὡ ψ παρίσταται συρόμενος ὑπὸ ἱερέως (Πίν. 8, Νο 55). Ἐξ ἔλεφαντοστοῦ τῶν Μυκηνῶν ἔχομεν τῆς αὐτῆς περιόδου γρῦπα, τὸν ὁποῖον δυνάμεθα νὰ ἐκλάβωμεν ὡς ἐραλδικῶς κείμενον πρὸς ἕτερον ὁμοίον του (Πίν. 7, Νο 54). Σύγχρονος γρῦψ ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Πύλου ὁμοιάζει περισσότερο μεταφέρων τὸ θήραμά του ἢ ἐπιτιθέμενος (Νο 56). Χαρακτηριστικὴ τῶν γρυπῶν τῆς Ἑπειρωτικῆς Ἑλλάδος εἶναι ἡ θέσις β ἄ δ η ν, ἢ ὁποία, σημειωτέον, ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐν μέρει, ἥτοι· οἱ ἐμπρόσθιοι πόδες ἀκίνητον ἐντοπιζομένης τῆς κινήσεως εἰς τοὺς ὀπίσω.

Ἐξ Ἀνατολῶν εἰσάγεται ἐπὶ κυλινδρικῆς σφραγίδος ὁ ἥλιος μετὰ πτερῶν, ὁ ὁποῖος ὅμως παρίσταται συμβολικῶς μόνον διὰ τῶν πτερύγων⁵². Ἀνάλογον θέμα πτερωτοῦ δαίμονος καὶ πτερωτοῦ ἡλίου εὐρέθη ἐπὶ Συροχεταιϊκοῦ κυλίνδρου τοῦ 13ου π.Χ. αἰ. ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Περαιτῆς⁵³.

Ἡ μετάβασις ἀπὸ τῆς Υ Μ ΙΙ εἰς τὴν Υ Μ ΙΙΙ περίοδον γίνεται, εἰς τὰς πτερωτὰς μορφὰς τῆς Κρήτης, διὰ τῆς παραστάσεως τῆς μιᾶς στενῆς πλευρᾶς τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἁγ. Τριάδος, εἰς τὴν ὁποίαν γρῦπες σύρουν τὸ

50. Persson, *The Religion of Greece in Prehistoric Times*, σ. 49, εἰκ. 8.

51. MTPC, *JHS* 1901, σ. 170, εἰκ. 48.

52. Μαρινᾶτος, Ἀνασκαφὴ ἐν Πύλῳ, Πρακτικὰ 1956, πίν. 102. Περί τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου ὄρα Frankfort, *Cylinder Seals*, σ. 275. James, *Prehistoric Religions*, σ. 219 - 220. Ward, *The Seal Cylinders of W. Asia*, σ. 314, εἰκ. 988, 991.

53. Ἑθν. Μουσ. Νο. 8088. Ἰακωβίδης, Πρακτικὰ 1953, σ. 94, εἰκ. 6.

ἄρμα θεᾶς ἢ θεοποιηθέντος ἥρωος⁵⁴ (Πίν. 2, Νο 67). Ἡ προτεραιότης δίδεται τώρα εἰς τοὺς Μυκηναίους καθ' ὅλην τὴν Ἄν. Μεσόγειον. Τὸ σκῆπτρον τῶν Κρητῶν μοναρχῶν περιέρχεται εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἀχαιῶν βασιλέων. Τὰ ἀνάκτορα Κνωσοῦ, Φαιστοῦ, Ἁγ. Τριάδος καὶ Γουρνιῶν καταστρέφονται, τὸ δὲ νέον ἀνάκτορον τῆς Ἁγ. Τριάδος ἔχει Ἀχαϊκὸν χαρακτῆρα. Ἡ Ρόδος⁵⁵, ἡ Κύπρος⁵⁶, ἡ Τροία VI - VIIα⁵⁷ καὶ ἡ Μίλητος ἔρχονται εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ Μινωϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὁμοίως δὲ ἡ Δύσις δέχεται τὰς ἐπιδράσεις του⁵⁸.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει ὅτι τὸ θέμα πρέπει νὰ παρακολουθηθῆ κατὰ τὴν ΥΕ III - ΥΜ III περίοδον ἀρχῆς γενομένης ἐκ τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ΥΕ III περίοδος διαρκεῖ τρεῖς αἰῶνας (1425-1075 π.Χ.), ἡ διαίρεσις εἰς ὑποπερίόδους παραμένει εἰσέτι θέμα ἀνοικτόν⁵⁹. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ὑπὸ μελέτην μορφῶν ἢ ἀκριβῆς χρονολόγησις καθίσταται ἰδιαιτέρως δυσχερῆς, καθόσον τὰ θέματα ἀπαντοῦν εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων ἐπὶ πολυτίμου ὕλικου, ὡς ὁ χρυσὸς καὶ τὸ ἔλεφαντοστοῦν⁶⁰, τὰ τοιαῦτα δὲ ἔργα ἔχουν βίον διαρκέστερον τῶν ἄλλων ὡς δυσκόλως φθειρόμενα ἢ τυγχάνοντα ἰδίας προσοχῆς. Ἡ τεχνοτροπία δὲν εἶναι πάντοτε ἀσφαλὲς κριτήριον, ἂν καὶ ἡ προϊοῦσα σχηματοποιήσις καθίσταται σὺν τῷ χρόνῳ ἐντονωτέρα βαίνουσα ἀξανομένη καὶ ἀδιάπτωτος μέχρι τῆς Γεωμετρικῆς περιόδου.

Ἡ γεωγραφικὴ τῶν ἐξάπλωσις ἔχει ὡς ἐξῆς: Πελοπόννησος: Μυκῆ-

54. Γνωστὸν ὅτι ἡ σαρκοφάγος τῆς Ἁγ. Τριάδος φέρεται ὡς ἔργον Μυκηναίων, προοριζόμενον διὰ Ἀχαιὸν δυνάστην τῆς Κρήτης.

55. Huxley, *Achaeans and Hittites*, 1960, σ. 25 - 26.

56. Εἰς τὴν Κύπρον ὑπεδέχθησαν τοὺς νέους ἀποίκους - Ἀρκάδας, Λάκωνας, Κυθνίους καὶ λοιποὺς Ἴωνας - οἱ πρὸ δύο περίπου αἰῶνων ἐκεῖ ἐγκατεστημένοι Μίνωες. Ἐκτοτε ὁ Κυπριακὸς πολιτισμὸς ἀνεξαρτητοποιεῖται ἀπὸ τὸν Μινωϊκόν, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν εὐρημάτων τῆς Ἐγκωμῆς, Ἐπισκοπῆς, Ἀκάνθου, Κυρηνείας, Μαρόνι, Μπαμπούλα. Ὅρα: Hall, *The Ancient History of the N. East*, σ. 68 - 69. Benson, *Pictorial Myc. Fragments from Kourion*, AJA 1961, σ. 53 - 54. Karageorghis, *Mycenaean Birds Reunited*, AJA 1960, σ. 278.

57. Ἡ χρονολόγησις τῶν πόλεων συμπίπτει πρὸς τὴν οἰκοδομικὴν δραστηριότητα τῶν Μυκηναίων τῆς ΥΕ IIIβ περιόδου. Ὅρα καὶ Hall, *The Ancient History of the Near East*, σ. 57, ὑποσ. 3.

58. Taylour, *Mycenaean Pottery in Italy*, 1958. Peet, *The Early Aegean Civilisation in Italy*, BSA 1905 - 06, σ. 40. James, *Prehistoric Religions*, σ. 65, 202.

59. Furumark, *Mycenaean Pottery, Chronology*, σ. 115.

60. Τὰ ἔλεφαντοστᾶ, σπανιότερα εἰς τὴν ΥΕ I καὶ II, ἄφθονα εἰς τὴν ΥΕ III δηλοῦν αὔξησιν τῶν σχέσεων μετὰ τῆς Ἀνατολῆς. Lorimer, *Homer and the Monuments*, σ. 61.

ναι, Ἄργος, Πρόσυμμα, Μιδέα, Ζυγουριές, Τίρυνς⁶¹, Πύλος καὶ Ἀνδριτσαίνα⁶². Στερεὰ Ἑλλάς: Ἀθῆναι, Σπάτα, Μενίδι, Εὐβοία, Θῆβαι. Θεσσαλία: Βόλος. Κυκλάδες: Δῆλος. Δωδεκάνησα: Ρόδος (Κάμειρος, Ἰαλυσός). Κύπρος. Σάμος καὶ Κρήτη, εἰς τὴν ὁποίαν εἰδικῶς θὰ ἐπανέλθωμεν

Ὁ τύπος τοῦ ὀκλάζοντος γρυπὸς ἀκολουθεῖ τὰ Κρητικὰ πρότυπα τῆς προηγουμένης περιόδου. Ἐκ Μυρσινοχωρίου Πύλου, ἐπὶ κυλίνδρου, παρίσταται ὀκλάζων γρυψ μετὰ τῶν πτερῶν πρὸς τὰ ὀπίσω, παρ' αὐτῷ δὲ ἀνὴρ, εἰς στάσιν μετωπικὴν, ὅστις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκκληφθῆ ὡς ὀδηγὸς αὐτοῦ (Πίν. 10, Νο 72). Ἐπὶ ἐλεφαντίνου κυλίνδρου τῶν Μυκηνῶν (Πίν. 12, κοσμήματος ἐπὶ Νο 86) σώζονται ἱκανὰ μέρη γρυπῶν μετὰ πλουσίου σπειροειδοῦς τῶν πτερύγων. Τῆς αὐτῆς προελεύσεως ὀστεινὴ πλάξ μετὰ γρυπὸς ἐν μέσῳ ἀνθέων φέροντος λόφον, σπεῖραν καὶ ἐπὶ τοῦ πτεροῦ τὸ *adder mark* (Νο 85). Αἱ τοιχογραφίαι τῆς Πύλου μᾶς δίδουν μίαν παραλλαγὴν, εἰς τὰς λεπτομερείας, τοῦ ἀπτέρου γρυπὸς τῆς αἰθούσης τοῦ θρόνου τῆς Κνωσοῦ (Πίν. 16, Νο 107) ὡς καὶ ζωφόρου γρυπῶν (Πίν. 16, Νο 108) μετὰ πλουσίου θυσάνου ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Καὶ οἱ δύο τύποι τῶν γρυπῶν φέρουν ἰδιαζόντως ἐπιμήκη οὐρὰν ἀνορθουμένην διὰ πολλαπλῶν καμπυλώσεων. Τοῦ αὐτοῦ τύπου εἶναι ἢ οὐρὰ γρυπὸς ἐπὶ χρυσῆς σφραγίδος ἐκ τοῦ βασιλικοῦ τάφου παρὰ τὸ ἀνάκτορον τοῦ Ἐγκλιανοῦ (Πίν. 18, Νο 130). Γενικῶς οἱ γρυπες τῆς Πύλου παρουσιάζουν ἴδιον χαρακτῆρα εἰς τὰς λεπτομερείας.

Γρυψ ὀκλάζων ἐπὶ δακτυλίου ἐκ Σπάτων Ἀττικῆς (Νο 132) ἔχει τὰς πτέρυγας ἀναλόγους πρὸς τὰς τῶν ΜΜ II σφιγγῶν ἐκ Φαιστοῦ (Νο 170), ἢ δὲ κεφαλὴ ὁμοιάζει πρὸς κεφαλὴν περιστερᾶς ὡς καὶ πρὸς τὰς τῶν γρυπῶν τοῦ δακτυλίου τῆς συλλογῆς Σταθάτου (Πίν. 16, Νο 110). Τοῦ αὐτοῦ τύπου γρυψ ἐπὶ κυλίνδρου ἐκ Προσύμνης (Πίν. 14, Νο 96). Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν καθημένων γρυπῶν, ἀλλὰ μετὰ τῶν πτερύγων εἰς τὰ πλάγια ἀναπεπταμένων, ἀνήκει ὁ γρυψ τοῦ δακτυλίου τοῦ Βόλου (Πίν. 14, Νο 97), ὁ τῆς σφραγίδος τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου (Πίν. 19, Νο 135), ὁ τῆς σφραγίδος τῆς δημοσιευομένης ὑπὸ τοῦ Furtwängler (Πίν. 14, Νο 95), ὁ τοῦ σφραγιδολίθου ἐκ τῆς θόλου τοῦ Μενιδίου (Πίν. 19, Νο 131), ὁ τῆς χρυσῆς σφραγίδος ἐκ Πύλου (Πίν. 18, Νο 130), ὁ τῆς σφραγίδος ἐκ Μυκηνῶν (Πίν. 14, Νο 92), ὁ τῆς σφραγίδος τῶν Θηβῶν (Πίν. 10, Νο 68) καὶ ὁ γρυψ τοῦ ἐλεφαντοστοῦ ἐκ Μυκηνῶν (Πίν. 13, Νο 87). Πλὴν τῶν τριῶν πρώτων γρυπῶν οἱ ὑπόλοιποι τέσσαρες στρέφουν τὴν κεφαλὴν

61. Ἐκ Τίρυνθος, ἐκ τοῦ ἀνακτόρου, τμήματα τοιχογραφίας ἀνήκουν μᾶλλον εἰς σφίγγα. Schliemann, Tiryns, πίν. VI, VII, XII.

62. Ὁ ἀγορασθεὶς ἐν Ἀνδριτσαίνῃ δακτύλιος τῆς συλλογῆς Σταθάτου δυνατὸν νὰ μὴ προέρχεται καὶ ἐξ Ἀνδριτσαίνης.

πρὸς τὰ ὀπίσω. Ζεῦγος γρυπῶν ἐπὶ σφραγίδος ἐκ Μυρσινοχωρίου Πύλου (Πίν. **10**, No 71) ἔχει ἄνωθεν τῶν κεφαλῶν, πιθανῶς, νεοσσὸν πτηνοῦ κινούμενον ἀντιθέτως. Ἀνάλογος παρουσία πτηνοῦ σημειοῦται ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἀγ. Τριάδος.

Θήλειες γρυπας ἔχομεν δύο· ἐξ αὐτῶν ὁ εἷς παρίσταται εἰς στάσιν ἀργοῦ βάδην ἔχων τὰς πτέρυγας καὶ τὴν κεφαλὴν ἐστραμμένης πρὸς τὰ ὀπίσω (No 69), ὁ δὲ ἄλλος εἰκονίζεται ἀτενίζων κατ' εὐθεΐαν ἐμπρός (No 70). Ἐπὶ τῶν πτερύγων φέρουν σπεΐραν. Ἀμφότεροι εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ τάφου εἰς Μυρσινοχώριον Πύλου. Τὸ θέμα τοῦ θήλεος γρυπὸς εἶναι γνωστὸν ἤδη ἐκ τῆς ΥΜ I Κρήτης (Πίν. **1**, No 7).

Ἡ ἀντιθετικὴ διάταξις τῶν γρυπῶν συνεχίζεται εἰς ἰκανὴν ποικιλίαν κατὰ τὴν ΥΕ III περίοδον. Ἐντὸς τῆς αἰθούσης τοῦ θρόνου τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Πύλου καὶ ὀπισθεν τοῦ θρόνου ἐπανευρίσκομεν τοὺς γρυπας ἐραλδικούς, διὰ πρώτην δὲ φοράν, λέοντας⁶³. Κατὰ τὸ σῆμα τῶν γρυπῶν τῆς Πύλου φέρουν καὶ οὗτοι ὑπερμεγέθη λόφον καὶ μακρὰν οὐράν. Αἱ πτέρυγες ἀναπεπταμέναι εἰς τὰ πλάγια μετὰ σπειροειδοῦς διακοσμῆσεως. Τῆς αὐτῆς διατάξεως, ἀλλὰ μετὰ τῶν πτερύγων πρὸς τὰ ὀπίσω, γρυπες ἐπὶ σημάντρου ἐκ Πύλου (Πίν. **16**, No 109). Τὰ περὰ τῶν γρυπῶν τῆς Πύλου χαρακτηρίζονται διὰ τὴν ποικιλίαν τῆς διακοσμῆσεως, οἱ δὲ γρυπες διὰ τὸ μυῶδες τοῦ σώματός των.

Ἡ διάταξις τῶν γρυπῶν ἐκατέρωθεν κίονος καὶ δὴ ἢ πρόσδεσις τούτων ἐπ' αὐτοῦ εἶναι γνωστὴ ἐκ τοῦ ΜΜ III ἀναγλύφου τῆς Κνωσοῦ. Τὸ θέμα ἐπαναλαμβάνεται εἰς τὰς ΥΕ III Μυκήνας ἐπὶ δύο λίθων. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ὁ κίων βαίνει ἐπὶ βάσεως, ἐπὶ τῆς ὁποίας οἱ γρυπες στηρίζουν τοὺς ἐμπροσθίους πόδας των. Ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν φέρει λόφον, ἔχει δὲ τὴν κεφαλὴν καὶ τὰς πτέρυγας ἐστραμμένα πρὸς τὰ ὀπίσω (Πίν. **15**, No 101). Ἀνάλογον στάσιν τοῦ σώματος ἔχομεν καὶ εἰς σφίγγας ἐπὶ ὑαλομάζης ἐκ Ρόδου. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν, ἐκ Μυκηνῶν, λείπει ἡ βάσις τοῦ κίονος καὶ οἱ γρυπες βαίνουν ἐπὶ τῶν τεσσάρων ποδῶν των· ἡ σφραγὶς νεωτερίζει κατὰ τὴν παρουσίαν τῆς εἰς ὑπτίαν θέσιν ἀνθρωπίνης (:) μορφῆς. Ὁ εἷς τῶν γρυπῶν φέρει πλουσιώτερον λόφον καὶ γενικῶς διαφέρει τοῦ ἄλλου ὡς πρὸς τὴν ἀνατομικὴν διάπλασιν· οἱ γρυπες οὗτοι δύνανται νὰ θεωρηθῶν καὶ διακριθῶν εἰς ἄρρεν καὶ θῆλυ (Πίν. **15**, No 102). Ὁ γνωστός χρυσοῦς δακτύλιος ἐκ Προσύμνης φέρει ὁμοίως ἀντωποὺς γρυπας. Ἡ παράστασις τοῦ δακτυλίου τούτου νεωτερίζει κατὰ τὰς «χρυσασπίδας», αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται ἄνωθεν τῶν κεφαλῶν τῶν ἐν λόγῳ δαιμόνων.

63. Archaeology 1960, σ. 56 καὶ AJA 1956, σ. 95, πίν. 40, εἰκ. 2.

Οἱ ἀντίνωτοι γρῦπες εἶναι γνωστοὶ ἐκ τῆς ΥΜ III Κρήτης καὶ δὴ ἐκ τοῦ Κνωσιακοῦ σημάντρου (Πίν. 5, Νο 42). Οἱ γρῦπες τοῦ ΥΕ III παραδείγματος διακρίνονται εἰς ἄρρην καὶ θῆλυ, φέρουν λόφους, περιδέριον καὶ σπειροειδῆς κόσμημα (Πίν. 12, Νο 83).

Οἱ ἐκατέρωθεν θεᾶς διατεταγμένοι γρῦπες ὡσαύτως ἀποτελοῦν θέμα παλαιότερας τῆς ΥΕ III ἐποχῆς. Τὸ θέμα προέρχεται ἐκ Κρήτης, λόγῳ τῆς παρουσίας τῆς θεᾶς, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς συχνότητος μεθ' ἧς ἀπαντᾷ εἰς Κρήτην (Πίν. 9, Νο 60, Πίν. 17, Νο 112, Νο 113) ἔναντι τῆς ἀπουσίας, τοῦ ἐκ τῆς Ἑπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἐκτὸς μιᾶς περιπτώσεως ἐκ Μυκηθῶν, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ θεὰ πλαισιοῦται ὑπὸ λεόντων⁶⁴. Ὁ χρυσοῦς δακτύλιος τῆς συλλογῆς Σταθάτου ἀποτελεῖ παραλλαγὴν τοῦ τύπου τῆς θεᾶς ἐν μέσῳ γρυπῶν, τῆς κεντρικῆς μορφῆς παρηλλαγμένης εἰς ἀνδρικήν. Οἱ πρόσθιοι πόδες τῶν δαιμόνων βαίνουν ἐπὶ σκευῶν, ἔχουν δὲ ἰδιότυπους τὰς πτέρυγας καὶ τὰς κεφαλὰς. Ὁ ἄρρην θεὸς εἰς σχέσιν τινὰ πρὸς τὰ φανταστικά ὄντα εἶναι γνωστὸς εἰς τὴν Κρήτην ἐκ τῆς σφραγίδος τῆς Κυθωνίας.

Ἡ κίνησις τοῦ ἐπιτιθέμενου γρυπὸς μεταφέρεται ἐκ τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Δύο σφραγίδες, ἡ μία ἐξ Ἀθηνῶν(;) καὶ νῦν ἐν Βερολίῳ (Πίν. 18, Νο 126), ἡ ἕτέρα ἐν τῷ Βρετανικῷ Μουσεῖῳ (Πίν. 14, Νο 93) παριστοῦν ἀντιστοιχῶς ἡ μὲν πρώτη γρῦπα ἐπιτιθέμενον καθέτως, ἡ δὲ δευτέρα ἐπιτιθέμενον ἐν πλήρει καλπασμῷ. Αἱ σφραγίδες αὗται εἶναι, ὡς πρὸς τὴν παράστασιν, αἱ μοναδικαὶ ἐξ Ἑπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἐνῶ τὰ ἀνάλογά των εὐρίσκονται ἐν ἀφθονίᾳ εἰς τὴν ΥΜ I καὶ τὴν ΥΜ II Κρήτην, δεδομένου δὲ ὅτι τὰ στοιχεῖα προελεύσεώς των εἶναι ἀνεπαρκῆ, δυνάμεθα νὰ τὰς θεωρήσωμεν παλαιότερας περιόδου καὶ Κρητικὰς. Ἐκ Μυκηθῶν τεμάχιον ἑλεφαντοστοῦ ἔχει παράστασιν ἐπιτιθέμενου γρυπὸς (Πίν. 10, Νο 74). Ἡ χάραξις τῶν περῶν καὶ ἡ ὑπὸ τὰ σκέλη οὐρὰ ἐνθουμίζουσιν ἑλεφαντοστοῦν ἐκ Κύπρου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀναγνωρίζονται Φοινικικαὶ συγγενεῖαι⁶⁵. Ἀνάλογον Μυκηναϊκὸν ἑλεφαντοστοῦν, ἐφθαρμένον, διατηρεῖ τὴν αὐτὴν κίνησιν (Πίν. 13, Νο 89). Ἐκ τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν ἡ ἑλεφαντίνη πυξίς φέρει τὴν παράστασιν τῶν ἐπιπιπτόντων ἐπὶ τῆς λείας των γρυπῶν (Πίν. 10, Νο 7α): Ἐπὶ τῆς κυλινδρικής ἐπιφανείας ὁ ἕνας γρῦψ εἶναι ἐν πλήρει ἀναπτύξει, ὁ ἄλλος παρίσταται συσπειρούμενος· ὁμοίως συσπειρωμένος καὶ ὁ γρῦψ τοῦ καλύμματος. Συγγενῆς παράστασις ἐπὶ Κυπριακοῦ σφραγιστικοῦ κυλίνδρου⁶⁶. Μοναδικὸν εἰς ὅλας τὰς περιόδους εἶναι

64. Wace, Chamber Tombs at Mycenae, No. 515, 31.

65. Mertzfeld, Ivoires phéniciens, πίν. LXXII. Leibovitch, Griffons Atiqot I, σ. 78.

66. Bossert, Altsyrien, εἰκ. 328.

τὸ θέμα τοῦ Δηλίου ἔλεφαντοστοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ γρῦψ ἐν καλπασμῷ καὶ μετ' ἐστραμμένης τῆς κεφαλῆς πρὸς τὰ ὀπίσω διαδραματίζει τὸν ρόλον τοῦ θύματος εἰς τοὺς ὀδόντας λέοντος (Πίν. **18**, Νο 123). Τὸ σπειροειδὲς κόσμημα καὶ τὸ λοφίον εἶναι συγγενῆ πρὸς τὰ ἀνάλογα τῶν γρυπῶν τῶν ἔλεφαντοστοῦ τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν. Ἀντιθέτως, λέων καὶ γρῦψ, εἰς εἰρηνικὴν συνύπαρξιν, διασταυροῦνται ἐπὶ τεμαχίων φαγεντιανῆς ἐκ Μυκηνῶν (Πίν. **14**, Νο 99).

Εἶδομεν τὸν ἀναπαυόμενον γρῦπα καὶ τὸν συρόμενον ὑπὸ ἱερέως κατὰ τὴν ΥΕ II περίοδον· συνδυασμὸν τῶν ὡς ἄνω ἀποτελεῖ ἡ παράστασις τοῦ χρυσοῦ δακτυλίου ἐκ Μυκηνῶν (Πίν. **12**, Νο 84), ἐφ' οὗ παρίσταται ὁ γρῦψ καθ' ἡμέραν πρὸ θεᾶς. Ἡ θεὰ κρατεῖ τὸν γρῦπα δι' ἐμφανοῦς ταινίας. Τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνεται εἰς τὸ Νο 117. Ἐπὶ Μυκηναϊκοῦ ἀλαβάστρου ἐξ Εὐβοίας εἰκονίζονται δύο γρῦπες προσφέροντες τροφήν εἰς τοὺς νεοσσούς των (Νο 114). Διακρίνονται ἐπ' αὐτοῦ ἔντονοι Ἀνατολικάι ἐπιδράσεις, ὡς εἶναι τὸ κοκκιδωτὸν περίγραμμα· γενικῶς οἱ γρῦπες ἐνθymiζοῦν τοὺς Συριακοὺς δράκοντας. Ἡ παρουσία τοῦ νεοσσοῦ ἐσημειώθη ἤδη δις.

Ἐνῶ ἐκ τῆς ΥΕ II περιόδου οὐδὲν παράδειγμα σφιγγὸς γνωρίζομεν, ἡ ΥΕ III μᾶς ἐπιφυλάσσει πλουσίαν συλλογὴν. Τὸ θέμα τῆς σφιγγός, δημοφιλὲς, χρησιμοποιεῖται εὐρέως ὡς διακοσμητικόν, καθ' ἃ προκύπτει ἐκ τῶν ἔλεφαντοστοῦ τῶν Μυκηνῶν (Νο 207 - Νο 215, Νο 220). Ἡ «μόδα» ἀποκορυφοῦται κατὰ τὴν ΥΕ IIIβ περίοδον. Ἐκ Μυκηνῶν προέρχεται σφιγξ ὀλόγλυφος, ἐφθαρμένη, φέρουσα στέμμα καὶ εὐκρινεῖς μαστοὺς (Πίν. **26**, Νο 207). Εἰς οὐδὲν ἐκ τῶν ἐπιπεδογλύφων παραδειγμάτων διακρίνονται οἱ μαστοὶ εἰ μὴ μόνον ἐσχηματοποιημένοι εἰς σπείρας.

Διαδεδομένος, ἐπὶ πλακιδίων ἔλεφαντοστοῦ κυρίως, εἶναι ὁ τύπος τῆς καθ' ἡμέρας σφιγγός μετ' ἀναπεπταμένων πτερύγων εἰς τὰ πλάγια καὶ φεροῦσης στέμμα καὶ περιδέριον. Ποικιλία ὡς πρὸς τὸ στέμμα, τὸ λοφίον, τὴν κόμμωσιν, τὴν διακόσμησιν τῶν πτερύγων, τὸ περιδέριον, τὴν καμπύλωσιν τῆς οὐρᾶς, δύνανται ν' ἀποδοθοῦν εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ χαράκτου ἢ εἰς διάφορον πηγὴν ἐμπνεύσεως. Μετὰ τοῦ γρυπὸς ὁ τύπος τῆς σφιγγός ἔχει κοινὸν τὸ κυρίως σῶμα, ἀλλὰ ὑπάρχουν διαφοραὶ ὡς πρὸς τὴν κεφαλὴν, τὴν διακόσμησιν τῶν πτερῶν — ἀντικαθισταμένων τῶν ἐλίκων διὰ δικτυωτοῦ πλέγματος, — τὴν κόμμωσιν καὶ τὸ περιδέριον.

Ἐκ Σπάτων Ἀττικῆς προέρχονται ἑννέα παραδείγματα τοῦ προαναφερθέντος τύπου (Νο 218, Νο 220 - Νο 226) καὶ ἓν ἐκ Μενιδίου (Νο 230). Μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἐκ Σπάτων Ἀττικῆς σφιγγα (Πίν. **27**, Νο 220) παρουσιάζει σφιγξ ἐκ Μυκηνῶν (Πίν. **27**, Νο 214). Ἐκ τῆς αὐτῆς περιοχῆς τῶν Μυκηνῶν καὶ ἐπὶ ἔλεφαντοστοῦ ἕτερα πέντε παραδείγματα (Πίν. **26**, Νο 210 - Νο 213), ἓν ἐπὶ χρυσοῦ δακτυλίου (Πίν. **25**,

No 204) και δύο ἐπὶ ἀλαβαστροειδῶν ψευδοστόμων ἀμφορέων (Πίν. 27, No 216). Ἡ παράστασις τῆς σφιγγός ἐπὶ ἀγγείου ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον κατὰ τὴν ΥΜ ΙΙ β ἐποχὴν, θὰ τὴν ἐπανίδωμεν δὲ κατὰ τὴν ἐσχάτην Μυκηναϊκὴν περίοδον. Τὰ πτερὰ τῶν σφιγγῶν τῶν ἐν λόγῳ ἀμφορέων ἀποδίδονται διὰ δικτυωτοῦ πλέγματος. Ἡ σφιγξ τῆς ὑστάτης Μυκηναϊκῆς περιόδου παρίσταται ἀσώματος· μεταξὺ τῶν φολιδωτῶν πτερυγῶν τῆς ὀρθοῦται ὁ διὰ περιδεραιίου κεκοσμημένος λαιμὸς καὶ ἡ κεφαλὴ στρέφεται δεξιὰ φέρουσα στεφάνην καὶ λοφίον (Πίν. 30, No 243).

Ἰδιόρρυθμος, διὰ σφίγγας, στάσις ἐμφανίζεται ἐπὶ μικρᾶς ράβδου ἐξ ἐλεφαντοστοῦ (Πίν. 28, No 233)· ἡ σφιγξ διευθύνεται πρὸς τὰ δεξιὰ κα λ π ᾶ ζ ο υ σ α καὶ στρέφουσα τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω. Κοινὰ πρὸς τὴν προηγουμένην κατηγορίαν ἔχει τὸ ἄνοιγμα τῶν πτερυγῶν καὶ τὸ διάδημα μετὰ λόφου. Προέρχεται ἐκ Πύλου.

Ἡ καθημένη σφιγξ, ἀλλὰ μὲ τὰς πτέρυγας πρὸς τὰ ὀπίσω, ἀποτελεῖ παραλλαγὴν τοῦ πρώτου τύπου. Τῆς κατηγορίας τῶν καθημένων σφιγγῶν μόνον ἡ γλυπτὴ ἐκ Μενιδίου σφιγξ (Πίν. 28, No 229) στρέφει τὴν κεφαλὴν δεξιὰ. Ἡ ἐκ Σπάτων (Πίν. 28, No 227) καὶ ἡ ἐκ Μυκηνῶν ἐπὶ φύλλου χρυσοῦ (Πίν. 25, No 206) δὲν φέρουν περιδέραιον.

Εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἀ ν τ ι θ ε τ ι κ ῶ ς δ ι α τ ε τ α γ μ ἔ ν ω ν σφιγγῶν ἐκατέρωθεν κίονος ἢ δένδρου ἢ εἰς στάσιν φυλάκων θὰ συμπεριλάβωμεν τὴν σφιγγα τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν (Πίν. 28, No 231), ἥτις βαίνει διὰ τῶν ἐμπροσθίων ποδῶν ἐπὶ κίονος, φέρει στεφάνην, λόφον, σπειροειδῆς κόσμημα ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ τῶν πτερυγῶν, αἱ δὲ πτέρυγες ὀρθοῦνται ὀπισθὲν τῆς. Πληρέστερον τὸ θέμα ἐμφανίζεται ἐπὶ τοῦ ἐκ Μυκηνῶν ἐλεφαντοστοῦ (Πίν. 24, No 199).

Αἱ καθήμεναι καὶ ἀντωπαὶ σφίγγες ἀποτελοῦν μίαν ὀγδόην κατηγορίαν μετὰ δύο παραδειγμάτων, τὸ ἐν ἐκ τοιχογραφίας τῆς Πύλου (Πίν. 28, No 232) καὶ τὸ ἕτερον ἐκ Μυκηνῶν (No 194). Αἱ σφίγγες τοῦ δακτυλίου τῶν Μυκηνῶν ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν καθημένων σφιγγῶν μετὰ τῶν πτερυγῶν πρὸς τὰ ὀπίσω. Μεταξὺ τῶν σφιγγῶν τοῦ δακτυλίου ὑπάρχει ἐσχηματοποιημένον δένδρον. Διαφορὰν αἰσθητὴν εἰς τὰς λεπτομερείας ἀποτελεῖ τὸ ζεῦγος ἐκ Πύλου· τὸ σῶμα τοῦ λέοντος, ἡ ὑπὸ μορφήν S ἀνωψομένη οὐρά, ἡ διακοσμητικὴ σπεῖρα εἰς τὸ στήθος εἶναι ἤδη γνωστά, ἀλλ' αἱ πτέρυγες νεωτερίζουν ἢ ἀντιγράφουν παλαιότερα πρότυπα, ὡς εἶναι τὰ πτερὰ τῶν ἀναγλύφων γρυπῶν τοῦ Ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Ὁ τύπος οὗτος τῶν πτερῶν καθιεροῦται διὰ τὰς πτερωτὰς μορφὰς κατὰ τοὺς ἀρχαῖκούς χρόνους. Εἰς τὰς σφίγγας τῆς Πύλου ἐπίσης, ἡ στεφάνη ἔχει ἀντικατασταθῆ ὑπὸ ταινίας, νέα δὲ εἶναι καὶ ἡ θέσις τῶν σφιγγῶν, ὑπερθεν τῆς θύρας, ὡσεὶ φυλάκων.

Ὁ τύπος τῶν ἱ σ τ α μ ἔ ν ω ν εἰς τοὺς τέσσαρας πόδας τῶν σφιγγῶν

Θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ εἰς δύο περιπτώσεις· εἰς τὴν ἐκ Μενιδίου (Πίν. 24, No 200) καὶ εἰς τὴν ἐκ Μυκηνῶν (No 208). Εἰς τὴν πρώτην, τέσσαρες σφίγγες ἀνά δύο εἶναι διατεταγμένοι ἐκατέρωθεν κίονος μετὰ κιονοκράνου. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν πρόκειται περὶ ἑλεφαντίνης πυξίδος φερούσης δύο σφίγγας, ἐκάστη τῶν ὁποίων ὀδηγεῖται ὑπὸ ἀνδρὸς⁶⁷. Τὸ σῶμα ἀμφοτέρων ὁμοιάζει πρὸς τὸ σῶμα λέοντος· τὰ πτερὰ πρὸς τὰ ὀπίσω, μετὰ σπειροειδοῦς καὶ δικτυωτῆς διακοσμήσεως, καὶ ἡ οὐρά, ἡ ὁποία κυματίζει ὀριζοντίως, ἐντείνουσι τὴν κίνησιν. Τόσον αἱ σφίγγες ὅσον καὶ οἱ ὀδηγοὶ τῶν φέρουσι στεφάνην ἐνθυμίζουσαν τὴν τοῦ «Πρίγκιπος μὲ τὰ κρίνα». Εἰς τὰς λεπτομερείας διαφέρουσι μεταξύ τῶν αἱ βάσεις τῶν στεμμάτων καὶ τὰ περιδέραια τῶν σφιγγῶν.

Ἡ παράστασις τοῦ συρομένου ὑπὸ ἀνδρὸς φανταστικοῦ ὄντος εἶναι ἤδη γνωστὴ ἐκ τῆς σφραγίδος τοῦ Βαφειοῦ, ἀλλ' εἶναι μοναδικὸν τὸ ἐν λόγῳ παράδειγμα εἰς τὸ ἀπόθεμα τῶν παραστάσεων τῆς σφιγγός. Ἐπίσης εἶναι ἡ μόνη ἀσφαλῆς περίπτωσις ἀνδρὸς φέροντος τὸ στέμμα τῶν κρίνων.

Ἀνάλογον θέμα βαδίζόντων σφιγγῶν παρίστατο, ἴσως, ἐπὶ ὀστεινῆς πυξίδος, τῆς ὁποίας σώζεται μικρὸν μόνον τμήμα (No 234).

Ἐκ Μυκηνῶν προέρχεται ἴσως φακοειδῆς μετὰ δύο πτερωτῶν αἰγιοειδῶν ἠνωμένων εἰς κοινὴν κεφαλὴν, κατ' ἐνώπιον, καὶ στηριζόντων τοὺς ἐμπροσθίους πόδας ἐπὶ βάσεως (Πίν. 38, No 346). Τὸ εἶδος τῆς συνθέσεως εἶναι γνωστὸν ἐξ ἀναλόγων συμπλεγμάτων λεόντων καὶ ταύρων. Ὅπισθεν τοῦ ἐνὸς σώματος διακρίνεται πυραμιδοειδὲς ἀντικείμενον, τὸ ὁποῖον δηλοῖ τὴν «ἱερότητα» τοῦ ὄντος κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ Ἀνατολικά πρότυπα. Τὰ πτερὰ ἀποδίδονται διὰ νέου τρόπου διατάξεως πρὸς τὰ ὀπίσω, ὥστε νὰ εἶναι ἀμφοτέρωθεν τὰ ζεύγη τούτων ὁρατά. Ἡ διακοσμητικὴ σπεῖρα τοῦ λαιμοῦ ἔχει μεταβληθῆ εἰς δύο ἐπαλλήλους κύκλους ἐπὶ ἐκάστου στήθους. Ἡ βάση ἐπὶ τῆς ὁποίας βαίνουν οἱ δαίμονες εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὰς βάσεις τῆς Πύλης τῶν λεόντων. Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Blegen εἰς Ζυγουριὲς καὶ Πύλον (Πίν. 38, No 347) ἔχομεν ἀνά μίαν σφραγίδα ἀντιστοιχῶς, μετὰ παραστάσεως φανταστικοῦ πτερωτοῦ αἰγιοειδοῦς.

Τὸ ὑπ' ἀριθ. 3190 εὔρημα ἐξ ἠλέκτρου τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ἐκ Μυκηνῶν παριστᾷ πτηνὸν μετὰ κεφαλῆς τετράποδος. Εἶναι ἀδημοσίευτον καὶ δὲν εἶναι ἐκτεθειμένον.

Εἰς τὴν Histoire de l'Art τῶν Perrot-Chipiez, δημοσιεύεται σφραγὶς ἐκ στεατίτου φέρουσα μορφήν πτερωτοῦ ἵππου, χαρακτηρίζεται δὲ ὡς Μυκηναϊκὴ (No 355). Ἡ μορφή τοῦ πτερωτοῦ ἵππου πρέπει νὰ ση-

67. Ὑπὸ τοῦ Dessenne, ἐν BCH 1957, σ. 207, No 10, χαρακτηρίζονται, ἐσφαλμένως, ὡς γρύπες.

μειωθῆ ὡς τὸ πρῶτον ἐμφανιζομένη, ἀλλ' ὁ τρόπος ἀποδόσεως τῶν πτερῶν φαίνεται νὰ εἶναι περισσότερο ἀρχαϊκὸς ἢ Μυκηναϊκός. Ὑπὸ ἀμφισβήτησιν τίθενται αἱ παραστάσεις ἐπὶ πλακὸς ἐξ ὑαλομάζης ἐκ Δενδρῶν Μιδέας (No 353) καὶ ἐπὶ Κορινθιακῆς σφραγίδος (No 354). Ὁ Persson ἀναγνωρίζει εἰς τὸ πρῶτον τὴν Χίμαιραν, ἀνάγων οὕτω τὸν μῦθον τοῦ Βελλεροφόντου εἰς τοὺς Μυκηναϊκοὺς χρόνους. Ὁ Nilsson⁶⁸ ἀντιθέτως, στηριζόμενος εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Andren, ἡ ὁποία ἐγένετο μετὰ τὴν συγκόλλησιν τῶν τεμαχίων, νομίζει ὅτι πρόκειται περὶ δύο διασταυρωμένων ζώων.

Τὸ εἰδώλιον τοῦ Παλαμιδίου⁶⁹ τόσον εἰς τὸν κατάλογον τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ὅσον καὶ ὑπὸ τῶν Perrot - Chipiez χαρακτηρίζεται ὡς γυνὴ μετὰ πτερῶν, ἀλλαγῆ δὲ⁷⁰ παραβάλλεται πρὸς τὰς μεθ' ὑψωμένων χειρῶν μορφάς. Ὁ Μυλωνᾶς⁷¹ θεωρεῖ τὸ ἐν λόγῳ εἶδώλιον ὡς μίαν καθημένην ἐπὶ ἔδρας μορφήν. Ἡ σφραγὶς (No 314) πρέπει μᾶλλον νὰ θεωρηθῆ ὡς εἰσηγμένη ἐκ Κρήτης, ἄλλως εἶναι ἡ μοναδικὴ γυνὴ - πτηνὸν τῆς Ἑλλάδος. Συμπεραίνομεν ἄρα, ὅτι οἱ Μυκηναῖοι δὲν ἐδημιούργησαν θέματα φανταστικῶν ὄντων οὔτε ἀπεδέχθησαν ὅλα τὰ Μινωϊκά, περιορίσθησαν μόνον εἰς τὴν ἀντιγραφὴν τῶν κυριωτέρων ἐξ αὐτῶν.

Εἰς τὴν ΥΜ III Κρήτην, αἱ θέσεις εἰς τὰς ὁποίας εὐρέθησαν πτερωταὶ μορφαὶ εἶναι αἱ ἐξῆς: Κνωσός, Φαιστός, Ἄγ. Τριάδα, Τυλίσος, Ἄστρακος, Ἄγ. Πελαγία Ἡρακλείου, Μάλια, Γουρνιά, Δικταῖον Ἄντρον, Γόρτυς, Παλαίκαστρον, Σφακιά καὶ Μίλατος.

Ἐπαναλαμβάνονται γενικῶς τὰ θέματα τῶν παλαιότερων χρόνων ἀλλὰ εἰσάγονται καὶ νέα τινά. Ὁ ἀναπαυόμενος ἐκ τοῦ πλαγίου καὶ μετὰ τῶν πτερύγων πρὸς τὰ ὀπίσω γρῦψ εὐρίσκεται ἐπὶ σημάτων ἐκ Κνωσοῦ (Πίν. 16, No 136), Φαιστοῦ (Πίν. 21, No 171), Τυλίσου (Πίν. 21, No 168), Γουρνιῶν (Πίν. 21, No 164), Μαλίων (Πίν. 22, No 172) καὶ ἐπὶ τοῦ ἀγνώστου προελεύσεως σημάτων No 162. Ὁ γρῦψ μετὰ τῶν πτερύγων ἐκτεταμένων πλαγίως σημειοῦται εἰς δύο περιπτώσεις, ἐπὶ στεατίτου ἐκ Μιλάτου (Πίν. 21, No 161) καὶ ἐπὶ σημάτων τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Evans (Πίν. 9, No 62), εἰς μίαν δὲ τρίτην περίπτωσιν στρέφει τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ὀπίσω (No 152). Ὁ καθήμενος γρῦψ μετὰ τῶν

68. Nilsson, MMR²; σ. 37.

69. Ἐθν. Μουσ. No. 3201. Perrot - Chipiez, Histoire de l'Art, VI, σ. 749 - 752, εἰκ. 347.

70. Milani, l'Arte e la Religione Preellenica, Studi e Materiali 1905, σ. 117, εἰκ. 515.

71. Mylonas, Seated and Multiple Mycenaean Figurines in the National Museum of Athens. Ἀφιέρωμα εἰς Goldman 1956, σ. 110 - 121, πίν. XIV, 6a.

περύγων ὀπίσω καὶ μὲ ἐστραμμένην τὴν κεφαλὴν ἀπαντᾷ εἰς πέντε ἢ ἕξ περιπτώσεις (No 157, No 176). Ἡ ἐκ στεατίτου σφραγὶς ἐκ Τυλίσου (Πίν. 21, No 160) καὶ τὸ εἰς διπλοῦν σήμαντρον ἐκ Κνωσοῦ (Πίν. 20, No 149, No 151) ἔλλειψει στοιχείων καὶ κρινόμενα ἐκ τῆς προχείρου ἐργασίας τῶν δύνανται νὰ καταταγοῦν εἰς τὴν ΥΜ III ἐποχὴν.

Ὁ ὄρθιος καὶ ἐκ τοῦ πλαγίου παριστώμενος γρύψ εἶναι γνωστός ἐκ τῆς σαρκοφάγου τοῦ Παλαικάστρου (Πίν. 11, No 79) καὶ ἐκ σήμαντρον τῆς Κνωσοῦ, τὸ ὁποῖον ὁμως, ἂν καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ σωζόμενον, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ διακρίνωμεν ὠραίαν τέχνην ἴσως τῆς ΥΜ I περιόδου (Πίν. 9, No 63).

Ἡ στάσις τοῦ ἐπιτιθεμένου γρυπὸς τῆς σφραγίδος No 94 δύνανται νὰ ἀναχθῆ εἰς τοὺς ΥΜ II - III χρόνους ἔνεκα τοῦ τρόπου καθ' ὃν τὸ θέμα ἀπεδόθη. Ὁ γρύψ παρίσταται ἐκ τοῦ πλαγίου καὶ ἐπιτιθέμενος ἐκ τῶν ὀπισθεν. Ὁμοίως, κρινόμενα ἐκ τῆς τεχνικῆς τῶν, δύνανται νὰ καταταγοῦν εἰς τὴν ΥΜ III περιόδον αἱ σφραγίδες No 65, ὅπου ἡ ἐπίθεσις τοῦ γρυπὸς ἐνεργεῖται σχεδὸν καθέτως, No 129, ἣτις παριστᾷ γρύπα ἐπιτιθέμενον ὁμοίως καθέτως· τὸ No 118 ἔχει ἐγγραφῆ εἰς τὸν κατάλογον τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου ὡς φέρον παράστασιν πτηνοῦ μαχομένου πρὸς λέοντα (θα ἠδύνατο νὰ ἐκληφθῆ καὶ ὡς παράστασις ἀντωπῶν γρυπῶν ἐκατέρωθεν κίονος ἢ δένδρου)· εἰς τὸν αὐτὸν τύπον ἀνήκει καὶ τὸ ἀμφιβόλου γνησιότητος σήμαντρον No 125, εἰς τὸ ὁποῖον παρίσταται γρύψ ἐπιτιθέμενος ἐναντίον δράκοντος. Ἴδιαν περίπτωσιν ἀποτελεῖ ἡ σφραγὶς No 128, ἣτις παριστᾷ γρύπα μετ' ἀναπεπταμένων περύγων τεινόντων νὰ σχηματίσουν κύκλον καὶ στρέφοντα τὸ ἐμπρόσθιον μέρος τοῦ κορμοῦ πρὸς τὰ ὀπίσω. Νέα σχέσις γρυπὸς καὶ λέοντος σημειοῦται ἐπὶ Κρητικῆς σφραγίδος (Πίν. 17, No 120), εἰς τὴν ὁποίαν εἰκονίζονται τὰ ὡς ἄνω ὄντα ἀντωπᾶ⁷².

Ὁ ΥΜ III γρύψ, εἰς σχέσιν πρὸς ἀνθρωπίνην ἢ θεϊκὴν μορφήν, παρίσταται κατὰ τὴν γνωστὴν διάταξιν ἐκατέρωθεν γυναικὸς εἰς τέσσαρας περιπτώσεις. Εἰς ὅλας τὰς περιπτώσεις ἡ κεντρικὴ μορφή φέρει τὴν πλουσίαν Μινωϊκὴν ἐνδυμασίαν καὶ ὑψώνει τὰς χεῖρας πρὸς τὴν ὑπερθέν τῆς δέσμην τῶν κυματοειδῶν ταινιῶν⁷³. Ἡ κεφαλὴ παρίσταται ἐν συντομογραφίᾳ εἰς τὸ No 113 καὶ ἀπουσιάζει ἐντελῶς εἰς τὸ No 112. Τὸ προηγούμενον αὐτοῦ τοῦ θέματος εὐρίσκο-

72. Κατὰ προσέγγισιν τοποθετεῖται εἰς τὴν ΥΜ III περιόδον. Ὁ γρύψ βαίνει ἐπὶ τῶν τεσσάρων ποδῶν, ἐνῶ ὁ λέων ἴσταται ἐπὶ τῶν ὀπισθίων ποδῶν. Εἰς τὸ βάθος ἀστήρ.

73. Περὶ αὐτῶν ὄρα Evans, PM IVa, σ. 169, εἰκ. 130. Persson, *The Royal Tombs at Dendra near Midea*, πίν. XVII. Webster, *From Mycenae to Homer*, σ. 46.

μεν εἰς τὴν ΥΜ ΙΙ Κνωσόν (Πίν. 9, Νο 61). Οἱ γρυῖπες τῆς σφραγίδος Νο 113 ἴστανται ὀρθοὶ καὶ αἱ οὐραὶ τῶν ὑψοῦνται σιγμοειδῶς, ἐνῶ τῆς σφραγίδος Νο 112 ἀνεγείρονται ἐπὶ τῶν ὀπισθίων ποδῶν ὡς εἰς τὴν ἀμφισβητουμένης γνησιότητος σφραγίδα τῆς συλλογῆς Evans, ἐν τῷ Μουσεῖῳ Fogg, αἱ δὲ οὐραὶ τῶν περιστρέφονται σπειροειδῶς. Παραλλαγὴν τοῦ τύπου, ἤτοι, τῆς παραστάσεως τοῦ γρυπὸς εἰς σχέσιν πρὸς λέοντα ἀφ' ἐνὸς καὶ πρὸς ἀνθρωπίνην μορφήν ἀφ' ἑτέρου, παρέχει σφραγίς ἐκ στεατίτου εὑρεθεῖσα παρὰ τὸ ἀνάκτορον τῆς Κνωσοῦ (Πίν. 17, Νο 119), ἐφ' ἧς ἡ ἀντιθετικὴ διάταξις ἀνεγερμένων λέοντος καὶ γρυπὸς ἐκατέρωθεν μορφῆς, ἐνδεχομένως, ἀνδρὸς ⁷⁴.

ὑπὸ τοῦ Budde δημοσιεύεται δακτύλιος τοῦ Μουσείου Τέχνης τοῦ Providence (Πίν. 17, Νο 115) φέρων τὴν γνωστὴν παράστασιν τοῦ γρυπὸς πρὸ τῆς καθήμενης θεᾶς. Ἐνδιαφέρον, διὰ τὸν νεωτερισμόν, εἶναι ὁ ἐξ Ἀρχάνων χρυσοῦς δακτύλιος (Νο 117).

Ἡ παράστασις τοῦ γρυπὸς σύροντος ἄρμα ἀποτελεῖ θέμα ΥΜ ΙΙΙ. Εἰς Κρήτην εὑρέθη μέχρι τοῦδε εἰς δύο περιπτώσεις, ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἀγ. Τριάδος (Πίν. 9, Νο 67) καὶ ἐπὶ Κυπρο-Μινωϊκοῦ κυλίνδρου ἐξ Ἀστρακοῦς (Πίν. 14, Νο 91). Θὰ τὸ ἴδωμεν εἰς τὴν ΥΕ ΙΙΙ Ρόδον ἐπὶ κρατῆρος (Πίν. 22, Νο 175).

ὑπεράνω τῶν κεφαλῶν τῶν γρυπολέοντων τῆς σαρκοφάγου καὶ ἀντιθέτως πρὸς αὐτοὺς κινεῖται ἀγριωπὸν φανταστικὸν πτηνόν ⁷⁵. Ἡ παρουσία νεοσσοῦ ἐσημειώθη ἤδη εἰς τὴν Ἡπ. Ἑλλάδα.

Ἐντελῶς Ἀνατολικῆς νοοτροπίας ἐμφανίζεται τὸ θέμα τοῦ κυλίνδρου ἐξ Ἀγ. Πελαγίας Ἡρακλείου (Πίν. 11, Νο 77). Ὁ γρυψ ἔχει ἀπολέσει ἐνταῦθα τὴν ἱερατικὴν αὐστηρότητα καὶ τὴν φυσικὴν του ἀνωτερότητα διὰ νὰ μεταβληθῆ εἰς θῦμα ἐπαιρομένου κυνηγοῦ. Ἡ ὅλη παράστασις μετὰ τοῦ Νειλωτικοῦ τοπίου, τῆς γυναικὸς ἣτις φέρεται ἐπὶ τῆς ράχεως δράκοντος καὶ τοῦ ἀνδρὸς ὅστις φέρει ὡσεὶ τρόπαιον τὸν φονευθέντα γρυῖπα, ἐνθυμίζει Ἀσιατικὰς διηγήσεις περὶ τῶν κατορθωμάτων τῶν ἡρώων. Ὡς Ἀνατολικὴν κατὰ τὴν ἀτμόσφαιραν δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν τὴν συγγενῆ ὡς πρὸς τὸν ρόλον τοῦ γρυπὸς ὡς θύματος παράστασιν ἐκ Δήλου. Ἡ τεχνικὴ καὶ ὁ τρόπος τῆς διατάξεως τοῦ θέματος παραμένουν Μινωϊκά.

74. Ὅρα Nilsson, MMR², σ. 358.

75. Παράβαλε Studniczka, Der Rennwagen im Syrisch-Phönikischen Gebiet, Jahrbuch 1907, σ. 162. Ὅπου παράστασις κυνηγίου ἀπὸ ἄρματος: ὑπεράνω τῶν ἰπῶν καὶ κατ' ἀντίθετον φορὰν πτηνόν.

Εἰς τὴν ὑστάτην Μινωικὴν ἐποχὴν ἀνήκει ἡ Νο 178 πηλίνη κεφαλὴ γρυπός⁷⁶.

Ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀφθονίαν τῶν σφιγγῶν εἰς τὴν ΥΕ III Ἑλλάδα, ἡ ΥΜ III Κρήτη παρουσιάζει σπάνιν τοῦ θέματος, τὰ ὀλίγα δὲ καλὰ παραδείγματα φέρουν τοὺς Μυκηναϊκοὺς χαρακτηήρας.

Μετὰ τῆς γνωστῆς σαρκοφάγου εὑρέθη εἰς Ἄγ. Τριάδα σφραγῖς (Πίν. 23, Νο 188) παριστῶσα πτερωτὴν σφίγγα συσπειρωμένην, ἐκ τοῦ πλαγίου, μετὰ τῶν πτερῶν πρὸς τὰ ὀπίσω φέρουσαν στέμμα μετὰ λόφου καὶ περιδέριον ἐξ οὗ κρέματα ρόδαξ⁷⁷ ἢ οὐρὰ ὑφούται σιγμοειδῶς. Σήμαντρον ἐκ Κνωσοῦ παριστᾷ σφίγγα ὀρθίαν μετὰ τῶν πτερῶν ὁμοίως πρὸς τὰ ὀπίσω (Πίν. 23, Νο 189). Ἡ καθημένη σφιγξ μετὰ τῶν πτερυγῶν ἀναπεπταμένων ἀπαντᾷ εἰς τρεῖς περιπτώσεις· εἰς τὴν ἐκ Ζαφὲρ Παπούρα (Πίν. 24, Νο 193) λαβὴν κατόπτρου ἐξ ἐλεφαντοστοῦ, β) εἰς τὸν ἐκ τῆς αὐτῆς τοποθεσίας χρυσοῦν δακτύλιον μετ' ἀναλόγου σφιγγός (Πίν. 24, Νο 192) καὶ γ) ἐπὶ ἐλεφαντίνου κτενίου εὑρεθέντος εἰς τὴν νεκρόπολιν Κατσαμπᾶ (Νο 195). Ἡ διάταξις περιγράφεται ὡς ἀντιθετικὴ.

Ἐκ τῆς Ἄγ. Τριάδος προέρχεται ἡ ἄπτερος σφιγξ ἐκ στεατίτου ἢ φέρουσα τὰ γνωρίσματα τοῦ νέου Χετταϊκοῦ βασιλείου⁷⁸.

Γενικῶς ἐπισημαίνονται ξενικοὶ χαρακτηήρες ἐπὶ τῶν σφιγγῶν τῆς ΥΜ III Κρήτης ὡς συμβαίνει καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ κυλίνδρου ἐκ τοῦ ἐπινείου τῆς Κνωσοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου παρίσταται σφιγξ καθημένη κατὰ τρόπον ἀνθρώπινον. Ἀναλόγου στάσεως σφίγγας γνωρίζομεν ἐκ Ρόδου, ἐπὶ τῶν ὁποίων αἱ ξένοι ἐπιρροαὶ εἶναι ὁμοίως αἰσθηταί. Ἀρκοῦντως ἰδιάζον εἶναι τὸ εὔρημα ἐκ Γόρτυνος, ἧτοι πηλίνη πλάξ, εἰς τὴν μίαν ὄψιν τῆς ὁποίας παρίστανται δύο ἐσχηματοποιημέναι σφίγγες ἐκατέρωθεν δένδρου (Πίν. 25, Νο 203). Αἱ σφίγγες ἐνθυμίζουσιν Χετταϊκὰς σφραγίδας.

Τὸ γνωστὸν θέμα τῆς ἐπιφανείας τῆς θεότητος ἐπὶ τῆς σφενδόνης τῶν Μυκηναϊκῶν καὶ τῶν Κρητικῶν δακτυλίων ἐπαναλαμβάνεται κατὰ τὴν ΥΜ III ἐποχὴν (Νο 367).

Ἡ περίπτωσις τῶν γυναικῶν-πτηνῶν ἐπιβιοῖ ὡς ἀνάμνησις καὶ κατὰ τοὺς ὑστέρους Μινωικοὺς χρόνους (Νο 296-Νο 316). Ἔχει ἀπολε-

76. Ἡ μορφή τοῦ γρυπός ἐσημειώθη ἐπὶ τοιχογραφιῶν, χρυσοῦν δακτυλίων, ἐπὶ ἐνός διὰ σμάλτου, ἐλεφαντοστοῦν, ἀγγείων, ἡμιπολυτίμων λίθων καὶ σημάτων· εὑρέθη ἐπίσης ὑπὸ μορφὴν εἰδωλίου. Δὲν ἐσημειώθη χυτὴ ἀπόδοσις τοῦ θέματος ἐπὶ ὑαλομάζης, ὡς συχνά συνέβη εἰς τὰς παραστάσεις τῆς σφιγγός.

77. Τὸν αὐτὸν ρόδακα φέρει γρῦψ δημοσιευόμενος ὑπὸ τοῦ Bossert εἰς τὸ *The Art of Ancient Crete*, μετὰ τῆς ἀκολουθοῦ ἐπεξηγήσεως: Γρῦψ βαδίζων ἐπὶ τῶν Συριακῶν ὄρεων...

78. Dessenne, *Le Sphinx*, σ. 134, Νο. 300, πίν. XXXV.

σθῆ τὸ χυμῶδες τῶν ΥΜ Ι χρόνων καὶ ἰσχνὴ καὶ ἐσχηματοποιημένη ἀπομένει ἢ ἰδέα τῆς γυναικὸς τοῦ Ζάκρου. Εἰς τὸ Νο 298 αἱ πτέρυγες ἀποδίδονται δι' ἐντόνου καμπύλης εἰς τὰ πλάγια καὶ ἡ «φούστα» παραμένει πλουσία. Τὸ αὐτό, ὡς πρὸς τὰς πτέρυγας καὶ τὴν «φούστα», ἰσχύει καὶ διὰ τὸ Νο 299, σημειουμένου ἐνταῦθα ἐνὸς ἐξαιρετικὰ ἐπιμήκους λαιμοῦ, ἐνῶ τὸ Νο 300 ἔχει ἐντελῶς σχηματοποιηθῆ ἀποδιδομένης τῆς μορφῆς δι' εὐθειῶν.

Ἐὸ Boardman⁷⁹, προκειμένου περὶ σφραγίδος ἐκ στεατίτου τοῦ Μονάχου, ἣτις φέρει παράστασιν π τ ε ρ ω τ ο ὕ θ α λ α σ σ ί ο υ ἱ π π ο υ (Νο 354), παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἐπεξεργασία τῆς ὄλης σφραγίδος καὶ τὸ σχῆμα τῶν πτερῶν φαίνεται νὰ εἶναι περισσότερον Μινωϊκὰ ἢ ἀρχαϊκὰ. Ἐὰν ἡ σφραγὶς εἶναι Μινωϊκὴ θὰ εἶναι ἡ δευτέρα γνωστὴ τῶν Κρητομυκηναϊκῶν χρόνων μὲ ἀνάλογον θέμα (Πίν. 38, Νο 352), δεδομένου ὅτι αἱ περιπτώσεις Νο 353 καὶ Νο 355 δὲν εἶναι ἀσφαλεῖς οὔτε καὶ ἀσφαλῶς χρονολογημέναι.

Ἐὸ Μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς ἐξαπλοῦται ἐπὶ τῆς Ἑπ. Ἑλλάδος, εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὴν Κύπρον, τὴν Μ. Ἀσίαν, τὰς Ἰονίους νήσους, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Αἴγυπτον⁸⁰. Εἰς ἐκάστην περιοχὴν προσαρμόζεται πρὸς τὸ ἐντόπιον κλίμα. Οὕτω ἡ ΒΔ. καὶ ἡ Β. Ἑλλάς, αἱ Ἰόνιοι νῆσοι καὶ ἡ Ἰταλία δέχονται τὸν ὕστατον Μυκηναϊκὸν πολιτισμὸν καὶ μὴ ὑπάρχοντος σημαντικοῦ προηγουμένου πολιτιστικοῦ δυναμικοῦ διασώζουσι τὰς ἡδη ἐκφυλιζόμενας Μυκηναϊκὰς μορφάς. Ἀντιθέτως αἱ Νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, ἡ Κύπρος καὶ ἡ Μ. Ἀσία εὐρίσκονται, ἀπὸ πολλοῦ χρόνου, ὑπὸ τὴν πολυσχιδῆ Ἀσιατικὴν ἐπιρροὴν ἀφ' ἐνὸς καὶ τὴν Κρητικὴν ἀφ' ἑτέρου, προηγούμενα τὰ ὁποῖα συντελοῦν εἰς τὴν διαφοροποίησιν ἐν αὐταῖς τοῦ ἐξαπλωθέντος Μυκηναϊκοῦ κόσμου. Ἐμφανίζεται οὕτω, μία ἀνομοιογένεια εἰς τὰς περιφερειακὰς Μυκηναϊκὰς ἐπαρχίας⁸¹.

79. Boardman, *Island Gems*, σ. 64 καὶ 68.

80. Διὰ τὸ ζήτημα τῆς διαδόσεως τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ ὄρα· διὰ τὴν εἰς Κρήτην ἐξάπλωσίν του : MacKenzie, *Cretan Palaces and the Aegean Civilisation III*, BSA 1906-07, σ. 423 ἐξ. Μυλωνάς, Ἡ ἀκρόπολις τῶν Μυκηνῶν, ΑΕ 1958, σ. 153 - 207. Διὰ τὰς ἐπαφὰς μετὰ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου : Huxley, *Achaean and Hittites*, σ. 25 - 26. Διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν μετὰ τῆς Τροίας Hall, *The Ancient History of the Near East*, σ. 57, ὑποσ. 3 καὶ σ. 68 - 69.

81. Περὶ τῶν διαφορῶν μεταξύ Κρητικοῦ καὶ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὄρα· Nilsson, *MMR*², σ. 308. Groenewegen - Frankfort, *Arrest and Movement*, σ. 189-9 ἐξ. καὶ σ. 208. Περὶ τῶν διαφορῶν ἐν τῇ θρησκείᾳ· Al, *Cretan Religion in Relation to Greek Religion*, *Mnemosyne* 1945, σ. 208 - 9. Jameson, *Mycenaean Religion*, σ. 36. Ἐν σχέσει πρὸς τὰς συγγενείας μετὰ τῶν Ἀνατολικῶν Θρησκειῶν· James, *Prehistoric Religion*. Τοῦ αὐτοῦ *Myth and Ritual in the Ancient Near East*, σ. 140. Nilsson, *MMR*², σ. 404, ὅπου καὶ αἱ ἀπόψεις τῆς Williams περὶ τῆς Νεολιθικῆς Κρήτης καὶ τῆς ἐξαρτήσεώς της ἐκ τῆς Ἀνατολῆς. Frankfort, *Studies in Early Pottery of the N. East*, II, σ. 100, ὑποσ. 1.

Ἡδη ἀνεφέρομεν τὰς θέσεις εἰς τὰς ὁποίας ἀπαντῶνται αἱ φανταστικά καὶ πτερωτὰ μορφαί· ἐκ τούτου συμπεραίνεται ὅτι τὸ πλεῖστον αὐτῶν εὐρέθη εἰς τὴν Πελοπόννησον, τὴν Ἄν. Στερεάν Ἑλλάδα, τὴν Βοιωτίαν καὶ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου. Ἐκ τῶν τελευταίων, ἐξαιρέσει τῆς Κρήτης, διὰ τὴν ὁποίαν ἐγένετο εἰδικὸς λόγος, ἡ Μήλος ἐδέχθη ἔνωρις τὰς Κρητικὰς ἐπιδράσεις καὶ ἡ Δῆλος τὰς Μυκηναϊκὰς ἐν συνεχείᾳ. Ἀμφότεραι ὅμως κατὰ τὸ μᾶλλον ἔμειναν μακρὰν τῶν Ἀσιατικῶν ἐπιδράσεων ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Κύπρον καὶ τὴν Ρόδον. Αἱ σφίγγες τῆς Ρόδου ἀνήκουν εἰς τὴν ΥΕ III - γ περίοδον. Ἐκ Καμείρου, νῦν ἐν Λούβρω, προέρχεται πλακίδιον ἐξ ὑαλομάζης μετὰ σφιγγὸς ὀρθίας ἐπὶ τῶν ὀπισθίων ποδῶν τῆς, τῆς οὐρᾶς ὑψομένης, τῶν πτερῶν ἑκατέρωθεν ἀνεφγμένων, μετὰ στεφάνης καὶ σπειροειδοῦς κοσμήματος ἐπὶ τοῦ στήθους. Οἱ ἐμπρόσθιοι πόδες φαίνονται ὡς ἐὰν ἐστηρίζοντό που καὶ ἀφαιρεθείσης τῆς βάσεως ἀπέμειναν μετέωροι (Πίν. 29, No 237).

Ἐπὶ ὁμοίας ὕλης καὶ τῆς αὐτῆς διατάξεως σφιγξ εὐρέθη εἰς Ἰαλυσὸν (Πίν. 29, No 236). Ἀνάλογος εἶναι ἡ μορφή τῆς σφιγγὸς ἐπὶ τοῦ ΥΜ III κυλίνδρου τοῦ λιμένος τῆς Κνωσοῦ. Ἐξ Ἰαλυσοῦ καὶ ἐπὶ χρυσοῦ ἀγγείου παρίσταται σφιγξ καθημένη, μετὰ τῶν πτερῶν πρὸς τὰ ὀπίσω, μετὰ στεφάνης καὶ κόμης ἀνεμιζομένης (Πίν. 29, No 238). Εἰς τὴν ἐσχάτην Μυκηναϊκὴν ἐποχὴν ἀνήκει ὁ χρυσοῦς δακτύλιος ἐξ Ἰαλυσοῦ (Πίν. 30, No 242), ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰκονίζονται δύο σφίγγες ἀντιμέτωποι, ὀρθοί, μετὰ τῶν πτερῶν εἰς τὰ πλάγια καὶ στεφάνης. Τὸ πτέρωμα ἀποδίδεται διὰ δικτυωτοῦ πλέγματος, τὸ ὁποῖον ἐνθυμίζει ἀναλόγους ἀγγειογραφικὰς παραστάσεις (Πίν. 27, No 216). Ἡδη ἀνεφέρθη ἡ σφραγὶς ἐξ Ἰαλυσοῦ (No 173), ἐφ' ἧς παρίσταται θεὰ παισιουμένη ὑπὸ δύο γρυπῶν κατὰ τὰ γνωστὰ Κρητικὰ πρότυπα.

Εἰς τὴν Κύπρον ὑπεδέχθησαν τοὺς νέους ἀποίκους (Ἀρκάδας, Λάκωνας, Κυθνίους καὶ λοιποὺς Ἰωνας) οἱ πρὸ δύο αἰῶνων περίπου ἐκεῖ ἐγκατασταθέντες Μίνωες⁸², διὰ τῆς συνεχιζομένης δὲ Συριακῆς ἐπιδράσεως ὁ Κυπριακὸς πολιτισμὸς ἀποδεσμεύεται ἐκ τοῦ Μινωϊκοῦ καὶ προσλαμβάνει ἰδίαν μορφήν ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν εὐρημάτων Ἐγκωμης, Ἐπισκοπῆς, Ἀκάνθου, Κυρηνείας, Μαρόνι κλπ. Ἀνάλογος ποικιλία παρουσιάζεται καὶ εἰς τὸ εἶδος τῶν φανταστικῶν πτερωτῶν ὄντων.

82. Εἰς τὴν Δ. Πελοπόννησον καὶ εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ καθηγητοῦ Μαρινάτου (Ἔργον 1963, σ. 81 - 88) πέριξ τῆς Πύλου εὐρέθησαν διὰ πρώτην φοράν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ πρότυπα τῶν Κυπρο - Μυκηναϊκῶν κρατήρων. Ἡ γλωσσολογικὴ ἔρευνα ὁμοίως τοποθετεῖ εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν τὴν ἀφετηρίαν τῶν πρώτων ἀποίκων τῆς Κύπρου. Hall, *The Ancient History of the N. East*, σ. 68 - 69. Περὶ τῆς ἐπαφῆς Μινῶων καὶ Κυπρίων ὄρα· Calting - Karageorghis, *Minoika in Cyprus*, BSA 1960, σ. 109 ἐξ.

Ἡ ΥΚ ΙΙ περίοδος φέρει τοὺς Ἀσιατικούς χαρακτήρας. Τὰς Κρητο-μυκηναϊκὰς ἐπίδρασεις ἀναγνωρίζομεν ἰδίως κατὰ τὴν ΥΚ ΙΙΙ περίοδον⁸³. Τοὺς Αἰγαιακοὺς χαρακτήρας φέρει ὁ κύλινδρος ἐξ Ἐγκωμης μετὰ τοῦ «ποτινίου θηρῶν» ἐν μέσῳ λέόντων καὶ περιστερῶν ἐραλδικῶς πρὸς αὐτὸν διατεταγμένον. Ἡ παρουσία τοῦ «διψίου», τοῦ ἐπιτιθεμένου γρυπὸς καὶ τῆς ὀκτώσχημου ἀσπίδος ἐπιβεβαιώνουν τὴν ἐντύπωσιν. Εἰς τὸν γρυπῶνα ἀναγνωρίζομεν τὸν συνήθη Αἰγαιακὸν τύπον τοῦ ἐν πλήρει καλπασμῷ ἐπιτιθεμένου γρυπός. Εἰς τὴν βάσιν τῶν περυγῶν τὸ σπειροειδὲς κόσμημα, ἐνῶ ὁ λόφος ἐκ τῆς κεφαλῆς ἀπουσιάζει. Τόσον ὁ γρυψ ὅσον καὶ ἡ ὀκτώσχημος ἀσπίς φαίνονται νὰ εἶναι ἐνταῦθα θέματα παραπληρωματικά.

Τὸ αὐτὸ θέμα, τοῦ ἐπιτιθεμένου γρυπός, ἀπαντᾷ ἐπὶ κυλινδρικής σφραγίδος τῆς συλλογῆς Pierpont Morgan (Πίν. 18, No 127). Ὁ γρυψ οὗτος ἔχει ἀπολέσει τὴν ιδιότητα τοῦ λέοντος ἀπομείνας ἐν μαλακὸν τετράποδον μετὰ κεφαλῆς καὶ πτερῶν περιστερῶς. Τὸ ὅλον, ἐντόνωσ ἐσχηματοποιημένον, στερεῖται κινήσεως. Ἐπὶ ἐτέρου Κυπριακοῦ κυλίνδρου τοῦ Μουσειοῦ τοῦ Λούβρου (No 174) ὁ γρυψ παρίσταται ὀρθὸς καὶ ραθύμως βαδίζων κάτωθεν τοῦ πτερωτοῦ δίσκου τοῦ ἡλίου καὶ ἐν μέσῳ ποικίλων ζώων φέρει περιδέραιον καὶ στρέφει τὴν οὐρὰν πρὸς τὰ κάτω ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς. Τὰ σημεῖα ὁμοιάζοντα πρὸς γραφήν, κατὰ δὲ τὴν Roda πρὸς πτηνόν. Ἐὰν ἡ παρατήρησις τῆς Roda εὐσταθῆ, τότε, διὰ μίαν εἰσέτι φορὰν σημειοῦμεν τὴν παρουσίαν πτηνοῦ (νεοσσοῦ) ὑπερθεν τοῦ γρυπός. Ἐπὶ λαβῆς κατόπτρου ἐξ ἐλεφαντοστοῦ⁸⁴ ἔχομεν παράστασιν ὅλως νεᾶν διὰ τὴν Αἰγαίαν νοοτροπίαν. Ὁ γρυψ ἀνορθούμενος ἐπὶ τῶν ὀπισθίων ποδῶν καὶ μετὰ τῶν περυγῶν συνεσταλμένων δέχεται θανάσιμον πλῆγμα παρὰ ὀπίτου. Εἰς τὰ πτερὰ ἀναγνωρίζομεν Μυκηναϊκὰ ἀνάλογα. Ἀνεφέρθη ἤδη, ἐν σχέσει πρὸς τὰς Μυκηναϊκὰς ποικιλίας τῆς ἀπεικονίσεως τοῦ γρυπός, ἡ ἐπὶ Κυπριακοῦ κρατῆρος παράστασις δύο γρυπῶν, ἐξ ὧν ὁ εἰς σὺ ρ ε ι ἄρμα (Πίν. 22, No 175).

Ἡ Κυπριακὴ σφίγξ ὑπόκειται ὁμοίως εἰς διπλὴν ἐπίδρασιν ἐξ Ἀνατολῶν καὶ Δυσμῶν. Παραδείγματα ὑπαγόμενα εἰς τὴν Αἰγαίαν ἐπίδρασιν ἐν μέρει ἢ ἀπολύτως εἶναι ἔξ, τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν ὑπομυκηναϊκόν, πάντα τὰ λοιπὰ ἀνήκουν εἰς τὴν ΥΚ περίοδον.

Τὸ δημοσιευόμενον ὑπὸ τοῦ Mertzenfeld τμήμα ἐλεφαντίνης πυξίδος (Πίν. 29, No 241) φέρει σφίγγα μετὰ περιδεραίου καὶ στεφάνης κατὰ τὰ

83. Κατὰ Schaeffer, 1350 - 1200 π.Χ.

84. Mertzenfeld, Ivoires phéniciens, πίν. LXXII. Μαρινάτος, Ὁ «Κεραϊάτης» τῆς Ἐγκωμης, Ἀρχ. Δελτ. 1963 (1964), σ. 95 ἐξ. Θεωρεῖ τὴν παράστασιν τοῦ «γρυποφόνου» ὀπίτου ὡς διηγουμένην ἄγνωστον μῦθον.

Μυκηναϊκά πρότυπα. Ἡ σφιγξ παρίσταται εἰς στάσιν β ἄ δ η ν καὶ σ ὄ ρ ε τ α ἰ ὑπὸ ἀνθρωπίνης πιθανῶς μορφῆς. Ἐπὶ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς τοῦ προαναφερθέντος κρατῆρος ἐξ Ἑγκωμῆς (No 175 καὶ No 201) παρίστανται, ἐκατέρωθεν ἐσχηματοποιημένου δένδρου, σφιγγες. Τὸ σῶμα καὶ αἱ πτέρυγες καλύπτονται ὑπὸ στιγμῶν καὶ φέρουν στέμμα μετ' ἀνεμιζομένης ταινίας, ἡ γενικὴ ὅμως ἀπόδοσις τῶν ὄντων γίνεται κατὰ τὸν Κυπριακὸν τύπον. Ἀνάλογος ἡ διάταξις πρὸς τὸ ζεύγος τῶν, ἐπὶ κρατῆρος ἐπίσης, σφιγγῶν (Πίν. 25, No 202). Ἡ στεφάνη, ἰδιαιτέρως ὑψηλή, ὁμοιάζει πρὸς πῖλον τὸ μέγιστον μέρος τοῦ σώματος καὶ τὰ πτερά καλύπτονται ὑπὸ φολιδωτοῦ κοσμήματος.

Αἱ ἔκτυποι σφιγγες ἐπὶ χρυσοῦ διαδήματος ἐξ Ἑγκωμῆς (Πίν. 29, No 239) καὶ ἐπὶ χρυσοῦ καλύπτρου στόματος (Πίν. 29, No 240) εἶναι τοῦ Μυκηναϊκοῦ συρμοῦ ὡς πρὸς τὰ πτερά, στεφάνην, στάσιν σώματος, ἐνθυμίζοντα τὴν δημοσιευομένην ὑπὸ τοῦ Τσουντα σφιγγα (Πίν. 25, No 206), ὡς καὶ τοὺς ὁμοίους τύπους ἐκ Μενιδίου καὶ Σπάτων.

Ὁ κύκλος τῶν Κυπριακῶν σφιγγῶν τῆς Κρητομυκηναϊκῆς Σχολῆς κλείει μὲ τὸ ὑπομυκηναϊκὸν παράδειγμα τοῦ ζεύγους τῶν σφιγγῶν ἐπὶ ὄρειχαλκίνης ἀμάξης (Πίν. 30, No 248) παρίστανται ὄρθιαι, φέρουν στεφάνην καὶ τείνουν τὰς πτέρυγας πρὸς τὰ ὀπίσω. Κατὰ τὴν παρωχημένην ταύτην περίοδον ἡ σφιγξ συμβολίζει πιθανῶς τὸν ἥλιον, εἰς τὸν ὁποῖον καὶ εἶναι τὸ ἄρμα ἀφιερωμένον.

Μία τρίτου εἴδους πτερωτὴ μορφή προέρχεται ἐκ Κύπρου ἐπὶ τετραπλευροῦ πηλίνης σφραγίδος καὶ κατατάσσεται εἰς τὴν Κυπρο - Μυκηναϊκὴν παράδοσιν. Παριστᾷ τετράπουον πτερωτὸν ἔχον τὰς πτέρυγας ἀνεωγμένας εἰς τὰ πλάγια καὶ τὴν οὐρὰν πίπτουσαν καμπυλωμένην. Οἱ πρόσθιοι πόδες βαίνουν ἐπὶ ἀσαφοῦς ἀντικειμένου. Τὸ ἐν λόγῳ ὄν χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Benson ὡς γρυπολέων, ἀλλ' ἡ κεφαλὴ ὁμοιάζει μᾶλλον πρὸς τὴν κεφαλὴν τετράποδος, ἴσως δὲ πρόκειται περὶ λέοντος, θέματος ἥδη γνωστοῦ ἐκ τῆς ΥΜ Κρήτης⁸⁵.

Ὁ Kennan⁸⁶ δημοσιεύει Κυπριακὴν σφραγίδα μὲ παράστασιν καθήμενης θηλείας θεότητος, ἣτις φέρει ἐμφανῶς τὴν Αἰγαίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς φολιδωτῆς ἐσθητὸς τῆς. Ἀνάλογοι ὁμοιότητες σημειοῦνται ὑπὸ τοῦ ἰδίου εἰς τὸ δευτέρον μέρος τῆς αὐτῆς ἐργασίας ἐν BCH, 91, σελ. 575, εἰκ. 44 καὶ εἰς τὸ τρίτον μέρος ἐν BCH, 92, σ. 156.

85. Benson, Seal Impressions from Cyprus, The Aegean and the N. East (Goldman Honor), σ. 72, πίν. VIII, εἰκ. 14. Ὁ Matz τὴν θεωρεῖ σφραγίδα ἄρτου.

86. BCH 1967, σ. 265, εἰκ. 4 (7a).

Ἐν Συμπεράσματι :

Ἀνεγνωρίσαμεν ἐπὶ τοῦ Κρητο-Μυκηναϊκοῦ χώρου τὰς ἐξῆς πτερωτὰς φανταστικὰς μορφάς :

α) Τὴν σφίγγα, ἥτις ἀπαντᾷ εἰς τὴν Κρήτην κατὰ τὰς περιόδους ΜΜ ΙΙ, ΜΜ ΙΙΙ, ΥΜ Ι, ΥΜ ΙΙΙ καὶ εἰς τὴν Ἑπ. Ἑλλάδα κατὰ τὰς ΥΕ Ι καὶ ΥΕ ΙΙ ἢτοι ἀπουσιάζει ἐκ τῶν ΥΜ ΙΙ καὶ ΥΕ ΙΙ ἐποχῶν. Ἡ περίοδος καθ' ἣν τὸ θέμα τῆς σφίγγος καθίσταται συχνότατον εἶναι ἡ ΥΕ ΙΙΙβ. Τὴν ΜΜ ΙΙ σφίγγα σημειοῦμεν ἐπὶ σημάτων, τὴν ΜΜ ΙΙΙ ἐπὶ τεμαχίου ἐλεφαντοστοῦ, τὴν δὲ τῆς μεταβατικῆς περιόδου ΜΜ ΙΙΙ - ΥΜ Ι ἐπὶ τῶν μικρογραφικῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ καὶ ἐπὶ τῶν σημάτων τοῦ Ζάκρου.

Ἐπὶ τῆς Ἑπ. Ἑλλάδος ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον κατὰ τὴν περίοδον τῶν βασιλικῶν τάφων ἐπὶ χρυσοῦ ἐλάσματος. Κατὰ τοὺς ΥΕ ΙΙΙ χρόνους ἀπαντᾷ ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ, χρυσοῦ, ὑαλομάζης, ἐπὶ ἀγγείων καὶ ἐπὶ τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Πύλου. Ἡ παραλλαγή τῆς σφίγγος εἰς τὸν τύπον τῆς κριοσφίγγος εὐρίσκεται καὶ ἐπὶ ἡμιπολυτίμων λίθων εἰς Κρήτην καὶ Ἑπ. Ἑλλάδα. Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι καθ' ὅλας τὰς περιόδους ἐχρησιμοποιήθη κυρίως ὡς διακοσμητικὸν θέμα «ἱερατικοῦ» χαρακτῆρος. Ἡ τεχνικὴ διὰ τῆς ὁποίας ἀπεδόθη ὑπῆρξεν ἀνάλογος πρὸς τὰς ἐκάστοτε καλλιτεχνικὰς τάσεις. Γενικῶς ἡ σφίγξ ἀπεικονίσθη εἰς περιωρισμένας στάσεις ἀποφευγομένης τῆς ἐντόνου κινήσεως.

β) Τὸν γρῦπα, ὅστις ἐμφανίζεται συγχρόνως μετὰ τῆς σφίγγος ἐν Κρήτη καὶ ἡ παρουσία του συνεχίζεται ἀδιάπτωτος μέχρι τῆς ἐσχάτης ΥΕ ΙΙΙ περιόδου. Ὡς θέμα εἶναι δημοφιλέστερον τῆς σφίγγος ἰδίως δὲ κατὰ τὴν ΥΜ Ι καὶ τὴν ΥΕ ΙΙΙ περίοδον σημειουμένης ἐλαττώσεως τῶν συναφῶν θεμάτων κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙ περίοδον.

Κατὰ τὴν ΜΜ ΙΙ ἀπαντᾷ ἐπὶ σημάτων, κατὰ τὴν ΜΜ ΙΙΙ - ΥΜ Ι ἐπὶ σημάτων, τοιχογραφιῶν καὶ ἐπὶ πλαστικοῦ ἀναγλύφου τοῦ Κνωσιακοῦ ἀνακτόρου. Ἐκ τῶν βασιλικῶν τάφων προέρχονται τὰ ΥΕ Ι παραδείγματα καὶ ἐπὶ ἐλασμάτων χρυσοῦ, ἐπὶ κοπίδος σπάθης καὶ ἐπὶ ἀγγείων.

Εἰς τὴν ΥΜ ΙΙ Κρήτην ὁ γρῦς παρίσταται ἐπὶ σημάτων, σφραγίδων ἐξ ἡμιπολυτίμων λίθων καὶ ἐπὶ τῶν τοιχογραφιῶν ἀντιστοίχως ἡ ΥΕ ΙΙ ἐποχὴ παρουσιάζει τὸ αὐτὸ θέμα ἐπὶ ἡμιπολυτίμων λίθων καὶ ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ. Ὁ ΥΕ ΙΙΙ γρῦς παρίσταται ἐπὶ χρυσοῦ, ἐλεφαντοστοῦ, τοιχογραφιῶν, σφραγίδων ἐξ ἡμιπολυτίμων λίθων, σημάτων, σμάλτου καὶ φαγεντιανῆς. Εἰς τὴν ΥΜ ΙΙΙ Κρήτην εὐρέθησαν πῆλιναι ἀπεικονίσεις καὶ εἰς τὴν σύγχρονον Κύπρον ἀγγειογραφικαὶ παραστάσεις τοῦ θέματος. Διὰ τὴν τεχνικὴν καὶ τὴν καλλιτεχνικὴν ἀπόδοσιν τοῦ θέματος ἰσχύει ὅτι ἐλέχθη καὶ διὰ τὴν σφίγγα, ἀντιθέτως ὁμως πρὸς αὐτὴν ἐμφανίζει μεγαλυτέραν

ποικιλίαν στάσεων, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζονται διὰ τὴν ἔντασιν καὶ τὴν κινητικότητα των, ἀποτελοῦσαι οὕτω στιγμιοτύπους ἀπεικονίσεις.

γ) Τὴν γυναῖκα - πτηνόν. Τὸ θέμα τοῦτο δὲν ἔλαβε τὴν χρονικὴν καὶ τὴν γεωγραφικὴν ἐξάπλωσιν τῶν δύο προηγουμένων, εὐρέθη ὅμως εἰς τὴν μεγάλην ποικιλίαν τῶν δέκα ἐξ παραλλαγῶν ἐπὶ σημάτων τῆς YM I Κρήτης διατηρηθείσης τῆς ἀναμνήσεώς του εἰς ὀλίγα παραδείγματα τῆς YM III Κρήτης ἐπὶ σφραγίδων καὶ σημάτων. Τὴν πρώτην ιδέαν ἀνεγνωρίσαμεν ἐπὶ MM II σημάτων, ἴσως δὲ ἡ μορφή μετεφέρθη εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τοῦ ἀμφισβητουμένης ἐρμηνείας παραδείματος ἐκ Μυκηνῶν. Τὸ θέμα ἀπουσιάζει ἐκ τῆς YM II περιόδου.

δ) Τὴν ἀνδρικήν περωτὴν μορφήν, ἣτις ἐμφανίζεται εἰς τὴν YM I Κρήτην ἐπὶ σημάτων, ἐνίοτε φέρουσα κεφαλὴν αἰγοειδοῦς, καὶ ἐπὶ YM II - YM III Κυπρομινωϊκοῦ κυλίνδρου. Τὸ θέμα δὲν ἐπαναλαμβάνεται ἀλλαγῶν.

ε) Τὴν ἀνθρωποειδῆ - γοργεῖν κεφαλὴν μετὰ περυγοειδῶν ἀποφύσεων, ἢ ὅποια τὸ πρῶτον ἐπεσημάνθη ἐπὶ σφραγίδων τῆς MM II περιόδου καὶ ἀργότερον ἐπὶ τῶν YM I σημάτων τῆς Ζάκρου.

στ) Τὰς αἰωρούμενας μορφάς - παλλάδια, αἵτινες ἐμφανίζονται τὸ πρῶτον κατὰ τὴν YM I περίοδον ἐπὶ σημάτων, ἐπὶ σφενδόνης χρυσῶν Κρητικῶν καὶ Μυκηναϊκῶν δακτυλίων καὶ εἰς ἓν YM III παράδειγμα ἐπὶ σαρκοφάγου. Αἱ αἰωρούμεναι μορφαὶ ἀνήκουν εἰς ἀμφοτέρω τὰ φύλα.

ζ) Τὸν περωτὸν λέοντα, ὅστις παρουσιάζεται ἐπὶ τῶν YM I σημάτων καὶ ἴσως ἐπὶ YK σήμαντρον.

η) Τὴν κεφαλὴν τοῦ βοῦς πλαισιουμένην ὑπὸ περυγῶν συναντῶμεν μόνον εἰς YM I σήμαντρα καὶ εἰς διαφόρους παραλλαγάς.

θ) Τὴν κεφαλὴν τοῦ κυνὸς μετὰ περυγοειδοῦς ἀποφύσεως εἰς ἓν μόνον YM I παράδειγμα καὶ τὸν YM I θαλάσσιον περωτὸν ἵππον, τὸν ὁποῖον φέρει σήμαντρον καὶ ἴσως YE III σφραγίς ἐν Μονάχῳ.

Παρὰ τὴν ἀφθονίαν τῶν παραστάσεων τῶν φανταστικῶν περωτῶν μορφῶν κατὰ τὴν YE III ἐποχὴν, τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὴν ποικιλίαν τῶν εἰδῶν ἔχει ἡ YM I περίοδος, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω. Οἱ Μυκηναῖοι δὲν δημιουργοῦν νέους τύπους, ἐξαιρέσει τῆς καλπαζούσης σφιγγὸς ἐκ Πύλου, οὔτε ὅμως ἀντιγράφουν ὅλα τὰ Μινωϊκὰ θέματα.

ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΜΟΡΦΑΙ — ΚΑΤΑΓΩΓΗ

Χῶραι καὶ πολιτισμοὶ εἰς τῶν ὁποίων τὴν τέχνην εὐρίσκομεν τὴν μορφήν τοῦ γρυπὸς καὶ τῆς σφιγγὸς εἶναι ἡ Αἴγυπτος, ἡ Βαβυλῶν, ἡ Περσία, ἡ Φοινίκη καὶ τὰ βασίλεια Χεττιτῶν, Κρητομυκηναίων καὶ Ἀσσυρίων⁸⁷.

Εἰς τὴν Μεσοποταμίαν τὰ πτερωτὰ ὄντα εἶναι ἤδη γνωστὰ ἐκ τῆς 4ης π.Χ. χιλιετηρίδος. Ἀργότερον ἐμφανίζονται αἱ σκηναὶ τῶν ἀρμάτων καὶ τῶν προσφορῶν ὡς καὶ ἐν πτηνὸν συγγενὲς πρὸς τὸν ἀετὸν τοῦ Lagas⁸⁸, τοῦ ὁποίου ἡ οὐρὰ ὁμοιάζει πρὸς τὴν «φούστα» τῶν γυναικῶν τοῦ Ζάκρου. Εἰς τὴν Αἴγυπτον σημειοῦται διὰ πρώτην φοράν ἡ μορφή τῆς σφιγγὸς ἢ τοῦ γρυπὸς κατὰ τὴν 5ην δυναστείαν⁸⁹, παρίστανται δὲ εἰς τοὺς Ἀνατολικοὺς λαοὺς συχνὰ ἄνευ πτερῶν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς Αἰγαίας σφίγγας καὶ τοὺς γρυπας.

Λόγῳ τῆς σκοτεινότητος τῶν ἐποχῶν εἰς τὰς ὁποίας ἀνάγεται ἡ τὸ πρῶτον γενομένη ἀπεικόνισις τῶν ὑπὸ μελέτην μορφῶν, καθίσταται δύσκολον νὰ λεχθῇ ἐκ ποίας πρῶτον χώρας ἐπέρασεν εἰς τὴν ἄλλην⁹⁰. Γενικῶς εἰς τὰς Μεσογειακὰς περιοχὰς ἀπαντοῦν εἰς νεωτέρους χρόνους, καὶ εἰς τὴν κλασσικὴν μορφήν των, ὥστε δι' αὐτὰς θεωροῦνται ἐν τινι μέτρῳ ἀλλοδαπαί.

Ἡ ἐπίδρασις τῆς Ἀνατολῆς ἐπὶ τοῦ Αἰγαίου κόσμου εἶναι ἀποδεδειγμένη⁹¹, ἐν μέρει δὲ εἰς αὐτὴν τὴν σχέσιν θὰ ἀναζητήσωμεν τὴν καταγωγὴν καί, μέχρις ἑνὸς σημείου, τὴν ἐρμηνείαν τῶν φανταστικῶν πτερωτῶν ὄντων, λαμβανομένης πάντοτε ὑπ' ὄψει τῆς συντηρητικότητος τῶν Κρητομυκηναίων εἰς τὴν αὐτουσίαν ἀποδοχὴν ξένων στοιχείων.

87. Pauly, Real - Encyclopädie, II, σ. 974.

88. Wiseman, Cylinder Seals of W. Asia, πίν. 19, 22, 23. Ward, The Seal Cylinders of W. Asia, σ. 31, 407, εἰκ. 57, 59.

89. Frankfort, Notes on the Cretan Griffin, BSA 1936 - 37, σ. 102 ἐξ.

90. Dessenne, Le Sphinx, σ. 17, πίν. II, 5 - 10.

91. Hall, Keftiu and the Peoples of the Sea, BSA 1901-02, σ. 157 - 189. James, Prehistoric Religion, σ. 61, περὶ τῆς Αἰγυπτιακῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τῶν τάφων τῆς Μεσαρᾶς. Webster, From Mycenae to Homer, σ. 24, καὶ 66, περὶ τῶν σχέσεων Χετταίων καὶ Αἰγαιῶν. Ὅρα ἐπίσης Huxley, Achaeans and Hittites, σ. 30, ὅπου ἀναφέρεται εἰς τὴν Μυκηναϊκὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου. Hall, The Ancient History of the Near East, ἐκδ. 12η, σ. 33 - 36 καὶ 217 - 219. Ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦ συγχρονισμοῦ τῶν περιόδων καὶ τοῦ παραλληλισμοῦ τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς παρακμῆς τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ κόσμου δρᾷ Μαρινάτος, Ἐνωσις, Πρακτικά Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 1956, σ. 401. Τοῦ αὐτοῦ, Le monde Crétois et vieil anatolien pendant le 2ème millénaire, REB 1937-38, σ. 612. Kantor, The Aegean and the Orient in the 2nd Mill. B.C., AJA 1947, σ. 1-103, πίν. 26. Rodenwaldt, Mykenische Miscellen, Ἐπιτύμβιον Χρ. Τσοῦντα, Ἀρχ. Θρακ. Λαογρ. καὶ Γλωσσ. Θεσσαυροῦ, Ἐπίμετρον τ. ΣΤ', 1941, σ. 429, ἐξ. ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐν καλπασμῷ κίνησιν ἐπὶ τῶν ταφικῶν στηλῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. PM I, σ. 17, 18 διὰ τὰς Αἰγυπτιακὰς ἐπιδράσεις ἐπὶ τῆς MM Κρήτης. PM IV, σ. 749 διὰ τὰς σχέσεις τῆς τέχνης τῆς Tel - el - Amarna καὶ τῆς Κρήτης. Erlenmeyer,

Τόσον ἡ Αἴγυπτος ὅσον καὶ ἡ Ἀσία⁹² γέμουν συμβολισμοῦ, τὰ σύμβολα δὲ εἰς τὰς χώρας ταύτας λαμβάνουν συχνὰ τὴν μορφήν ζώου. Εἰς τοὺς Κρητομυκηναίους ὁ συμβολισμὸς, προκειμένου περὶ ξένων ἰδεῶν, ἐξασθενεῖ εἰς βαθμὸν ἀπωλείας τῆς πρώτης σημασίας του, προσαρμοζόμενος πρὸς τὸ

Orientalia 1961, περὶ τῆς σχέσεως Μιττανίων καὶ Αἰγαιῶν τῶν YM I-II καὶ YE I περιόδων. Τοῦ αὐτοῦ, ἐν Orientalia 1964 περὶ τῶν Ὑκσῶς ἐν σχέσει πρὸς τοὺς Μιττανίους καὶ τοὺς Μυκηναίους. Dessenne, *Le Sphinx*, σ. 23 καὶ σ. 46 σημ. 2, διὰ τὴν Συριακὴν ἐπίδρασιν γενικῶς καὶ ἰδιαίτερος ἐπὶ τῆς MM II περιόδου. Lorimer, *Homer and the Monuments*, σ. 52, καὶ 61 - 63. Συζητεῖ τὰς σχέσεις MM II Κρήτης μετὰ τῆς Αἰγύπτου, Ugarit καὶ YE III Ἑλλάδος. Διὰ τὸν ρόλον τῆς Κύπρου ὡς μεσάζοντος μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Αἰγαιῶν, ὄρα: Benson, *Pictorial Mycenaean Fragments from Kourion*, *AJA* 1961, σ. 53 - 54 καὶ Karageorghis, *Mycenaean Birds Reunited*, *AJA* 1960, σ. 278. Εἰς ἀνάλογα συμπεράσματα ὁδηγεῖ ἡ μελέτη τῶν Κυπριακῶν κυλινδρῶν σφραγίδων τῆς Podara, *Cylinder Seals of Late Cypriot Bronze Age*, *AJA* 1948, σ. 188. Schaeffer, *Enkomi - Alasia*, σ. 129, πίν. XX. Calting - Karageorghis, *Minoika in Cyprus*, *BSA* 1960, σ. 109 ἐξ. Makrides, *Mycenaean Bronze in the Cyprus Museum*, *BSA* 1911-12, σ. 95 ἐξ., πίν. VIII. Ἐπὶ τῶν λαβῶν τὸ θέμα τοῦ «διψίου» δαίμονος, Furumark, *The Mycenaean IIC Pottery and Its Relation to Cypriot Fabrics*, *Opuscula Archaeologica* III, σ. 194 ἐξ. Διὰ τὰς σχέσεις Αἰγαιῶν καὶ Ἀσίας, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ὑπὸ μελέτην μορφάς, μαρτυροῦν τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν, ὡς ὁ Βαβυλωνιακὸς κύλινδρος τῆς Κρήτης, *PM* I, σ. 198. Nilsson, *MMR*², σ. 373, κυλινδρική Χετταϊκὴ σφραγὶς ἐκ Τίρυνθος, ἐν: Παράρτημα Ἄρχ. Δελτ. 1916, Μυκηναϊκὸς θησαυρὸς Τίρυνθος, σ. 17 - 18. YE ἀγγεῖα εἰς Tell Duweir Παλαιστίνης, *Man* 1937, σ. 75. Μινωϊκὰ σκευῆ, ἐν οἷς καὶ ἐν ἀργυροῦν, εἰς πρωίμους τάφους τῆς Βύβλου, ὄρα: *PM* II, σ. 653 - 659. Ὁ Nilsson, ἐν *MMR*², σ. 221 - 223, 391, 571, σχολιάζει τὸ ζήτημα τῆς φυλετικῆς συγγενείας μεταξύ Κρήτης καὶ Μ. Ἀσίας ἐπὶ τῇ βάσει τῶν θρησκευτικῶν καὶ τῶν γλωσσολογικῶν δεδομένων. Levi, *Κρήτη καὶ Κόρινθος...*, *Κρητ. Χρ.* 1950, σ. 157 ἐξ. Ὑστεροασσυριακὸς κύλινδρος ἐν Κρήτῃ, ὄρα: *PM* IVb, σ. 529, εἰκ. 477. Συροχεττιτικὸς κύλινδρος ἐν Ρόδῳ, ὄρα: Jacopri, *Annuario* 1930 - 31, σ. 279, εἰκ. 24, μετὰ τὸ θέμα τοῦ γρυπῶς, τὴν στάσιν τοῦ ὁποῦ ἀντιγράφουν αἱ σφίγγες τῆς Ρόδου.

Ἡ ἐν British Museum, No. 112 καὶ δημοσιευομένη ὑπὸ Perrot - Chipiez (*Histoire de l'art*, σ. 851, 859, εἰκ. 432, 5) σφραγὶς ἐξ Αἰγύπτου, χαρακτηρίζεται ὡς φέρουσα Μυκηναϊκὸς χαρακτήρας. Χετταϊκῶν χαρακτήρων ἡ σφίγξ τῆς MM II Κρήτης (*PM* III, σ. 418, εἰκ. 283. Dessenne, *Le Sphinx* πίν. 55). Kenna, *Cr. Seals*, πίν. 6, 122.

Εἰσηγμένη ἄπτερος σφίγξ εἰς Τύλισον' *PM* III, σ. 425, εἰκ. 291a, b, c. Ὁμοίως ἄπτερος ἡ εἰσηγμένη σφίγξ Ἄγ. Τριάδος' Maraghiannis - Karo, *Antiquités Crétoises*, πίν. XXIV, 1, 2, 3. Πλάξ Χετταϊκῆς ἐπίδρασεως εἰς Γόρτυνα' *ILN* 1960, σ. 16, εἰκ. 2. Σκαρβαῖος ἐκ Περαιτῆς μετὰ σφιγγός' *Ἐθν. Μουσ.* No. 8296. Συμεριακὸς κύλινδρος ἐκ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ, *PM* IVb, σ. 423 - 424, εἰκ. 350, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ σφίγξ καθήμενὴ παρουσιάζει ὁμοιότητα πρὸς ἀναλόγους Κυπριακὰς καὶ Μυκηναϊκὰς μεταγενεστέρas. Hutchinson, *BSA* 1939 - 45, σ. 45, εἰκ. 18, ἀσιατικῆς προελεύσεως εὐρήματα ἐπὶ Κρήτην. Ὁ ἐπὶ τῆς σφραγίδος γρῦν ἔχει τὸν ἐμπρόσθιον πόδα τεταμένον. Ἡ κίνησις αὐτῆ συνηθεστάτη εἰς Ἀνατολὴν δὲν εὐρέθη ἐπὶ οὐδενὸς Κρητομυκηναϊκοῦ γρυπῶς ἢ σφιγγός. Ἀσιατικῆς ἐπίδρασεως κύλινδρος ἐξ ἐπινείου τῆς Κνωσοῦ ἐνθυμίζει Ροδιακὰς σφίγγας, *PM* IV b, σ. 498, εἰκ. 437. Τὰ εὐρήματα τοῦ Καδμείου Θηβῶν ἀποτελοῦν μίαν ἐπὶ πλέον ἀπόδειξιν τῶν στενοτάτων σχέσεων μετὰ τῆς Ἀνατολῆς. *Μουσ. Θηβῶν*, No 175, No 181, No 185, No 192, No 202, No 203, No 212, ἐπὶ τῶν ὁποῦ γρυποδαίμονες, σφίγγες, ἰπάμεναι μορφαί, πτερωτὸς δίσκος, ὁ πόπτιος θηρῶν. Τὰ εὐρήματα δὲν ἔχουν δημοσιευθῆ ἐπισημῶς. Ellinger, *Winged Figures*, *AJA* 1950, σ. 265. Ἀνακοίνωσις ἐκ τοῦ 51ου General Meeting of the Institute. *Mesopotamian - Greece - Christianism*. Ἡ μορφή τοῦ «ἀγγέλου» εἰς τὴν τέχνην τῶν ὡς ἄνω πολιτισμῶν καὶ ἡ Ἰουδαϊκὴ καταγωγή τῆς.

92. Goff, *Symbols of Prehistoric Mesopotamia*, σ. 61, 85, εἰκ. 244, 248, 269. Τὸ σύμβολον τῆς θεᾶς Inanna θὰ ἠδύνατο νὰ παραβληθῆ πρὸς τὸν Μινωϊκὸν ἱερὸν κόμβον.

Αιγαίον κλίμα. Τὸ θέμα τοῦ δανεισμοῦ μυθολογικῶν στοιχείων ἐκ τῆς Ἀσίας καθίσταται φανερόν εἰς τὰ μυθολογικὰ παράλληλα μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Χαττούσας καὶ τῆς Ugarit⁹³, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἀπὸ τῆς δυναστείας τῆς Akkad φαίνεται ὅτι ὁ μῦθος τοῦ τέρατος μὲ τὰς πολλὰς κεφαλὰς, ἡ Ὑδρα, εἶχε μεταφερθῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὡς μαρτυρεῖ κυλινδρική σφραγὶς τῆς ὡς ἄνω ἐποχῆς⁹⁴. Ἐπίσης παρατηρεῖται τὸ παράλληλον φαινόμενον τῆς κατὰ ζεύγη λατρείας τῶν θεῶν ἢ θεῶν καὶ ἀνθρώπων ὡς Ἀχιλλεὺς - Θέτις, Ἀθηνᾶ - Ὀδυσσεύς, Gilgamesh - Ninsun, Keret - El, Θέτις - Ζεὺς, Ninsun - Schamash, Διομήδης - Ἀφροδίτη ἢ Ὀδυσσεὺς - Καλυψώ, Apmat - Anat, Gilgamesh - Ishtar κλπ⁹⁵.

Ἡ καταγωγή τῶν γρυπῶν, σφιγγῶν καὶ λοιπῶν φανταστικῶν πτερωτῶν ὄντων πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ, κατὰ μέγα μέρος, εἰς τὴν Ἀνατολὴν εἰς τὴν ὁποίαν χρεωστοῦν κυρίως καὶ τὴν τελικὴν των διαμόρφωσιν, ὡς εἶναι γνωστὴ ἐκ τῶν MM III παραδειγμάτων. Τὰ σήμαντρα τῆς MM II Φαιστοῦ⁹⁶ ἐπιβεβαιώνουν τὰς καὶ παλαιότερον διατυπωθείσας ἀπόψεις περὶ συγχρόνου ἐμφάνισεως τοῦ γρυπὸς εἰς Συρίαν καὶ Αἰγαίον κατὰ τοὺς MM II χρόνους. Ταῦτα εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν πρώτην ἰδέαν, ἢ ὁποία χρονολογικῶς τοποθετεῖται παλαιότερον τῶν Συριακῶν προτύπων, οὐχὶ ὅμως καὶ τῶν Βαβυλωνιακῶν κυλινδρῶν, οἱ ὅποιοι εἰσήχθησαν εἰς Κρήτην ἀπὸ τῆς MM I περιόδου. Ἀργότερον τὰ θέματα αὐτὰ διεθνοποιοῦνται ἀλληλεπηρεαζόμενα καὶ ἀλληλοσυμπληρούμενα. Αἱ MM II μορφαὶ τῆς Φαιστοῦ εἶναι ἀπαλαὶ καὶ σχεδὸν ἀκαθόριστοι, κατὰ τὴν MM III - YM I περίοδον ὀλοκληροῦνται εἰς ἔκφρασιν.

93. Guthrie, *Early Religion in the Light of the Desipherment of Linear B*, BJCS 1958, σ. 36. Ὅρα ἐπίσης: Μαρινάτος, *Some Hints about Eastern Mediterranean Mythology*, AE 1964 (1965), σ. 1 ἔξ.

94. Frankfort, *Cylinder Seals*, πίν. XXIII J.

95. Webster, *From Mycenae to Homer*, σ. 69.

96. Levi, *Annuario 1957 - 58*, σ. 122 - 123. Πρὸ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ καθηγητοῦ Levi εἰς Φαιστόν κατὰ τὸ 1957 ἐθεωροῦντο αἱ MM III - YM I πτερωταὶ μορφαὶ ὡς αἱ παλαιότεραι ἐν Ἑλλάδι. Evans, *PM I*, σ. 515, εἰκ. 373, τοῦ αὐτοῦ, *MTPC*, σ. 31, εἰκ. 17. Webster, *From Mycenae to Homer*, σ. 31 - 32. Stubbings - Wace, *A Companion to Homer*, σ. 468 - 469. Γερογιάννης, AE 1934 - 35, σ. 28. Ἐκτὸς τοῦ γεγονότος τῆς ξένης πρὸς τὴν Ἑλλάδα φύσεως τοῦ λέοντος, ὅστις κατὰ μέγα μέρος ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῶν ὑπὸ μελέτην δαιμόνων, καὶ τὸ ὕλικόν ἐπὶ τοῦ ὁποίου συνήθως ἀπεικονίζονται, ἐλεφαντοστοῦν, χρυσός, ἡμιπολύτιμοι λίθοι καὶ ἡ τεχνικὴ ἐπεξεργασία, ὡς ἡ ἐμπίεστος ἢ ἐπὶ ἐλεφαντοστοῦ τέχνη, εἶναι ξένα. Barnett, *Early Greek and Oriental Ivories*, JHS 1948, σ. 1 - 25. Chantraine, *Termes Mycéniens relatifs au travail de l'ivoire*, CRAI 1957, σ. 241. Λέξεις τῶν πινακίδων ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ ἐλεφαντοστοῦ π.χ. E - re - pa : ἐλέφας, Re - vo - pi : λέοντι. Ἡ διάταξις τῶν μορφῶν καὶ ἰδίως ἡ ἀντιθετικὴ θέσις εἶναι γνωστὰ εἰς τὴν Σουμεριακὴν τέχνην ἀπὸ τῆς 3ης χιλιετηρίδος π.Χ.

Τὴν ἐξ Αἰγύπτου καταγωγὴν τοῦ γρυπὸς ὑπεστήριξεν ὁ Evans, ὁ ὁποῖος ἀναγνωρίζει συγγενείας μεταξύ τῶν Κρητικῶν περωτῶν μορφῶν καὶ τῶν περωτῶν σχεδιασμάτων MM II ἱερογλυφικῆς σφραγίδος⁹⁷. Πρότυπα τοῦ Κρητικοῦ γρυπὸς θεωροῦνται, κατ' αὐτόν, αἱ τοιχογραφίαι τοῦ Beni-Hasan, ἀντίγραφα τύπων τῆς 12ης δυναστείας καὶ δὴ ἀμφοτέρων τῶν γενῶν⁹⁸, ἄρρενος καὶ θήλεος.

Ὁ γρυψ ἐπὶ τοῦ πελέκεως ἐκ τοῦ τάφου τῆς Aah - Hotep (18ης δυναστείας) ἐχαρακτηρίσθη ὑπὸ τοῦ Evans ὡς Αἰγυπτομινωϊκός, θεωρηθέντος ὡς Μινωϊκοῦ τοῦ ἐπὶ τῶν περῶν τοῦ γρυπὸς θέματος «adder mark». Ἀντιστοίχως ἐμφανίζεται, ἐπὶ τοῦ MM III - YM I γρυπὸς καὶ τῆς μικρογραφικῆς τοιχογραφίας τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ, ἀπλοποιημένον τὸ Αἰγυπτιακὸν κόσμημα τῆς ἀγελάδος τῆς Ἄθωρ⁹⁹. Ἐξ ἄλλου τὰ ρεύματα τῶν ἀλληλεπιδράσεων εἰς τὴν ἐγγὺς Ἀνατολὴν γίνονται καταφανῆ ἐκ τοῦ συγκερασμοῦ ἐπὶ ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔργου, π.χ. τὰ εὐρήματα τῶν βασιλικῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν ἔχουν τεχνικὴν Συριακὴν καὶ θέματα Αἰγυπτιακά. Διὰ πολὺ μεταγενέστερον ἔργον τῆς 20ῆς δυναστείας διατυποῦνται ἀνάλογοι παρατηρήσεις· πρόκειται περὶ ἐγχαράκτου ἐλεφαντοστοῦ ἐξ Αἰγύπτου, περὶ τῆς Αἰγαιακῆς καταγωγῆς τοῦ ὁποῖου ἀποφαίνεται ὁ Bossert, ἐνῶ ὁ Dussaud σημειώνει «Griffon parcourant la montagne Syrienne»¹⁰⁰.

Ἀνάλογοι ὑποθέσεις διευτώθησαν καὶ διὰ τὴν σφίγγα, τῆς ὁποίας ἡ ἐμφάνισις εἰς Κρήτην συνοδεύεται ὑπὸ τινῶν Αἰγυπτιακῶν χαρακτήρων ὡς ἡ οὐρὰ ἀπτέρου σφιγγὸς ἐπὶ MM II σφραγίδος¹⁰¹ καὶ ἀργότερον ἐπὶ τῶν MM III-YM I σημάτων ἐκ Ζάκρου¹⁰². Ἐὰν δεχθῶμεν τὴν συμπλήρωσιν τῆς σφιγγὸς ὑπὸ τοῦ Evans¹⁰³, καθ' ἣν ἡ MM IIIβ σφιγὶς ἔφερε στέμμα ἀνάλογον τοῦ φερομένου ὑπὸ τοῦ μεταγενεστέρου «Πρίγκιπος μὲ τὰ κρίνα», ἐνισχύεται ἡ ἄποψις διὰ στενοτέραν σχέσιν μεταξύ τῆς Μινωϊκῆς

97. Evans, PM I, σ. 709, εἰκ. 530. Τὴν αὐτὴν ἐπίδρασιν ἀναγνωρίζει ἐπὶ τῶν περῶν τοῦ Μηλιακοῦ τύπου.

98. Ὁ Zervos εἰς L'art de la Crète, σ. 52, ὡς καὶ ἡ Gill εἰς τὴν μελέτην The Minoan Dragon, London Institute of Classical Studies 1963, σ. 4, παρατηροῦν ὅτι ἡ περίπτωσις τοῦ Beni-Hasan δὲν εἶναι μία καθαρὰ μορφή - προηγούμενον τοῦ Κρητικοῦ γρυπὸς ἢ δράκοντος· ἀποτελεῖ αὐτὴ μίαν τρίτην φανταστικὴν σύνθεσιν. Εἰς δὲ τὴν μελέτην τοῦ Dessenne, Le Sphinx, σ. 14-15, ἀποδεικνύονται οἱ τύποι τῶν Αἰγυπτιακῶν γρυπῶν καὶ σφιγγῶν ἐτι παλαιότεροι, ἤτοι τοῦ ἀρχαίου βασιλείου καὶ δὴ τῆς 4ης καὶ τῆς 5ης δυναστείας.

99. PM I, σ. 559, εἰκ. 400, σ. 713, III, σ. 41, εἰκ. 25c, IVa, σ. 191.

100. Dussaud, L'art phénicien du II mill., σ. 96, εἰκ. 58.

101. PM III, σ. 418, εἰκ. 283.

102. PM I, σ. 705, εἰκ. 529 b, c.

103. PM III, σ. 417, εἰκ. 281.

και της Αιγυπτιακής σφιγγός, λόγω της παρουσίας του παπύρου, αλλά γνωρίζομεν ότι ή Μινωϊκή σφιγξ έχει διάφορον χαρακτήρα της Αιγυπτιακής ή όποια παρίσταται άπτερος, εις άμφοτερα τά γένη, μετά βραχέος τραχήλου και εις κολοσσιαία μνημεία.

Τέλος άν και οι μελετηται δέν συνεφώνησαν εις την έξ Αιγύπτου καταγωγήν των Κρητομυκηναϊκών φανταστικων πτερωτων όντων, πάντως θεωρούν την Αίγυπτον τόσον δια τó συγκεκριμένον θέμα όσον και δι' άλλα, κυνήγι της γαλής, παπύρους κλπ., πηγήν των έμπνεύσεων¹⁰⁴.

Ή καταγωγή του γρυπός εκ της Ασίας έχει υποστηριχθή παρά του Frankfort¹⁰⁵. Ή 2α χιλιετηρίς θεωρείται ή περίοδος καθ' ήν έμφανίζεται ό γρυψ εις την καθιερωμένην μορφήν του μετά κεφαλής γρυπός, σώματος και άκρων λέοντος. Τόν Συριακόν γρυπα του 18ου αι. δανείζονται οι Μιττάνιοι και οι Ασύριοι κατά τó δεύτερον ήμισυ της 2ας χιλιετηρίδος¹⁰⁶. Τó κύριον έμφανές χαρακτηριστικόν των γρυπών τούτων είναι τó ότι κρατούν τά ράμφη των κλειστά, χαρακτηριστικόν άνευ εξαιρέσεως και του Κρητομυκηναϊκού γρυπός.

Ή διασπορά των καλλιτεχνικων θεμάτων ειχε συντελεσθή πρό των μετοικήσεων του 18ου π.Χ. αι. ή δέ άλλαγή καθίσταται έμφανής εκ των διαφορετικης καταγωγής εύρημάτων εις Nuzi, Atchana και άνά τó Αιγαίον. Ή Συριακή γλυπτική χαρακτηρίζεται ήδη εκ της άνεξαρτητοποιήσεώς της από της Α' Βαβυλωνιακής δυναστείας και από των επ' εύκαιρία Φοινικικων και Αιγυπτιακων στοιχείων. Ίδιότερος ένθυμίζουν Φοινικικήν εργασίαν επί έλεφαντοστού και μετάλλου αι μορφαι των πτερωτων λεόντων ή σφιγγων. Τά άντιθετικά ζεύγη γρυπων και σφιγγων άπαντούν συχνά εις τās Πρωτοσυριακάς σφραγίδας αλλά δέν κατέχουν ποτέ την κυρίαν θέσιν, ως συμβαίνει και εις την Μιττανιακήν Ύστεροσυριακήν και Κρητομυκηναϊκήν γλυπτικήν.

Σημαντικώτατον καθ' όλα ρόλον έχουν διαδραματίσει οι Χετταίοι κατά την υπό μελέτην χιλιετηρίδα. Ή έξάπλωσις των συνετέλεσε πολú εις την πληρεστέραν άνάμιξιν των πολιτιστικων και καλλιτεχνικων στοιχείων του Ασιατικου χώρου άν και ή δραστηριότης των δέν περιορίζεται μόνον έντός αυτου. Ή έπαφή των μετά των Αιγαίων, ως μαρτυρούν αι σχέσεις των μετά του βασιλέως των Ahhiyawa, αλλά και τά άλλα άρχαιολογικά εύρήματα επί

104. Newton, Memorial, The Mural Painting of El Amarna, σ. 19, εικ. 24.

105. BSA 1936 - 37, σ. 106 - 122.

106. Frankfort, Cylinder Seals, πίν. XLI, F. Συριακή σφραγίς της πρώτης ομάδος, 1800 π.Χ. Ό υπό Mortgat δημοσιευόμενος γρυψ εις Vorderasiatische Rollsiégel, πίν. 63, 528, δύναται να άποδοθή εις την πρωτοσυριακήν περίοδον. Frankfort, Cyl. Seals, πίν. XXXI, Late Kassite Style (1700 π.Χ.). Κασσιτική σφραγίς Μιττανιακής επιδράσεως εις σ. 183, εικ. 44, πίν. XXXIa, d, πίν. XLII και πίν. XLIII.

της Ἑλληνικῆς Χερσονήσου¹⁰⁷, ἐστάθη ἀποφασιστικὴ εἰς τὸν ἀλληλοδανεισμὸν ζωτικῶν δυνάμεων εἰς τοὺς λαοὺς τοὺς ἐκατέρωθεν τῶν Α. ἀκτῶν τῆς Μεσογείου¹⁰⁸.

Αἱ μορφαὶ τοῦ γρυπὸς καὶ τῆς σφιγγὸς ἀπὸ τῆς MM III - YM I περιόδου εἶναι ἤδη γνωσταὶ εἰς τὸ Αἰγαῖον μετὰ Συριακῶν ἀποχρώσεων¹⁰⁹ καὶ τῆς γνωστῆς ποικιλίας στάσεων, τῶν ὁποίων τὰ πρότυπα ζητητέα καὶ εἰς τὰς πέραν τῆς Συρίας χώρας. Ὁ Evans¹¹⁰, ἀναφερόμενος εἰς παλαιότερας τῆς MM III - YM I μορφάς, σημειοῖ τοὺς Αἰγυπτιακοὺς χαρακτῆρας ἀναμειγμένους μετὰ τῶν Χετταϊκῶν. Κατὰ τὴν YM III ἐποχὴν ἐπικρατοῦν οἱ Συροχετταϊκοὶ χαρακτῆρες, διατηρεῖται ὅμως ἀνεξαρτησία εἰς τὴν μορφήν τοῦ διαδήματος, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, τὴν στάσιν, τὸν διάκοσμον τοῦ λαιμοῦ καὶ τὴν σπεῖραν τοῦ στήθους.

Αἱ συγχρόνως ἐμφανιζόμεναι μορφαὶ τοῦ Ζάκρου δὲν φαίνεται νὰ ἀποτελοῦν ἀντιγραφὴν ἢ καθ' ὅλου μίμησιν ξένης μορφῆς. Τὰ πτερὰ ἔχουν διακριθῆ ὑπὸ τοῦ Hogarth εἰς τὰς βασικὰς τῶν κατηγορίας, εἶναι δὲ περιορισμένης ποικιλίας καὶ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς παραδόσεως ἐκτὸς μιᾶς ἐξαιρέσεως τοῦ τύπου, τοῦ μετ' ἀνυψωμένων τῶν ἄκρων πρὸς τὰ ἄνω, ὅστις θὰ γίνῃ τοῦ συρμοῦ ἀργότερον κατὰ τοὺς ἀρχαίκοις χρόνους. Ἐκτὸς τῶν ἐλαχίστων παραδειγμάτων τοιοῦτων πτερῶν τῆς MM III - YM I περιόδου, τὸν τύπον ἐπανευρίσκομεν εἰς τὰς σφίγγας τῆς Πύλου¹¹¹. Ὑπὸ τοῦ Frankfort ἐσημειώθη συγγένεια εἰς τὴν «φούστα» τοῦ γρυποδαίμονος τῶν Συριακῶν σφραγίδων μετὰ τῆς τῶν γυναικῶν τοῦ Ζάκρου. Ἡ «φούστα» τοῦ Eagle ἐκ Lagash μᾶς ὁδηγεῖ εἰς ἀναλόγους σκέψεις¹¹². Ὁ YM IIIα κύλινδρος ἐξ Ἀγ.

107. Webster, *From Mycenae to Homer*, σ. 67.

108. Ἡ ἱστορία τοῦ Βελλεροφόντου πιθανῶς ἔχει ποῖαν τινα σχέσιν πρὸς τὰς ἀναστατώσεις τῆς Λυκίας διὰ τὰς ὁποίας ὁ βασιλεὺς τῶν Χετταίων ἔγραψε πρὸς τὸν βασιλεῖα τῶν Ahhiyawa, ἡ δὲ Χίμαιρα δυνατὸν νὰ εἶναι ἓνα Χετταϊκὸν τέρας τοῦ 14ου αἰ. π.Χ. Χετταϊκαὶ ὁμοίως ἱστορίαι ἀναφέρονται εἰς τοὺς Μυκηναίους, π.χ. εὐγενῆς τῶν Ahhiyawa ἐστάλη πρὸς τοὺς Χετταίους πρὸς μετεκπαίδευσιν εἰς τὰς ἀμάξας ἢ Χετταῖος τεχνίτης ἐστάλη εἰς εὐγενῆ Ahhiyawa διὰ νὰ τὸν διδάξῃ σχετικῶς. Ὅρα καὶ Ward, *The Seal Cyl. of W. Asia*, σ. 264 - 265 καὶ 292.

109. Frankfort, *BSA* 1936 - 37, σ. 106 ἔξ. Kantor, *The Aegean and the Orient in the Second Mill. B.C.*, 1947, σ. 90. Dessenne, *Le Sphinx*, σ. 187 - 188.

110. Evans, *PM III*, σ. 418, εἰκ. 283.

111. Lang, *The Palace of Nestor*, II, pl. R (1 A 2).

112. Frankfort, *BSA* 1936 - 37, σ. 106 ἔξ. Ward, *The Seal Cyl. of West Asia*, σ. 31, εἰκ. 407. Ἐπὶ τοῦ σφραγιδοκυλίνδρου τοῦ Μουσ. Θηβῶν, No. 203 ἐκ τοῦ Καδμείου, μεταξὺ τῶν ἄλλων μορφῶν καὶ «προσωπεῖον» ὁμοιάζον πρὸς τὰς «γοργεῖας» κεφαλὰς ἐκ Ζάκρου. Ἐὰν κατὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν ἐν λόγῳ σφραγίδων ἀποδειχθῇ συγγενεὶά τις, μεταξὺ αὐτῶν, τότε καὶ αἱ ἀνάλογοι μορφαὶ τῶν πρισματικῶν σφραγίδων ἐκ Μαλιῶν παριστοῦν προσωπεῖα μετὰ τῶν ταινιῶν προσδέσεως. Τὴν μετὰ τῆς Συρίας καὶ δὴ μετὰ τῆς θεᾶς Kadesh σχέσιν ἔχει ἤδη ἐπισημάνει ὁ Evans (*PM I*, σ. 277, III, σ. 419). Τὰ MM III ἀνάλογα θέματα ἐπὶ τῶν Μηλιακῶν ἀγγείων (*PM I*, σ. 703 - 704, εἰκ. 527 c, d) δύνανται ν' ἀποδοθοῦν εἰς ἐλευθέραν μίμησιν τῶν Κρητικῶν τύπων, καθ' ὅσον μάλιστα εὐρέθησαν μετὰ εἰσηγμένης πολυχρώμου MM II κεραμικῆς (Phylakori, πίν. XIV, 6b, 6c, 9). Περί τῆς ἐπαφῆς Κρήτης καὶ Μήλου, ὅρα Phylakori, σ. 261.

Πελαγίας Κρήτης καταδεικνύει τὰς συγγενείας τῆς Κρητικῆς, τῆς Κυπριακῆς καὶ τῆς Χετταϊκῆς τέχνης. Εἰς τὴν αὐτὴν περίοδον ἀνήκει καὶ ἡ πηλίνη πλάξ ἐκ Γόρτυνος μετ' ἀντιθετικῶν σφιγγῶν, ὁμοίως Χετταϊκοῦ χαρακτήρος, ἰδίως εἰς τὸ διάδημα.

Ἡ παρουσία τοῦ αἰγοειδοῦς, πτερωτοῦ ἢ μῆ, εἰς λατρευτικὰς σκηνὰς εἶναι γνωστὴ εἰς τὴν ΥἼ ἐποχὴν, ἀκριβῶς δὲ ἡ ἄμεσός του σχέσις πρὸς τὰς θρησκευτικὰς συνθέσεις τὸ διαχωρίζει ἀπὸ τὰς μεμονωμένας μορφὰς τοῦ Ζάκρου. Δεῖγμα τῆς σχέσεώς του πρὸς τὴν Ἐνατολὴν ἀποτελεῖ ἡ παρουσία του εἰς Κύπρον¹¹³.

Ἐπὶ τοῦ Κρητομυκηναϊκοῦ χώρου, ὡς ἤδη ἐλέχθη, δὲν ἀπαντοῦν γρυπάνθρωποι ἢ μορφαὶ μετὰ διπλῆς κεφαλῆς παρὰ τὸ γεγονός τῆς παρουσίας των ἐπὶ εἰσηγμένων σφραγιδοκυλίνδρων¹¹⁴.

Ἡ καθημένη θεὰ ἐπὶ τῆς ράχεως δράκοντος σημεῖοῦται εἰς Κρήτην (Πίν. 11, No 77) καὶ ἐπαναλαμβάνεται εἰς τὴν Ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα¹¹⁵. Διὰ τὴν καταγωγὴν τοῦ θέματος θὰ ἀνατρέξωμεν εἰς τὰς παραστάσεις τὰς σχετιζομένας πρὸς τὴν λατρείαν τῆς θεᾶς Kadesh¹¹⁶, ἀλλὰ τὸ ἀρχαῖον πρότυπον ἴσως πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ εἰς τοὺς κυλίνδρους τῆς δυναστείας τῆς Akkad, ἐπὶ τῶν ὁποίων γυναικεία μορφή ἴσταται ὀρθία ἐπὶ τῆς ράχεως πτερωτοῦ δράκοντος¹¹⁷. Περὶ τὸ 2.000 π.Χ., εἰς Βαβυλῶνα, ὁ πτερωτὸς δράκων ἐμφανίζεται ὡς ἀκόλουθος τοῦ θεοῦ Adad. Ὁ Adad εἶναι ὁ θεὸς τοῦ καιροῦ καὶ ἐφ' ἐξῆς συσχετίζεται μετὰ τοῦ δράκοντος. Ἡ μορφή καὶ ἡ σχέσις διετηρήθη μέχρι τῆς Ὑστεροασσυριακῆς ἐποχῆς¹¹⁸. Εἰς σφραγίδας τῆς Σαργωνικῆς περιόδου ὁ δράκων, ὡς ἵππος, σύρει ἄρμα. Τοῦτο μᾶς παρέχει ἕν χρήσιμον προηγούμενον πρὸς ἐρμηνείαν τοῦ ἄρματος τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἁγ. Τριάδος, τοῦ

113. Bossert, *Altsyrien*, σ. 59, εἰκ. 839. Erlenmeyer, M. - Erlenmeyer, H., *Über Phillister und Kreter IV*, *Orientalia* 1964, σ. 203, εἰκ. 9 - 10.

114. Ἀνασκαφαὶ Πλάτωνος εἰς Καμεῖον Θηβῶν. Μουσ. Θηβῶν No. 178, No. 196, No. 197, No. 202.

115. Πρακτικὰ 1954, σ. 266, εἰκ. 14. *AE* 1953 - 54, σ. 57, εἰκ. 9. Picard, *Déesse cavalière préhell. chevauchant le griffon sur la mer*, *Revue Archéologique* 1957, σ. 81 - 82. Dessenne, *BCH* 1957, σ. 215, No. 34. Vermeule, *Mythology in Myc. Art.*, *Classical Journal* 1958, σ. 106. Matz, *Götterscheinung und Kultbild im Minoischen Kreta*, πίν. 23.

116. Leibovitch, *Griffon...*, *Atiqot*, I., σ. 81. Τὴν θεωρεῖ ὡς τὸ ἀρχαῖον πρότυπον μᾶς ἱεροδούλου τῆς θεᾶς. Weber, *Altorientalische Siegelbilder*, II, σ. 55, No. 255.

117. Frankfort, *Cyl. Seals*, πίν. XXIIa, d. Ward, *The Seal Cylinder of W. Asia.*, σ. 48 ἐξ., εἰκ. 127, 133, 135. Levi, *Una Gemma Cretese - Micenea*, *AE* 1953 - 54, σ. 49 ἐξ. Τὸ φανταστικὸν ὄν ἐπὶ τοῦ ὁποίου κάθεται ἡ θεὰ τὸ ἀποκαλεῖ «*Dragone di Babele*». Τὴν ἄποψίν του ἐνισχύει περισσότερο ὁ δαίμων τῆς σφραγίδος Σκλαβοκάμπου, ὅστις ὁμοιάζει περισσότερο πρὸς τὸν Βαβυλωνιακὸν τύπον.

118. Frankfort, *Cyl. Seals*, πίν. XXVIIa.

Κυπρομινωϊκού κυλίνδρου της Κνωσοῦ καὶ τῶν ἀμφορέων τῆς Κύπρου καὶ τῆς Ρόδου¹¹⁹. Παραλλαγὴν τοῦ θέματος τῆς Πρωτοβαβυλωνιακῆς περιόδου ἀποτελεῖ ἡ παράστασις τοῦ θεοῦ βαίνοντος, ὀρθίου, ἐπὶ τῆς ράχεως δύο μικροτέρων δρακόντων¹²⁰.

Ἐκτὸς τῆς Ἀσιατικῆς ἔχει διατυπωθῆ ἡ ἄποψις περὶ τῆς Ἑλληνικῆς καταγωγῆς τοῦ θέματος, καθ' ἣν δυνατόν νὰ ἀπεικονίζεται ἡ ἀρπαγὴ τῆς Εὐρώπης ἢ ἀμαζῶν, κλπ.¹²¹.

Ἐξ Ἑγκωμῆς προέρχεται ἡ παράστασις κυνηγίου ἀπὸ ἄρματος, ὑπεράνω δὲ αὐτοῦ πτηνὸν κατ' ἀντίθετον φορὰν, ὡς εἰς τὴν σαρκοφάγον τῆς Ἀγ. Τριάδος. Ἀνάλογος ἡ θέσις τοῦ πτηνοῦ εἰς τὴν σφραγιδα ἐκ Μυρσινοχωρίου Πύλου (No 71), ὅπου ὑπεράνω τῶν ἀναπαυομένων γρυπῶν καὶ ἀντιθέτως πρὸς αὐτοὺς κινεῖται νεοσσὸς πτηνοῦ(;). Ὁ Nilsson θεωρεῖ τὸ πτηνὸν τῆς πλευρᾶς τῶν γρυπῶν τῆς σαρκοφάγου δημιούργημα τῆς φαντασίας, ὡς εἶναι οἱ γρυῖπες. Ὁ Rodenwaldt τὸ ἐρμηνεύει ὡς ψυχὴν, κατὰ τὰς παραδόσεις τῶν κλασσικῶν χρόνων, ἐὰν δὲ πάλιν ὑποθεθῆ ὅτι τὸ ἄρμα φέρει θεοποιηθέντας ἥρωας, τότε δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς ἐπιφάνεια θεοῦ, ἡ ὁποία τοὺς συνοδεύει ἢ τοὺς ὑποδέχεται¹²².

Ὅμοίαν ἀναδρομὴν θὰ ἐπιχειρήσωμεν εἰς τὴν ἀναζήτησιν προτύπου τῆς ἐπὶ καθέδρας θεᾶς τῆς ἐχούσης γρυπα πρὸ αὐτῆς. Κύλινδρος ἐκ Κιλικίας¹²³ φέρει καθημένην θεότητα καὶ πρὸ αὐτῆς γρυπα. Ἡ θεὰ τῶν Μυκηνῶν (Πίν. 12, No 84) κρατεῖ τὸν γρυπα διὰ ταινίας, τὴν ὁποίαν ὁμοίως συναντῶμεν ἐπὶ Βαβυλωνιακοῦ κυλίνδρου, ἀλλὰ ἐδῶ τὴν θέσιν τοῦ γρυπὸς ἔχει βοῦς¹²⁴. Τὸ θέμα τῆς προσδέσεως τοῦ ἱεροῦ ὄντος συνδέει, οὕτω, τὴν καταγωγὴν του μετὰ τῶν Ἀνατολικῶν προτύπων, τόσον εἰς τὴν σφραγιδα τοῦ Βαφειοῦ (No 55), ὅσον καὶ εἰς τὴν παράστασιν τοῦ ἔλεφαντοστοῦ τοῦ Ἐθν. Μουσείου Ἀθηνῶν (No 208) ἢ ἐνδεχομένως εἰς τὴν τοιχογραφίαν τοῦ «Πρίγκιπος μὲ τὰ κρίνα». Ἐχει ἤδη σημειωθῆ ὁ Χετταϊκὸς χαρακτήρ τοῦ ἐνδύματος τοῦ σύροντος τὸν γρυπα ἐπὶ τῆς σφραγίδος τοῦ Βαφειοῦ. Ἐπὶ Κυπρι-

119. Studniczka, *Der Rennwagen im Syrisch - Phönikischen Gebiet*, Jahrbuch 1907, σ. 162 f, a.

120. Frankfort, *Cyl. Seals*, πίν. XXVIII j.

121. Τὸ ζήτημα συσχετίζεται πρὸς τὴν μυθολογίαν, ὅρα ὑποσ. 115. Ἐπ' αὐτὸ ἀναφέρεται συγκριτικὴ παρατήρησις τοῦ Al (*Cretan Religion in Relation to Greek Religion*, *Mnemosyne* 1945, σ. 213), ὅστις δὲν ἀναγνωρίζει εἰς τὴν γυναικείαν θεότητα τῆς Κρήτης Ἀσιατικὰς ἐπιδράσεις.

122. Ἀναλόγους παραστάσεις ἔχομεν ἐκ τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων, εἰς τὰς ὁποίας οἱ θεοποιηθέντες Αὐτοκράτορες ἐφέροντο ὑπὸ ἄρματος, τὸ ὁποῖον ὠδήγει ἀετός.

123. Ward, *The Seal Cylinders of W. Asia*, σ. 317, εἰκ. 986. Ἀνάλογος παράστασις εἰς σ. 243, εἰκ. 732 εἰσηγμένη, Ἀσσυριακῆς ἐποχῆς κατὰ Χετταϊκὴν ἐπίδρασιν.

124. Moortgat, *Vorderasiatische Rollsiegel*, σ. 104, πίν. 32, 224.

ακοῦ ὀστράκου¹²⁵ ἀναγνωρίζομεν τετράποδον συρόμενον διὰ ταινίας ὑπὸ ἱερέως, ὁ ὁποῖος ἴσως κρατεῖ καὶ σκῆπτρον. Πρόκειται πιθανῶς περὶ ἐπαναλήψεως τοῦ αὐτοῦ θέματος καὶ ἐπὶ τοῦ σφραγιδοκυλίνδρου ἐκ Μυρσινοχωρίου Πύλου (No 72).

Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν προσδεδεμένων ὄντων θὰ κατατάξωμεν καὶ τοὺς ἐκατέρωθεν κίονος προσδεδεμένους λέοντας, γρύπας ἢ κύνας.¹²⁶ Ἡ παράδοσις διασώζεται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου¹²⁷ εἰς τὸν μῦθον τῶν γρυπῶν, οἵτινες ἐφύλασσαν τὸν χρυσὸν ἀπὸ τοὺς Ἀριμασπούς, οἱ ὁποῖοι εἶχον ἓνα ὀφθαλμὸν...

Ἡ ἀντιθετικὴ διάταξις τῶν φανταστικῶν ἢ μὴ ὄντων ἐκατέρωθεν κίονος ἢ δένδρου ἢ ἀνθρωπίνης μορφῆς εἶναι συνήθης εἰς τοὺς Συροχετταϊκοὺς κυλίνδρους¹²⁸. Συγχρόνως ἡ ἀντιθετικὴ διάταξις καθίσταται δημοφιλῆς εἰς τὴν Μινωικὴν τέχνην ἐμφανιζομένη τὸ πρῶτον εἰς τὴν Κρήτην κατὰ τὴν MM III - YM Ia περίοδον. Ἡ μεγαλύτερα συχνότης τῆς στάσεως σημειοῦται κατὰ τὰς YM Ib, YM III καὶ YE III περιόδους. Ἡ ἱστορία τοῦ θέματος καὶ ἡ πρώτη ἐμφάνισις του τοποθετεῖται εἰς τὴν Βαβυλῶνα, τῆς Χαλδαίας περιόδου¹²⁹. Ἐκ τῆς περιόδου Uruk προέρχεται κύλινδρος μετὰ ἱεροῦ ὄρους, ἐπὶ τοῦ ὁποίου δύο αἰγοειδῆ ἴστανται ἀντιθετικῶς διατεταγμένα ἐκατέρωθεν δένδρου¹³⁰. Ἡ παράστασις αὕτη ἀποτελεῖ ἴσως μίαν πρόγονον μορφήν τῆς Αἰγαιακῆς σφραγίδος μετὰ δύο αἰγάρων διηυθετημένων ἐκατέρωθεν κίονος¹³¹.

Ἡ εἰσαγωγή τῶν Βαβυλωνιακῶν θεμάτων ἀρχίζει εἰς τὴν Κρήτην ἀπὸ τῆς MM I περιόδου, τὰ θέματα ὅμως δὲν ἔχουν ἐντελῶς ἀφομοιωθῆ ὑπὸ τοῦ Κρητικοῦ κόσμου¹³². Ἡ βασικὴ διαφορὰ παραμένει εἰς τὸ ἐξῆς· οἱ Βαβυλω-

125. Karageorghis, *Les personnages en robe sur les vases Mycéniens*, BCH 1959, σ. 203, εἰκ. 5b.

126. Ἐπὶ τοῦ θέματος ὄρα Leibovitch, Griffon..., *Atiqot*, I, σ. 80. Deonna, *Les lions attachés à la colonne*, *Revue Archéologique* 1948, σ. 289 ἔξ.

127. Ἡρόδοτος III, 116. IV, 13.

128. Ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ δημοσιευόμενοι ὑπὸ τοῦ Ward (*The Seal Cyl. of W. Asia*, σ. 275, εἰκ. 826, σ. 304, εἰκ. 955, σ. 314, εἰκ. 988), εἰς τοὺς ὁποίους εὐρίσκομεν τὴν κλασσικὴν μορφήν τῆς ἐραλδικῆς παραστάσεως γρυπῶς ἐκατέρωθεν ἱεροῦ σκεύους, σφιγγὸς ἐκατέρωθεν ἐσχηματοποιημένου ἱεροῦ δένδρου ὁμοιάζοντος πρὸς κίονα καὶ γρυπῶν ἐκατέρωθεν κίονος.

129. Evans, *PM III*, σ. 515, 584. Curtius παρὰ Nilsson, *MMR*?, σ. 384, καὶ 387. Jolles, *die Antithetische Gruppe*, *Jahrbuch* 1904, σ. 27.

130. Frankfort, *Cyl. Seals*, πίν. IV8.

131. Richter, *Catalogue of Engraved Gems*, *The Metropolitan Museum of Art*, πίν. 17.

132. Demargne, *Le maître des animaux sur une gemme Crétoise du MM I*, *Mélanges Syriens Dussaud*, *Bibl. Archéol. et Histoire* 1932, I, σ. 121.

νιακοὶ κύλινδροι ἀπεικονίζουν μυθολογικὰς σκηνὰς ἐνῶ αἱ Μινωϊκαὶ σφραγιδεὶς ἀπεικονίζουν σκηνὰς λατρείας. Γενικῶς ἡ Κρητικὴ τέχνη εἰς τὰς ἐπὶ μέρους μορφὰς ὁμοιάζει περισσότερον πρὸς τὴν Ἀσσυριακὴν καὶ τὴν Συριακὴν ὡς καὶ πρὸς τὴν τελευταίαν φάσεως Χετιτικὴν τέχνην εἰς Carchemish. Ὅσον διὰ τὸ θέμα τῶν ἐραλδικῶν μορφῶν πρέπει νὰ εἰσῆχθη μετὰ τῆς ποτνίας θηρῶν ἢ τῆς μεγάλης θεᾶς, τὴν ὁποίαν πλαισιώνουν τόσον εἰς τὰς Ἀσιατικὰς ὅσον καὶ τὰς Αἰγαίαις ἀναπαραστάσεις τῆς¹³³.

Εἰς τὴν Ἀσίαν ἀναζητεῖ ὁ Hopkins¹³⁴ τὰ πρότυπα τῶν «ὀφιοειδῶν» σχημάτων, τὰ ὁποῖα σημειοῦνται συνήθως ὑπεράνω τῆς θηλείας Κρητικῆς θεότητος ἀκολουθούμενα καὶ ὑπὸ ἄλλων συμβόλων τοῦ ἡλίου, τοῦ οὐρανοῦ, τοῦ διπλοῦ πελέκεως ἢ ἐνὸς παλλαδίου. Ἐνδέχεται ὅμως τὰ «ὀφιοειδῆ» σχήματα νὰ εἶναι ἡ ζώνη τῆς θεᾶς ἐν ἀναπτύξει. Ἡ ζώνη φέρεται ὑπὸ τῆς θεᾶς ἢ ἱερείας συνήθως εἰς μίαν, ἀλλὰ συχνότατα καὶ εἰς δύο καὶ τρεῖς σειράς. Τὴν θρησκευτικὴν σπουδαιότητα τῆς ἐνδυμασίας τῆς θεᾶς ἢ καὶ μέρους αὐτῆς ἀποδεικνύει ἡ σειρά τῶν ἀναθηματικῶν ἐνδυμάτων καὶ ἰδιαιτέρως τῆς ζώνης, ἐκ φαγεντιανῆς, ἐν Κνωσῶ¹³⁵. Εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν τὸ θέμα εἶναι Κρητικόν.

Τὸ ζήτημα τοῦ ἠθελημένου ἢ τυχαίου ὡς πρὸς τὸ φύλον εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκουν αἱ ἀντιτιθέμεναι μορφαὶ προκύπτει ἐκ τῶν ἐξῆς περιπτώσεων :

α) Τὸ No. 12 ἐξ Ἀγ. Τριάδος ἔχει τὴν διάκρισιν τῶν γρυπῶν εἰς ἄρρεν καὶ θῆλυ. Τὸ ἄρρεν φέρει ἐπὶ πλεον σπειροειδῆ διάκοσμον εἰς τὸν λαιμόν.

β) Τὸ No. 83, ἐπὶ τοῦ ὁποίου οἱ γρυπες διακρίνονται ὁμοίως εἰς ἄρρεν καὶ θῆλυ.

γ) Τὸ No. 93. Ὁ γρυψ ἔχει ὡς πάρισον μορφήν λέαιναν μετὰ τῆς ὁποίας ἐπιτίθενται κατὰ τοῦ βοός. δ) Σφραγίς ἐκ Μυκηνῶν¹³⁶ φέρει παραστασιν θεᾶς ἐν τῷ μέσῳ λέοντος καὶ λεαίνης. ε) Εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Evans δημοσιευομένην σφραγιδα¹³⁷ παρίσταται θηλεία θεότης καθημένη ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ζώου καὶ τοποθετημένη μεταξὺ λέοντος καὶ λεαίνης.

Ἐκτὸς τῶν ὡς ἄνω παραδειγμάτων, ἀριθμοῦνται τινα, εἰς τὰ ὁποῖα ἡ διάκρισις τοῦ φύλου εἶναι ἀσαφεστέρα μὲν ἀλλ' ἐμφανῆς ἐν τῷ συνόλῳ.

α) Τὸ No. 102, ἐκ Μυκηνῶν, παριστᾷ δύο γρυπας τὸν ἓνα γρυπα μετὰ λόφου τριπλασίου εἰς μέγεθος τοῦ λόφου τοῦ ἑτέρου, ὁ αὐτὸς δὲ γρυψ εἶναι νευρώδης καὶ λιπόσαρκος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἀντίζυγόν του ὅστις ἐπλά-

133. MTPC, σ. 165, εἰκ. 45. Nilsson, MMR², σ. 357. Groenwegen - Frankfurt, Arrest and Movements, σ. 212.

134. Hopkins, AJA 1960, σ. 370.

135. PM I, σ. 505, εἰκ. 364a - d.

136. Nilsson, MMR², σ. 358, εἰκ. 169.

137. MTPC, σ. 165, εἰκ. 45.

ση μαλθακός. β) Ἐπί δημοσιευομένης ὑπὸ τῆς Richter σφραγίδος¹³⁸ μετ' ἀντιθετικῶν αἰγάρων ἐκατέρωθεν κίονος διακρίνονται εἰς τὸν ἕνα τὰ γεννητικά ὄργανα τοῦ ἄρρενος. γ) Εἰς τὴν δημοσιευομένην ὑπὸ τοῦ Nilsson σφραγίδα¹³⁹, δαίμων ἴσταται μεταξὺ λεόντων, ἕκ τῶν ὁποίων ὁ εἰς φέρει ἀνεπτυγμένην χαιτὴν καὶ κεφαλὴν, χαρακτηριστικὰ τοῦ ἄρρενος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν πάρισόν του μορφήν.

Ἐξετάζοντες τὸ ζήτημα τοῦ φύλου τῶν ἐραλδικῶν ὄντων πρέπει νὰ σημειώσωμεν τὴν ἐπιμελῆ διάκρισιν τοῦ φύλου, ἰδίως τοῦ θήλεος, καὶ εἰς τὰς μεμονωμένας παραστάσεις (Πίν. 6, Νο 46, Πίν. 10, Νο 69 καὶ Νο 70). Ἡ ἐπιμέλεια αὕτη πρέπει νὰ ἀποκλείσῃ τὸ τυχαῖον τόσον εἰς τὰς ἀντιθετικὰς συνθέσεις ὅσον καὶ εἰς τὰς μεμονωμένας παραστάσεις. Ἡ παρουσία, ἄλλωστε, τόσον συχνὰ τοῦ νεοσσοῦ γρυπός, δημιουργεῖ «οἰκογενειακὴν» τινα ἀτμόσφαιραν. Κανόνα ἄνευ ἐξαιρέσεως εἰς τὸ Αἰγαῖον ἀποτελεῖ ἡ σφιγξ παρισταμένη πάντοτε θήλεια. Τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ πλεῖσται ἀντιθετικαὶ συνθέσεις δὲν διαχωρίζουν τὸ φύλον εἰς τὰς ἀντωπὰς μορφάς, δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ προχωρήσωμεν εἰς ἀσφαλῆ συμπεράσματα, ἐκτὸς ἐάν, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ἐνισχύσουν τὴν ἄποψιν τοῦ καθηγητοῦ Μαρινάτου, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ ἐραλδικαὶ συνθέσεις ἀποτελοῦν σύμβολον τῆς «ἐνώσεως», ἢ ἄλλο τι.

Εἰς τὴν Ἀσίαν εὐρίσκομεν τὴν πρώτην μορφήν τοῦ ἐπιτιθεμένου γρυπός¹⁴⁰. Ἡ κίνησις εἰς τὸ Αἰγαῖον ἐμφανίζεται ὑπὸ δύο κατευθύνσεις : ἐπιθεσις ἐκ τῶν ὀπισθεν καὶ ἐκ τῶν ἄνω. Τὴν πρώτην κίνησιν εὐρίσκομεν εἰς τὰ ΜΜ III - ΥΜ I θέματα, τὴν σαφῆ ὅμως διάκρισιν τῆς ἐκ τῶν ὀπισθεν ἐπιθέσεως καὶ τῆς καθέτου ἐφορμήσεως συναντῶμεν κατὰ τοὺς ΥΜ II καὶ ἔξῃς χρόνους. Τὰ ἀνάλογα θέματα ἐξ Αἰγύπτου¹⁴¹ καὶ Κύπρου εἶναι νεώτερα, ὥστε ἡ χρονολογικὴ προτεραιότης παραμένει συζητήσιμος. Παραμένει μοναδικὴ ἢ τολμηρὰ ἀπεικόνισις τοῦ γρυπός εἰς τὸ ἐλεφαντοστοῦν τῆς Δήλου, ὅπου διαδραματίζει τὸν ρόλον τοῦ θύματος, σκηνὴ καὶ λόγῳ τοῦ εἰδικοῦ θέματος καὶ λόγῳ τῆς πυκνότητος τῆς παραστάσεως ξένῃ πρὸς τὸ Κρητομυκηναϊκὸν καλλιτεχνικὸν ἀπόθεμα¹⁴².

138. Richter, Catalogues of Engraved Gems, Metropolitan Museum of Art, πίν. I, 7.

139. Nilsson, MMR², σ, 359, εἰκ. 171.

140. Ward, The Seal Cylinder of W. Asia, σ. 284, εἰκ. 872, 877.

141. Leibovitch, Griffons . . . , Atiqot I, σ. 77, γρῦψ ἐναντίον ἐλαφοειδοῦς ἐκ τοῦ τάφου Tout Ankhamon.

142. Ἡ παρουσία τῶν τριῶν κρητικῶν σφραγίδων εἰς Θήβας μετὰ τῶν «Ἀσιατικῶν» κυλίνδρων θέτει ἐρωτήματα ὡς πρὸς τὸν ρόλον τοῦ Κάδμου καὶ τῶν καλλιτεχνῶν τῆς Αὐλῆς του ἐπὶ τῆς διαδόσεως τῶν Ἀσιατικῆς προελεύσεως θεμάτων ἀνά τὸν Μυκηναϊκὸν κόσμον.

Ἡ ἐν καλπασμῷ κίνησις σημειοῦται τόσον ἐπὶ τῶν Κρητικῶν ὅσον καὶ ἐπὶ τῶν Μυκηναϊκῶν γρυπῶν, μὲ μίαν ἐξαίρεσιν ἐπὶ σφιγγὸς ἐκ Πύλου (No. 233). Τὸ θέμα τοῦ καλπασμοῦ εἶναι παλαιόθεν γνωστὸν ἐν τῇ τέχνῃ ἀπαντώμενον ἐπὶ χαραγμάτων καὶ ζωγραφικῆς τῆς ἐποχῆς τῶν σπηλαίων. Εἰς τὸ Αἰγαῖον ἐμφανίζεται συγχρόνως μὲ τὰ προηγούμενα θέματα. Ἡ πηγὴ ἐμπνεύσεως παραμένει καὶ ἐδῶ συζητήσιμος ἂν καὶ ἡ ἐξ Αἰγύπτου καταγωγὴ φαίνεται περισσότερο πιθανή, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψει τὰ ἐμπέστα ἐγχειρίδια τοῦ τάφου IV, τὴν ἐξαγωνικὴν πυξίδα τοῦ τάφου V κ.λ.π.

Ἡ εἰσαγωγὴ τῶν θεμάτων τοῦ γρυπὸς καὶ τῆς σφιγγὸς ἔγινε, κατὰ θεωρίας τινάς, διὰ τῶν μαλλίνων ὑφασμάτων, τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν πάντοτε τὸ ἐξαγωγικὸν ἐμπόριον τῆς Δ. Ἀσίας. Ἐν συνεχείᾳ μετεπήδησαν εἰς τὴν τοιχογραφίαν¹⁴³, ἐξ ἧς ἔλαβε τὰ θέματά της ἡ μικροτεχνία¹⁴⁴. Ὁ Frankfort ἐκφράζει τὴν ἀμφιβολίαν ἂν πράγματι οἱ ὑφαντουργοὶ εἰσήγαγον πρῶτοι τὰ θέματα ταῦτα ἢ ἂν αἱ παραστατικαὶ τοιχογραφίαι ὑπῆρξαν ἀκόλουθοι τῆς στενῆς πολιτιστικῆς ἐπικοινωνίας, ἣτις καθιερώθη κατὰ τὴν περίοδον τῶν Hyksos¹⁴⁵.

Βασικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν γρυπῶν καὶ τῶν σφιγγῶν τῆς δευτέρας Συριακῆς ομάδος¹⁴⁶ καὶ τῶν ἀντιστοιχῶν Κρητομυκηναϊκῶν ὑφίσταται ὡς πρὸς τὴν θέσιν τὴν ὁποῖαν καταλαμβάνουν εἰς τὴν θεματογραφίαν, π.χ. ἐπὶ τῶν Συριακῶν κυλίνδρων ἔχουν θέσιν παραπληρωματικῆς διακοσμῆσεως, ἐνῶ εἰς τὸ Αἰγαῖον παραμένουν τὸ κύριον θέμα.

Ἡ διακοσμητικὴ σπεῖρα ἐπὶ τοῦ τραχήλου καὶ τῆς βάσεως τῶν πτερύγων τοῦ γρυπὸς, ἡ ὁποία εἰς τὰς σφίγγας ἀποτελεῖ μέρος τῆς κομμώσεως καὶ ἀντικαθιστᾷ τὴν καμπύλην τοῦ στήθους, ἴσως ἀνάγεται εἰς ἐπίδρασιν τοῦ Μεσοποταμικοῦ τύπου τῆς ἀνθρωπίνης κομμώσεως¹⁴⁷. Ὁ αὐτὸς τύπος,

143. Παραστάσεις σφιγγὸς καὶ γρυπὸς ἐπὶ τῶν τοιχογραφιῶν ὑπάρχουν καθ' ὅλας τὰς περιόδους. Ἐκτὸς τῶν γρυπῶν τῆς αἰθούσης τοῦ θρόνου εἰς τὴν Κνωσὸν καὶ τὴν Πύλον καὶ τῶν σφιγγῶν τῆς Πύλου, πιθανῶς τμήματα τοιχογραφίας ἐκ Τίρυνθος ἀνήκουν εἰς σφίγγα (Schliemann, Tiryns, πίν. VI, VII, XII). Αἱ σφίγγες τῆς Πύλου διαφέρουν ἐξ ὅλων τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν Κρητομυκηναϊκῶν κατὰ τὴν κόμμωσιν, τὸ διάδημα, τὸ περιδέριον καὶ τὰς πτέρυγας, αἱ ὁποῖαι ὁμοιάζουν πρὸς τὰς πτέρυγας τῶν ἀναγλύφων γρυπῶν τῆς Κνωσοῦ.

144. Χαρακτηριστικὸν παράλληλον ἐκ τῆς Βυζαντινῆς περιόδου: Παράβαλε τὴν Προσκύνησιν τῶν Μάγων, ἡ ὁποία ἔχει κεντηθῆ ἐπὶ τῆς ἐσθῆτος τῆς Θεοδώρας εἰς τὸ Μωσαϊκὸν τοῦ Ἀγ. Βιταλίου τῆς Ραβέννας.

145. Αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς Mari τῆς περιόδου τοῦ Hammurabi ἐνισχύουν τὴν ἄποψιν περὶ τῆς Αἰγυπτιακῆς προελεύσεως τῆς παραστατικῆς τέχνης, π.χ. τὸ γυμνὸν σῶμα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν παρίσταται καὶ ἐδῶ ξερυθρὸν ὡς εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Κρήτην μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι εἰς τὴν Κρήτην χρησιμοποιεῖται τὸ λευκὸν διὰ τὰς γυναῖκας.

146. Frankfort, Cylinder Seals, σ. 260 ἐξ.

147. Goldman, The Development of the Lion-Griffin, AJA 1960, σ. 322.

μετηλλαγμένοις εἰς τὴν Κρήτην, ἐπιστρέφει εἰς τὴν Συρίαν ὑπὸ τὴν μορφήν τὴν ὁποίαν τὸν διασώζουσι τὰ ἔλεφαντοστᾶ τῆς Ras Shamra, Βύβλου, Τύρου καὶ Megiddo¹⁴⁸. Κατὰ τὴν Kantor τὰ ἔλεφαντοστᾶ τῆς Συρίας τοῦ 1350-1150 π.Χ. ἢ κατεσκευάσθησαν ὑπὸ Μυκηναίου ἢ ὑπὸ Ἀσιάτου ἐνστερρυσθέντος τὸ Μυκηναϊκὸν πνεῦμα.

Ἐν συμπεράσματι τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τῶν περωτῶν φανταστικῶν ὄντων δύναται νὰ συνοψισθῇ εἰς τὰ ἑξῆς: ἡ πρώτη ἐμφάνισις τοῦ εἶδους τοποθετεῖται εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἢ Δ. Ἀσία δανεῖζεται καὶ ἀλλοιώνει κατὰ τὴν ἰδικὴν τῆς φαντασίαν τὰς Αἴγυπτιακὰς μορφάς, εἰς δὲ τὸ Αἰγαῖον ἐμφανίζονται συγχρόνως πρὸς τὴν Ἀσίαν, διαμορφώνονται τελικῶς ὑπὸ τὴν Συριακὴν ἐπίδρασιν, διατηροῦν ὅμως τὴν ἀνεξαρτησίαν των εἰς τοὺς τύπους καὶ τὰς ποικιλίας ἀπεικονίσεως.

Παραμένει πάντοτε σημαντικὴ ἢ τυπολογικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἑκτῶν τριῶν χωρῶν προερχομένων περωτῶν τύπων εἰς τὰς ἀνατομικὰς λεπτομερείας, τὸν διάκοσμον καὶ τὸ εἶδος τῶν περῶν, τὴν στάσιν καὶ τὴν ὄλην θέσιν ἐπὶ τῶν πρὸς διακόσμησιν ἐπιφανειῶν.

Ἡ Κρητομυκηναϊκὴ σφιγξ παρίσταται περωτῆ ἀντιθέτως πρὸς τὴν Αἴγυπτιακὴν, ἐνῶ ὁ γρῦψ πιθανῶς ἀπεδόθη εἰς τέσσαρας ἢ πέντε περιπτώσεις ἄπτερος. Ὁμοίως πηγὴ ἐμπνεύσεως τῶν λοιπῶν φανταστικῶν συνθέσεων, ἐκτὸς τῶν γρυπῶν καὶ τῶν σφιγγῶν, ὑπῆρξαν τὰ Συριακὰ παράλια, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν μορφῶν τούτων σημειοῦται εἰς τὸ νησιωτικὸν Αἰγαῖον, ἀφ' ἑνὸς μία γηγενὴς προδιάθεσις εἰς τὴν φαντασίαν τῶν καλλιτεχνῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου μία διατήρησις ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τῶν ξένων τύπων. Ἡ διαφορὰ τῶν Ἀνατολικῶν ἀπὸ τὰ Κρητομυκηναϊκὰ θέματα ὑφίσταται εἰς τὴν διάταξιν ἐντὸς τοῦ πρὸς διακόσμησιν χώρου ἀλλὰ καὶ τὴν ὀργανικὴν των θέσιν ἐντὸς αὐτοῦ, ἥτοι δὲν λαμβάνουν μέρος εἰς μυθολογικὰς διηγήσεις, οὔτε διαδραματίζουν ρόλον παραπληρωματικῶν θεμάτων, διατηροῦν ὅμως κατὰ κανόνα τὴν ἱερατικὴν των αὐστηρότητα.

Μένει νὰ ἐρευνηθῇ τὸ ἐὰν καὶ κατὰ πόσον τὰ ὄντα ταῦτα μόνον ἢ εἰς τοὺς συνδυασμοὺς των ἀποτελοῦν θρησκευτικὰ, ἔθνικα ἢ ἄλλα σύμβολα.

148. Kantor, *The Aegean and the Orient in the Second Millenium B.C.*, *AJA.* 1947, σ. 18. Τῆς αὐτῆς, *Ivory Carving in the Mycenaean Period*, *Archaeology* 1960; σ. 18, εἰκ. 9a, II. Leibovitch, *Griffons...*, *Atiqot I.*, σ. 77, εἰκ. 5. Merzenfeld, *Ivoires-phéniciens*, πίν. XXX.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ ΤΩΝ ΦΑΝΤΑΣΤΙΚΩΝ ΠΤΕΡΩΤΩΝ ΜΟΡΦΩΝ.

Τὴν ἐρμηνείαν τῶν ὑπὸ μελέτην μορφῶν ἐπιχειροῦμεν κατ' ἀρχάς ἐν σχέσει πρὸς τὸν ρόλον τὸν ὁποῖον διεδραμάτισαν εἰς τὰς χώρας ὅπου τὸ πρῶτον ἐνεφανίσθησαν. Τὸ γεγονός ὅμως ὅτι οἱ Αἰγαῖοι ἐπλασαν μορφὰς φανταστικὰς, καλλιεργήσαντες τὸν μεικτὸν τύπον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν ραμφοστόμων Κυκλαδικῶν ἀγγείων, μᾶς ὑποχρεοῖ νὰ ἀναζητήσωμεν εἰδικὴν καὶ ἀνεξάρτητον ἐρμηνείαν ἐκείνης τοῦ Ἀνατολικοῦ κόσμου. Ἀργότερον τὰ πράγματα περιπλέκονται ἐκ τοῦ ἀλληλοδανεισμοῦ στοιχείων μεταξὺ Ἀσίας, Αἰγύπτου καὶ Αἰγαίου.

Τὸ ὄνομα τοῦ γρυπὸς καὶ ἡ ἱστορία του ἀπησχόλησαν κατὰ καιροὺς τοὺς ἐρευνητάς. Ἡ Barnett¹⁴⁹ συσχετίζει τὰς σφίγγας καὶ τὰ cherub, διὰ τὰ ὁποῖα προϋποτίθεται μία ἀνθρωπίνη μορφή πλαισιουμένη ὑπὸ πτερυγῶν, ὡς εἰς τὰς περιπτώσεις ἐκ Beni - Hasan¹⁵⁰. Ἡ λέξις ὅμως cherub ἢ kerub συνδέεται μᾶλλον πρὸς τὸν γρῦπα. Ἡ ἀνάγνωσις τῶν πινακίδων τῆς Πύλου ἔρριψε νέον φῶς εἰς τὸ θέμα διὰ τῆς ταυτίσεως τῆς λέξεως ro-ni-ki-ri-ri μετὰ τοῦ γρυπός¹⁵¹.

Οἱ Αἰγύπτιοι ἔδωσαν εἰς τὸν γρῦπα ποικιλίαν ὀνομάτων καὶ ἰδιοτήτων, ἐχρησιμοποιοῦν δηλ. τὰ ὀνόματα ἀναλόγως πρὸς τὴν περίστασιν.¹⁵² Τὸ ὄνομα seret ἦτο διὰ τοὺς ἄρρενας γρῦπας καὶ τὸ saha διὰ τοὺς θήλειους. Τοιοῦτος διαχωρισμὸς εἰς τὰ ὀνόματα δὲν σημειοῦται εἰς τὸ Αἰγαῖον.

Περὶ σσότερα ἐπ' αὐτοῦ μᾶς πληροφορεῖ ὁ Goldman¹⁵³, ὅστις διακρίνει ὀνομασίας, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζουν ὀρισμένας ἰδιότητες τοῦ γρυπός, π.χ. εἰς Αἴγυπτον ὁ γρῦς ἀπαντᾷ ὡς προστάτης τοῦ βασιλέως, ὑπὸ πολεμικὴν ἰδιότητα, καὶ τότε ὀνομάζεται tsst, δηλ. ὁ κατασπαράσσων, ὁ καταστρέφων¹⁵⁴. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἰδιότητα τοῦ κατασπαράσσοντος ἀπαντᾷ εἰς τὴν Ἀσίαν¹⁵⁵ καὶ εἰς τὰς παραστάσεις τοῦ Αἰγαίου, ἀλλ' εἰς τὸ Αἰγαῖον τὰ θύματά του εἶναι κατὰ κανόνα ἕτερα ζῶα¹⁵⁶.

149. Barnett, Phoenicia and Ivory Trade, Archaeology 1956, σ. 88, ὅπου ὁ Ψαλμὸς 99 : «Αὐτὸς ὁ ὁποῖος κάθεται ἀνάμεσα εἰς τὰ Χέρουβιμ».

150. Evans, PM I, σ. 709 - 710, εἰκ. 533 d.

151. Ventris - Chadwick, Documents in Mycenaean Greek, σ. 344 - 345.

152. Leibovitch, Griffons..., Atiqot I, σ. 76, σ. 85.

153. AJA 1960, σ. 327 - 328.

154. Leibovitch, Griffons..., Atiqot I, σ. 84, ἡ ἐπιγραφή ἐκ Sahou - ra.

155. Τίνος ἄράγε μύθου ἀνάμνησιν ἀπὸ τῆς ἡ παράστασις τῶν κλασσικῶν (Beazley, The Lewes House Collection of Ancient Gems, πίν. 2, 29) καὶ τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων (Clara Rhodos, II, σ. 59, εἰκ. 29), εἰς τὴν ὁποῖαν ἀνθρώπινα μορφὰ καταβάλλονται ὑπὸ γρυπός;

156. Gill, The Minoan Dragon, London Institute of Classical Studies 1963; σ. 5, ἐπὶ τῆς ἀμφισβητουμένης γνησιότητος σφραγίδος ὁ γρῦς ἐπιτίθεται ἐναντίον ἐτέρου φανταστικοῦ ὄντος.

Ὁ Webster¹⁵⁷ ἀποδίδει συμβολικὴν σημασίαν εἰς τὴν παράστασιν τοῦ ἐπιτιθεμένου γρυπὸς ἐναντίον βοός, ἀναγνωρίζων εἰς αὐτὴν τὴν νίκην τῶν Μυκηναίων ἐπὶ τῶν Κρητῶν. (Ἐξ αὐτοῦ συμπεραίνει ὅτι ὁ ἐνδεδυμένος τὴν λεοντὴν καὶ μαχόμενος πρὸς τὰ θηρία Ἡρακλῆς συμβολίζει τὰς νίκας τοῦ πρὸς τοὺς διαφόρους λαούς). Ἐὰν δεχθῶμεν τὴν ταύτισιν τοῦ ρόλου τῶν λεόντων καὶ τῶν γρυπῶν καταλήγομεν, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τοὺς λέοντας, εἰς ἐρμηνείας καὶ διὰ τοὺς ἐπιτιθεμένους ἐναντίον ζώων γρυπας.

Ἡ διάκρισις τῶν γρυπῶν εἰς εἰρηνικοὺς καὶ πολεμικοὺς¹⁵⁸ ὁδηγεῖ εἰς ὑποθέσεις, καθ' ἃς ὁ εἰρηνικὸς γρυψ συμβολίζει τὴν θεὰν τῶν ὄψεων καὶ τὴν βασιλικὴν - ἱερατικὴν ποδηγεσίαν, ὁ δὲ πολεμικὸς, ἀντιθέτως, συμβολίζει τὰς ἀρνητικὰς δυνάμεις ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀνακτορικὴν λατρείαν... Οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ ὅποιοι παριστοῦν τὸν γρυπα πάντοτε ὡς ἐπίσημον σύμβολον, τὸν συσχετίζουν μετὰ τοῦ πολεμικοῦ θεοῦ Menthum.

Ἡ Αἰγυπτιακὴ ὀνομασία sgr δυνατόν νὰ συνδέῃ τὸν γρυπα μετὰ τοῦ ποιμένος - ἐπόπτου, ὁ ὅποιος προφυλάσσει τὴν χώραν ἐκ τῶν ἐχθρῶν, διὰ δὲ τοῦ ὀνόματος chh δηλοῦται ὁ ταχύπους γρυψ ὅστις κυνηγεῖ τοὺς ἐχθρούς¹⁵⁹ Ὁ ἐν κάλπασμῳ γρυψ εἰς τὸ Αἰγαῖον παρίσταται μεμονωμένος καὶ μᾶλλον ἰπτάμενος¹⁶⁰. Σύμβολον ταχύτητος; Τὰ φανταστικά ὄντα τῆς Αἰγυπτιακῆς μυθολογίας, ἐν οἷς καὶ ὁ γρυψ, ἐπιστεύετο ὅτι κατῴκουν τὴν ἔρημον¹⁶¹. τοῦτο προκύπτει ἐκ τοῦ ἀναγνωσθέντος ἐπὶ σκαραβαίου καὶ ἀποδοθέντος εἰς τὸν γρυπα ὀνόματος cl ἢ cr¹⁶². Ἡ λέξις cl ἢ cr εἶναι συγγενῆς τῆς λέξεως ἢ ὅποια δηλοῖ τὸν χάλικα, ἐὰν δὲ συμπίπτῃ μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ γρυπός, θὰ πρέπη νὰ δηλοῖ τὸν κατοικοῦντα εἰς περιοχὰς μὲ χάλικας ὡς

157. From Mycenae to Homer, σ. 57.

158. Benson, AJA 1959, σ. 186.

159. Leibovitch, Griffons..., Atiqot I, σ. 76 - 78. Ἀναφέρεται εἰς τὴν ὀνομασίαν ἑτέρου γρυπός ἐκ Beni - Hasan, ἀλλ' ἡ ἀνάγνωσις τῆς λέξεως εἶναι ἀμφίβολος. Περί αὐτῶν ὄρα τὰς παλαιότερας μελέτας Newberry, Beni - Hasan, II, 1894, πίν. IV, Spiegelberg, Der Ägyptische Mythos von Sonnenange nach dem Leidener Demotischen, Papyrus, I, 384, 1917, σ. 39. Knentz, La bataille de Kadech, Le Caire, 1928 - 34, σ. 267, ὅπου στίχοι τοῦ ποιήματος Pentaour : «Ἡ μεγαλειότης του εἶναι ὀπισθεν τῶν ἐχθρῶν ὡς Chh», δηλ. ὡς εἰς γρυψ μετὰ τῆς αἰσθήσεως τῆς ταχύτητος. Τὸ ὄνομα Chh, δηλ. ἢ ταχύτης, προέρχεται ἐκ τῆς λέξεως Ch, ἧτοι· πτήσις, ἅρα ὁ γρυψ εἶναι καὶ ὁ ἰπτάμενος.

160. Les images du galop dans l'Antiquité, Revue Archéologique 1939, σ. 45 - 47. Τὴν συμβολικὴν ἐρμηνείαν ἐνισχύει ἡ παράστασις γρυπῶν ἐν κάλπασμῳ ἐπὶ τῆς περικεφαλαίας τῆς χαλκίνης Ἀθηνᾶς τοῦ Πειραιῶς (Ἔργον 1959, σ. 164, εἰκ. 181). Δεδομένης τῆς ἐπιβιώσεως προϊστορικῶν στοιχείων εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν θρησκείαν, ἴσως ἡ παρουσία τῶν γρυπῶν ἐνταῦθα δὲν εἶναι τυχαία.

161. Müller, Egyptian Mythology, σ. 169 - 170.

162. Rowe, Winged Monsters, Palestine Exploration Fund 1933, σ. 97 - 98.

ἡ ἔρημος. Ὁ *cl*, ὡς ὁ θεὸς Seth, ἦτο κάτοικος τῆς ἐρήμου· μήπως, ὡς ὁ Seth, ἀντιπροσωπεύει τὸν μανιῶδη ἄνεμον; Ἡ σχέσις τῆς ἐρήμου καὶ τοῦ Κρητομυκηναϊκοῦ γρυπὸς δὲν δύναται νὰ εὐσταθῇ, ἀλλ' ἡ συσχέτισις τοῦ γρυπὸς πρὸς τὸν ἄνεμον παρουσιάζεται λίαν ἐλκυστικὴ διὰ μίαν ἐρμηνείαν τοῦ ρόλου τοῦ γρυπὸς εἰς τὸ Αἰγαῖον.

Ὁ James θεωρεῖ τὴν ἔννοιαν τῆς βασιλείας εἰς τὸ Αἰγαῖον δηλουμένην διὰ τῶν γρυπῶν ἐκατέρωθεν τοῦ θρόνου· ἀνάλογον ἄποψιν ἐκφέρει καὶ ὁ Webster¹⁶³. Τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ἱερᾶς προστασίας τῆς βασιλείας εὐρίσκομεν εἰς παραστάσεις τοῦ Χετταϊκοῦ ἀνακτόρου τοῦ Bogaz - Köy¹⁶⁴ καὶ ἐπὶ Συρο - χετταϊκῶν σφραγίδων. Ἀλλὰ ἡ παρουσία τοῦ γρυπὸς σημειοῦται σχεδὸν πάντοτε εἰς τὰς κοσμογονικὰς σκηνὰς τῶν κυλινδρικῶν σφραγίδων¹⁶⁵, ὡς συμβαίνει κατὰ κανόνα μὲ τοὺς Μυκηναϊκοὺς «διψίους» δαίμονας. Οἱ τελευταῖοι ἔχουν εἰς τὰς διακοσμητικὰς λεπτομερείας ὁμοιότητα μετὰ τῶν γρυπῶν καὶ διὴ κατὰ τὴν διακοσμητικὴν σπεῖραν. Ἐξ αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς συναπεικόνισεως τοῦ γρυπὸς μετὰ τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου ἐπὶ τῶν Κρητομυκηναϊκῶν παραδειγμάτων¹⁶⁶ πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὑπαρκτὴν μίαν σχέσιν τοῦ γρυπὸς πρὸς τὸν ἐτήσιον κύκλον, ἣτις δὲν φαίνεται ἄσχετος πρὸς τὴν ἤδη συζητηθεῖσαν ιδιότητά του ὡς συμβόλου ἀνέμου τινός.

Ἡ παρισταμένη πάλῃ μετὰ τοῦ θεοῦ τῆς καταίγιδος καὶ τοῦ ἐκβάλλοντος φλόγας γρυπὸς ἐρμηνεύει, εἰς τὴν Ἀνατολικὴν φιλολογίαν, τὸν

163. Webster, *From Mycenae to Homer*, σ. 31 - 32, καὶ σ. 53.

164. Gurney, *The Hittites*, πίν. 9. Διὰ τὰς ἀνὰ τὸν κόσμον νεωτέρας παραδόσεις τὰς σχετικὰς πρὸς τοὺς «φύλακας» δαίμονας καὶ διὴ προσδεδεμένους εἰς κίονα κλπ. ὄρα: Πολίτη, *Νεοελληνικὴ Μυθολογία* I, σ. 491 ἐξ.

165. Goldman, *AJA* 1960, σ. 327 - 328.

166. Τὰ πλεῖστα τῶν ἐν Ἑλλάδι παραδειγμάτων εἶναι ἢ θεωροῦνται εἰσηγμένα ἐκ τῆς Ἀσίας, ὡς τὰ ἐκ Καδμείου Θηβῶν, ὁ κύλινδρος ἐκ Πύλου (Πρακτικά 1956, σ. 174 ἐξ.), ὁ κύλινδρος ἐκ Περαιτῆς (Ἐθν. Μουσ. No. 8088, Πρακτικά 1953, σ. 94, εἰκ. 6), ὁ Κυπρομινωϊκὸς κύλινδρος τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου (Delaporte, *Musée du Louvre, Cyl. et cach. orientaux*, πίν. 105, 22 A. 1177. Dussaud, *Les civilisations préhelléniques*, σ. 431, εἰκ. 320. BCH 1957, σ. 14, εἰκ. 8), οἱ ἀστέρες ἐπὶ τῆς σαρκοφάγου ἐκ Παλαικάστρου (No. 79), ἡ σφραγὶς ἐκ Πύλου (No. 71), ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι ἐγγεγραμμένος εἰς κύκλον ἥλιος ἢ ἀστὴρ καθ' ὅμοιον τρόπον ὡς ἐπὶ Συροχετταϊκοῦ κυλίνδρου (Ward, *The Seal Cyl. of W. Asia*, σ. 314, εἰκ. 991). Τὸ ἀνάλογον εὐρίσκομεν ἐπὶ Χετταϊκοῦ κυλίνδρου Μεσοποταμιακῆς ἐπιδράσεως, εἰς τὸν ὁποῖον συναπεικονίζεται σφίγξ, ἀνθρωποδαίμονες καὶ λοιπαὶ μορφαί (The University of Chicago Oriental Institut Publications the Alishar Huyuk 1930 - 32, II, σ. 207, εἰκ. 246, 3103), καὶ ἐπὶ τῆς σφραγίδος ἐκ Κρήτης (No. 120) μετὰ παραστάσεως ἀλληλοδιαδόχως ἀστέρος καὶ γρυπός.

ἀγῶνα τῶν φυσικῶν στοιχείων καὶ τὸν φόβον τῆς ξηρασίας¹⁶⁷. Τοῦτο εἶναι δυνατόν νὰ ἀφορᾷ ἐν τινι βαθμῶ εἰς τὸ Αἰγαῖον¹⁶⁸.

Αἱ πτερωταὶ μορφαί, τόσον εἰς Αἴγυπτον ὅσον καὶ εἰς Ὑγ, συχνὰ παρίστανται ὡς ψυχοπομποὶ ἀλλὰ καὶ ὁ Κρητομυκηναϊκὸς γρῦψ δὲν εἶναι ἄμοιρος τῆς ιδιότητος τοῦ ψυχοπομποῦ, ὡς καταδεικνύεται ἐκ τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἁγ. Τριάδος¹⁶⁹.

Ἡ πιθανότης ὅτι οἱ γρῦπες τοῦ Κυπριακοῦ κρατῆρος (No 174) ἀπεικονίζουσι μιμητικὴν λατρείαν ἢ θρησκευτικόν τι δρᾶμα τῶν Μυκηναίων πρέπει νὰ ἐρευνηθῆ. Αἱ μορφαὶ τῶν γρυπῶν ἐνταῦθα πολὺ ὀλίγον ὁμοιάζουσι πρὸς τοὺς παραδεδομένους γρυπας, τόσον ὥστε δύναται νὰ ὑποτεθῆ ὅτι πρόκειται περὶ μετημφιεσμένων καὶ καταλλήλως διηυθετημένων ἀνθρώπων, ὡς συμβαίνει σήμερον μὲ τὸ «γαῖτανάκι» ἢ τὴν «καμήλα» κατὰ τὰς πανηγύρεις τῶν Ἀπόκρεω. Ἐκ τῶν Ἀνατολικῶν σφραγιδοκυλίνδρων ἔχομεν σειράς προσωπείων καὶ παραστάσεων ἀνθρώπων μετημφιεσμένων εἰς ζῶα, ἰχθῦς κλπ.,

167. Goldman, AJA 1960, σ. 328 ἐξ.

168. Carpenter, Discontinuity in Greek Civilisation, ὅπου ἡ θεωρία καθ' ἣν ἡ καταστροφή τοῦ Μυκηναϊκοῦ κόσμου ἐπῆλθεν ἐκ τῆς ξηρασίας. Ὅρα καὶ Μαρινάτου, Πολυδίψιον Ἄργος, Palanor - Chadwick, Colloquium on Mycenaean Studies, 1966, σ. 265 ἐξ.

169. Σχετικὰ πρὸς τὴν Σαρκοφάγον τῆς Ἁγ. Τριάδος, ὄρα :

Matz, Götterscheinung und Kultbild im Minoischen Kreta, Akademie der Wissenschaften und der Literatur in Mainz, σ. 399 - 406. Al, Mnemosyne 1945, σ. 217. James, Prehistoric Religion, σ. 164, 249. Τοῦ αὐτοῦ, Myth and Ritual in the Ancient N. East, σ. 139 ἐξ. Nilsson. MMR², σ. 338 - 339, 428 - 438, ὅπου καὶ αἱ ἀπόψεις τῶν : Paribeni, Duhn, Evans, Petersen, Harisson, Schweitzer, Cook, Picard, Rodenwaldt, Dussaud. Webster, From Mycenae to Homer, σ. 36, 109.

Ἀναφέρομεν τὴν παράστασιν κυλινδρικής σφραγίδος τῆς περιόδου Uruk (Frankfort, Cyl., Seals, πίν. III d, σ. 27, 230), τῆς ὁποίας ἡ λατρευτικὴ σκηνὴ παρουσιάζει, ὡς πρὸς τὴν διάταξιν, ἀναλογίας πρὸς μίαν τῶν μακρῶν πλευρῶν τῆς Σαρκοφάγου τῆς Ἁγ. Τριάδος, ἥτοι: πρὸ ἱεροῦ παρίσταται λέμβος ἐν ἣ κοπηλάτης καὶ ὀρθία μορφῆ ὑπεράνω αὐτῶν ἑτέρα μορφή, ἥτις φαίνεται νὰ κατευθύνῃ τὴν λέμβον πρὸς τὸ ἱερόν. Τὸ δεῦτερον ἡμισυ τῆς παραστάσεως ἔχει ἀντίθετον φορᾶν, ὡς εἰς τὴν σαρκοφάγον, καὶ ἀπολήγει ὁμοίως πρὸ ἱεροῦ, πρὸς τὸ ὅποιον τρεῖς μορφαὶ κομίζουσι δῶρα.

Τὸ πτηνὸν ὑπεράνω τῶν γρυπῶν ὁ Nilsson (MMR², σ. 337, 434, 439) θεωρεῖ δημιουργημάτων τῆς φαντασίας, ὡς εἶναι κατ' αὐτὸν καὶ οἱ γρῦπες. Ὁ Rodenwaldt τὸ ἐρμηνεύει ὡς ψυχὴν, κατὰ τὰς παραδόσεις τῶν Ἑλληνικῶν χρόνων, ἐὰν δὲ πάλιν ὑποτεθῆ ὅτι τὸ ἄρμα φέρει θεοποιηθέντας ἥρωας, τότε δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ, κατ' αὐτὸν, ὡς ἐπιφάνεια θεοῦ, ἢ ὁποία τοὺς συνοδεύει ἢ ὑποδέχεται. Ἀναλόγους παραστάσεις ἔχομεν ἐκ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ὅπου θεοποιηθέντες αὐτοκράτορες ἐσύροντο ὑπὸ ἄρματος, τὸ ὅποιον ὠδήγει ἀέτος. Εἰς παραστάσεις κλασσικῶν χρόνων γρῦπες σύρουσι ἄρμα, τοῦ ὁποίου ἐπιβαίνει ὁ Ἑρως (Lippold, Gemmen und Kameen, σ. 125, πίν. CXXV3).

τῶν ὁποίων οἱ Μυκηναῖοι εἶχον ἄμεσον γνῶσιν, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν εἰσηγμένων εὐρημάτων τῶν Θηβῶν.

Αἱ παραστάσεις τῶν συρόντων ἄμαξαν ἢ τῶν συρομένων ὑπὸ ἀνδρὸς γρυπῶν καὶ σφιγγῶν, ἀπλοποιούμεναι, δυνατὸν νὰ ἔδωσαν τὰ μεμονωμένα θέματα τῶν ὀρθίων ἢ εἰς στάσιν βάδην γρυπῶν καὶ σφιγγῶν. Ἀπομόνωσις τῶν ὡς ἄνω ὄντων ἐκ τῆς ἀντιθετικῆς διατάξεως ἔδωσε τὴν ἀναπαυομένην μορφήν, πρὸ τῆς ὁποίας ὡς κατάλοιπον, ἐνίοτε, εἰκονίζεται δένδρον¹⁷⁰. Ἡ σχέσις μεταξὺ τῆς μνημειώδους τέχνης καὶ τῆς μικροτεχνίας καθίσταται φανερά εἰς τὰς τοιχογραφίας καὶ τὰς σφραγίδας τῆς Πύλου, ὅπου αἱ ἀντιθετικαὶ μορφαὶ τῶν τοιχογραφιῶν ἐπαναλαμβάνονται μεμονωμένοι ἐπὶ τῶν σφραγίδων (Πίν. 18, No. 130).

Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ζεύγους τῶν γρυπῶν μετὰ τοῦ νεοσσοῦ ὑπεράνω τῶν κεφαλῶν τῶν ἀνήκουν· ἡ σφραγὶς ἐκ Μυρσινοχωρίου (No. 71), ἡ μία πλευρὰ τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἀγ. Τριάδος (No. 67), τὸ σήμαντρον ἐκ Πύλου (No. 109) καὶ τὸ ἀλάβαστρον ἐκ Λευκαντὶ Εὐβοίας (No 114). Ὅπως δὴποτε τὸ θέμα δὲν εἶναι τυχαῖον.

Ἡ παράστασις ἐπὶ τοῦ ἐξ Εὐβοίας ἀλαβάστρου φαίνεται ἀντίγραφον ἐξ Ἀσιατικοῦ κυλίνδρου, ἴσως δὲ ἀναφέρεται εἰς μῦθόν τινα μὴ εἰσαχθέντα εἰς τὸ Αἰγαῖον. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ σύγκρισις τοῦ ἀγγελίου τῆς Εὐβοίας πρὸς Κυπριακὸν ἀγγεῖον¹⁷¹, ὅπου κύκνοι(;) τρυφερῶς προστατεύουν ὑπὸ τὰ ράμφη τῶν τὰ μικρὰ τῶν. Ἐκτὸς τῆς ὁμοιότητος τοῦ θέματος τὰ ἀγγεῖα ἔχουν διακοσμηθῆ καὶ διὰ τῆς αὐτῆς τεχνικῆς, ἥτοι διὰ τῆς χρήσεως λευκοῦ ἐπὶ μέλανος. Ἡ διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὸ ἐξῆς· τῶν μὲν φυσικῶν πτηνῶν ἢ φωλεὰ ἔχει τοποθετηθῆ ἐπὶ τινος βάθρου, ἐνῶ τῶν γρυπῶν εὐρίσκειται μετέωρος. Οἱ γρυπες ἔχουν τὰς φωλεὰς τῶν εἰς τὸν οὐρανόν.

Ὁ γρῦψ εἰς τὰς σχέσεις του μετὰ τοῦ ἀνθρώπου ἐμφανίζεται ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ προστάτου ἱερῶν μορφῶν, τοῦ ὑποτελοῦς εἰς αὐτὰς καί, εἰς μίαν περίπτωσιν, τοῦ ἀντιμαχομένου πολεμιστῆν (No. 75). Τὸ τελευταῖον τοῦτο προέρχεται ἐκ Κύπρου μετὰ Φοινικικῶν χαρακτήρων, ἴσως δὲ νὰ ἀπηχῆ ἀνάμνησιν μὴ διασωθέντος μύθου¹⁷². Γενικῶς ὁ γρῦψ ἐμφανίζεται εὐεργητικὸς πρὸς τὸν ἄνθρωπον.

170. No. 217. Περί τοῦ τύπου τοῦ Φοίνικος ὄρα Furumark, *Mycenaean Pottery*, σ. 278, No. 171. Τὸ πρὸ τοῦ γρυπὸς ἀντικείμενον ὁμοιάζει πρὸς ἐσχηματοποιημένον δένδρον. Παράβαλε· Walter, *Studie über ein Blumenmotiv als Beitrag zur Frage der Kretisch-Mykenischen Perspektive*, Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien 1950, σ. 24, εἰκ. 12c.

171. Higgins, *Minoan and Mycenaean Art*, σ. 117, εἰκ. 136.

172. Ἀρχ. Δελτ. 1963 (1964), σ. 65. Atiqot I, σ. 78. University of London Institute of Classical Studies 1963, σ. I. ἐξ.

Εἰς τὰς σχέσεις ὑποτελείας μεταξύ ἀνθρωπίνης μορφῆς καὶ γρυπὸς ἀνήκουν αἱ παραστάσεις ἐπὶ τῆς κυλινδρικῆς σφραγίδος ἐξ Ἀγ. Πελαγίας (No. 77), τῆς ὁποίας ἡ συγγένεια πρὸς Ἀνατολικὴν διήγησιν εἶναι καταφανής, ἐπὶ τῆς σφραγίδος ἐκ Βαφειοῦ (No. 55), ἐπὶ τῆς ἔλεφαντίνης πυξίδος ἐκ Μυκηθῶν (No 208) καὶ ἐπὶ τοῦ δακτυλίου ἐξ Ἀρχάνων (No 117).

Ἐπὶ σημάτων ἐκ Πύλου παρίστανται ἄνδρες μεταξύ γρυπῶν καὶ ἵππων ἐν ἀταξίᾳ. Τὸ εὔρημα εἶναι μέχρι στιγμῆς μοναδικόν, φέρον εἰς στενοτέραν σχέσιν τὸν γρύπα πρὸς τὸν ἵππον, τὸν ὁποῖον ἀλλαχοῦ εἶδομεν νὰ ὑποκαθιστᾷ εἰς τὸ ἄρμα.

Τὰ συμπλέγματα καὶ αἱ διασταυρώσεις τῶν γρυπῶν μετὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰς προαναφερθείσας περιπτώσεις ἐθεωρήθησαν ὡς μετάπτωσις τῶν ἐχθρικῶν σχέσεων φανταστικῶν ὄντων καὶ ἀνθρώπου τῆς Ἀνατολῆς¹⁷³. Εἰς τὴν Κύπρον ἐπίσης εἶναι συνήθεις αἱ συνθέσεις τοῦ μετὰ ποδῆρους χιτῶνος ἀνδρὸς καὶ τοῦ πρὸ αὐτοῦ καθημένου ἢ ἡμικαθημένου γρυπὸς ἐν εἰρηνικῇ συνυπάρξει, ἂν καὶ εἶναι, ἐν τῷ συνόλῳ, Ἀσιατικοῦ χαρακτῆρος¹⁷⁴.

Ἐν τῷ Κρητομυκηναϊκῷ χώρῳ εὐρέθησαν παραδείγματα θεοτήτων μετὰ τοῦ θεραπεύοντος(;) αὐτὰς γρυπὸς (No. 72, No. 73, No. 84, No. 115, No. 116). Ἡ συσχέτισις τοῦ γρυπὸς πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου καθημένην θήλειαν θεότητα ὠδήγησε τὴν Reusch¹⁷⁵ εἰς τὴν ὑπόθεσιν, καθ' ἣν ὁ ΥΜ ΙΙ θρόνος ἀνήκει εἰς τὴν Ρέα. Ἐνδέχεται πάντως νὰ εὐρισκώμεθα πρὸ μιᾶς λατρείας, ἥτις συνδέεται πρὸς τὸν ἐτήσιον κύκλον, ἐὰν οἱ γρύπες ἐνταῦθα πρὸ τῆς θεᾶς διαδραματίζουσι ρόλον ἀνάλογον πρὸς τὸν τῶν «διψίων» τοῦ δακτυλίου τῆς Τίρυνθος.

Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ «συμβολισμοῦ» κινεῖται ἡ ἔρευνα ὀδηγουμένη ὑπὸ τῶν ιδιοτήτων, αἱ ὁποῖαι ἀπεδόθησαν εἰς τοὺς γρύπας τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν, ἀλλ' ἐνῶ διὰ τοὺς Ἀσιατικοὺς γρύπας προσεφέρθησαν ἱκαναὶ ἐρμηνεῖαι ἢ ὑποθέσεις δὲν ἔχει λεχθῆ τίποτε μετὰ βεβαιότητος διὰ τοὺς Κρητομυκηναϊκοὺς γρύπας. Ὁ καθηγητῆς Μαρινᾶτος¹⁷⁶ θεωρεῖ τὰς παραστάσεις τῶν ἐραλδικῶν ὄντων τῆς Αἰγύπτου σύμβολα «ἐνώσεως» κατὰ τὸ σύμβολον «Ἄνω καὶ Κάτω Αἴγυπτος», μεταθέτει δὲ τὸν συμβολισμὸν αὐτὸν εἰς τὰ Κρητομυκηναϊκὰ ἀνάλογα θέματα. Ὁ δακτύλιος οὕτω, μετὰ τῆς διπλῆς παραστάσεως τῶν κριῶν, δυνατόν νὰ εἶναι τὸ σύμβολον τῆς διπλῆς βασιλείας τῆς Μιδέας (Προῖτος - Ἀκρίσιος, Τροφώνιος - Ἀγαμήδης,

173. *Orientalia* 1964, σ. 235, εἰκ. 113, 114.

174. Podara, *AJA* 1948, σ. 178, πίν. IX, 26 καὶ X, 28, 29. Ward, *The Seal Cylinders of the W. Asia*, σ. 346 - 47, εἰκ. 1176.

175. *Minoica, Festschrift, J. Sundwall*, 1958, σ. 334 ἐξ.

176. Μαρινᾶτος, Ἐνωσις, Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 1956, σ. 407 - 410.

Ἐτεοκλῆς - Πολυνείκης, Διομήδης - Σθέnelος, Ἴδομενεὺς - Μηριόνης, Ἀγαμέμνων - Μενέλαος)¹⁷⁷. Συμφώνως πάντοτε πρὸς τὰ Αἰγυπτιακὰ πρότυπα, ὁ κίων δηλοῖ τὴν «ἔνωσιν»: οὕτω καὶ ἡ τοιχογραφία τῆς Ἀμισοῦ καὶ τὸ ἀργυροῦν ποτήριον τοῦ τάφου Δ συμβολίζουν τὴν Κρήτην, «τὴν νῆσον τῆς θαλάσσης». Ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ τοῦ συνειρμοῦ ἢ παράστασις τῶν ἐκατέρωθεν τοῦ κίονος γρυπῶν σημαίνει: Ἐνωσις τοῦ βασιλείου τῆς θαλάσσης. Οἱ λέοντες τῆς Πύλης βαίνουν ἐπὶ δύο σημείων τῆς «ἐνώσεως», ἄρα τὸ δεύτερον βασίλειον θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἢ ἡ Κρήτη ἢ τὸ ἐν Μ. Ἀσία βασίλειον τῶν Ἀχαιῶν, καθὼς μᾶς πληροφορεῖ τὸ ἀρχεῖον ἐκ Χαττούσης. Ἐπομένως ὁ ρόλος τῶν λεόντων ἢ γρυπῶν εἶναι ἐδῶ διάφορος τοῦ ρόλου τοῦ ἀπλοῦ ἀκολουθοῦ ἢ παραστάτου τοῦ θεοῦ¹⁷⁸.

Ἐκ τοῦ σκοποῦ τὸν ὁποῖον ἐξυπηρετοῦν αἱ πλάκες τῶν ἐλεφαντοστῶν εἰς τὴν Δῆλον, εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ εἰς τὰς Μυκῆνας, ὡς ἐπενδύσεις ἐπιπλῶν ἢ σκευῶν, τὰ θέματα τῶν γρυπῶν καὶ τῶν σφιγγῶν ἔχουν ἐνταῦθα διακοσμητικὸν χαρακτήρα. Συχνὰ ἄλλωστε ὁ γρύψ παρίσταται ἀντιτιθέμενος ἢ ἀντίνωτος πρὸς λέοντα, αἰγοειδῆ ἢ κάπρον καὶ δὲν γνωρίζομεν ἀσφαλῆς ἀντιστοίχους συμβολισμοὺς διὰ τὰ ὄντα ταῦτα ἐκτὸς τοῦ αἰγοειδοῦς, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἐπανέλθωμεν κατωτέρω.

Ὁ λόφος τοῦ γρυπὸς καὶ ἰδιαίτερος εἰς τὰς ἀντιθετικὰς μορφὰς παρουσιάζει ἐλαφρὰν ποικιλίαν, ἐνδεικτικὸν μᾶλλον φυλετικῆς διαφοροποιήσεως ἢ τι ἄλλο.

Ἡ ἀντιθετικὴ διάταξις τῶν φανταστικῶν πτερωτῶν ὄντων ἐκατέρωθεν ἀνθρωπίνης ἢ θεϊκῆς μορφῆς εἶναι γνωστὴ ἐξ ἐννέα παραδειγμάτων (No 60, No. 61, No 80, No. 110, No. 112, No. 113, No. 119, No. 173, No. 345). Εἰς τὴν περίπτωσιν No 119 ὁ εἷς ἐκ τῶν γρυπῶν ἀντικατεστάθη ὑπὸ λέοντος: εἰς τὸ No 80 τὴν θεὰν ὑποκαθιστᾷ τὸ παλλάδιόν της, εἰς δὲ τὸ No. 345 ὁ ἄρρηθ θεὸς περιβάλλεται ὑπὸ πτερωτοῦ αἰγοειδοῦς καὶ «διψίου» δαίμονος. Εἰς τὰ λοιπὰ κυριαρχεῖ ὁ γρύψ. Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ σφραγὶς ἐκ Μυκηνῶν No. 101, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ ἀντιθετικοὶ γρύπες εὐρίσκονται ὑπερθεν μυστηριώδους μορφῆς. Θὰ ἠδύνατο καὶ ἐδῶ νὰ ὑποτεθῆ συμβολικὴ ἀπεικόνισις τῆς ὑπεροχῆς ἠνωμένων βασιλείων ἐπὶ ἄλλου, ἐὰν δὲν εὐρίσκωμεν τὴν πάρισον(;) μορφήν, ὁμοίως ὑπτίαν καὶ καταβαλλομένην ὑπὸ κάπρου¹⁷⁹.

Ἡ σφίγξ, ὡς ἔχει ἤδη λεχθῆ, διαδραματίζει ρόλον περιορισμένον ἐν σχέσει πρὸς τὸν γρύπα. Ὁ Evans συνδέει τὸ ὄνομα σφίγξ πρὸς τὸ ρῆμα

177. Περὶ τῆς διπλῆς βασιλείας ὄρα: Αἰσχύλου, Ἀγαμέμνων, στ. 43, 107.

178. Περὶ τῆς ἀντιθετικῆς διατάξεως ὄρα: Ἐφημερὶς «Καθημερινή» 5.6.1966, σ. 9. Ἡ κ. Δεϊλάκη θεωρεῖ τοὺς λέοντας τῆς Πύλης τῶν λεόντων ὡς ἀπτέρους γρύπας.

179. AJA 1964, σ. 12, πίν. 2, 22 καὶ 4, 14.

«σφιγγω» ἀλλὰ ἔχομεν παρ' Ἡσιόδω¹⁸⁰ μαρτυρίαν τοῦ παλαιότερου ὀνόματος, τὸ ὁποῖον εἶναι φῖκα: ἦ δ' ἄρα φῖκ' ὀλοὴν τέκε Καδμείοισιν ἔλεθρον.

Ἡ σφιγξ ἀπ' ἀρχῆς παρουσιάζει μίαν οὐσιώδη διαφορὰν· ἡ σφιγξ τῆς 5ης δυναστείας ἐκπροσωπεῖ τὸν Φαραῶ, θέσιν τὴν ὁποίαν δὲν λαμβάνει ὁ γρῦπα, καὶ παρίσταται κατὰ κανόνα ἄπερος, ἀντιθέτως πρὸς τὸν γρῦπα. Ἀργότερον οἱ Ὑκσῶς εἰσάγουν τὸν τύπον τῆς πτερωτῆς σφιγγὸς ἐκ τῆς Συρίας¹⁸¹. Εἰς τὴν Φοινικικὴν τέχνην ἐκπροσωπεῖ τὴν θεὰν Astart¹⁸², ἀλλὰ ἐκ τοῦ Κρητομυκηναϊκοῦ ἀποθέματος οὐδεμία παράστασις σφιγγὸς δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς «πορτραῖτο» θεᾶς¹⁸³.

Κατὰ τοὺς Ὑστεροχαλκοῦς χρόνους, εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἡ σφιγξ διαδραματίζει ρόλον θεοῦ προστάτου, ὡς δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ ἀντιθετικὴ διάταξις καὶ τῶν Κρητομυκηναϊκῶν σφιγγῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ταυτίζεται πρὸς μίαν ιδιότητα τοῦ γρῦπός.

Τὸ γεγονός ὅτι ἡ σφιγξ ἐμφανίζεται ὑπὸ ἀμφοτέρα τὰ γένη εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν ἀποκλείει συσχέτισίν τινα μετὰ τῆς θηλείας θεότητος ἢ φύσεως, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ θέματος ἡ λατρεία τῆς θεᾶς - μητρὸς εἶναι ἰδιαιτέρως δημοφιλῆς. Εἰς τὸν Κρητομυκηναϊκὸν χῶρον, ἀντιθέτως πρὸς τὴν Ἀνατολήν, ἡ σφιγξ εἶναι πάντοτε θήλεια, ἀλλ' οὔτε εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν συνδέεται πρὸς τὴν Αἰγαίαν θήλειαν θεότητα.

Ἐκτὸς τῆς ιδιότητος τοῦ φύλακος - φρουροῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ταυτίζεται μὲ τὸν γρῦπα, ἔχουν ὁμοίως κοινὸν τὸν τύπον τοῦ συρομένου ὑπὸ ἀνδρὸς ὄντος (No 209) καὶ τὴν ἐν καλπασμῶ παράστασιν. Δὲν ἔχει εἰσέτι σημειωθῆ ἐπιτιθεμένη σφιγξ ἢ ψυχοπομπὸς ἢ εἰς ρόλον θύματος ἑτέρου ὄντος.

Εἰς τὴν Ἀνατολήν καὶ ἡ σφιγξ συνδέεται μετὰ τῶν ἡμερολογιακῶν συμβόλων¹⁸⁴. Ἐκ Κύπρου ΥΚ Π α κύλινδρος φέρει μετὰ ἄλλων σφιγγα, δεξιὰ τῆς ὁποίας παρίσταται ἡμισέληνος¹⁸⁵, ἀλλὰ τοιαύτη σχέσις δὲν ἔχει ἐξακριβωθῆ ὡς πρὸς τὴν Κρητομυκηναϊκὴν σφιγγα.

Ταυτόσημος ιδιότης γρῦπός καὶ σφιγγὸς παρουσιάζεται εἰς τὸ μοναδικὸν παράδειγμα ἐπὶ τῆς πυξίδος τοῦ Ἐθν. Μουσείου (No. 208), καθ' ὃ σφιγγες σύρονται ὑπὸ στεφανηφόρων ἀνδρῶν¹⁸⁶. Ἐνδεχομένως ὁ Μινωϊκὸς

180. Θεογονία, στ. 326.

181. Hall, The Ancient History of the Near East, σ. 217 - 219.

182. Barnett, Phoenicia and the Ivory Trade, Archaeology 1956, σ. 88.

183. Κατὰ τοὺς ἀρχαίκοις χρόνους, ἐνδεχομένως, ἡ σφιγξ ταυτίζεται πρὸς θεάν. Ὅρα: Hill, Hera, the Sphinx, AJA 1944, σ. 353.

184. Ward, The Seal Cylinders of W. Asia, σ. 304 ἐξ. εἰκ. 844, 922, 955.

185. Porada, Cylinder Seals of LC Bronze Age, AJA 1948, σ. 188, πίν. IX, 21.

186. Παράβαλε σφραγίδα ἐκ Βαφειοῦ, No. 55.

«Πρίγκιψ μὲ τὰ κρίνα» νὰ ἔσυρε σφίγγα. Ἐπὶ Κυπριακοῦ ὄστράκου¹⁸⁷ σημειοῦται παρόμοιον σύμπλεγμα, δὲν γνωρίζομεν ὅμως τὴν φύσιν τοῦ συρομένου ὄντος.

Ἡ ἀντιθετικὴ διάταξις τῶν σφιγγῶν δὲν παρουσιάζει τὴν ποικιλίαν τῶν γρυπῶν. Ἡ ὁμοιότης γενικῶς μεταξὺ τῶν σφιγγῶν εἶναι αὐστηρὰ μὲ μόνην διαφοροποίησιν τὰς παραλλαγὰς εἰς τὴν στεφάνην των, ἥτοι· φέρουν στεφάνην μετὰ κρίνων καὶ λόφου (No. 208), στεφάνην μετὰ λόφου (No. 218), ἀπλὴν στεφάνην, ἀπλὴν ταινίαν (No 232) καὶ κωνοειδὲς κάλυμμα (No 203). Ἐνάλογος ποικιλία σημειοῦται καὶ εἰς τὰ περιδέραϊά των. Ἐκ τῆς μελέτης τῶν ὑπαρχόντων στοιχείων αἱ ποικιλίαι αὗται δὲν παρουσιάζουν σημεῖα, τὰ ὅποια νὰ δικαιολογοῦν συμβολικὴν τινα ἀξίαν· ἡ ὁμοιότης τῆς στεφάνης, εἰς ἓν παράδειγμα, μετὰ τῆς στεφάνης τοῦ Πρίγκιπος συνδέει τοῦλάχιστον τὴν σφίγγα πρὸς τοὺς ἱεροὺς δαίμονας τοῦ ἀνακτόρου. Ἐνδεχομένως ἡ στεφάνη νὰ ἀποτελῇ τὸ ἰδιαιτέρον χαρακτηριστικὸν - ἔμβλημα τοῦ βασιλείου ἢ τῆς οἰκογενείας τὴν ὅποιαν ἀντιπροσωποῦν.

Ὁ συνδυασμὸς πτερῶν καὶ ἀνθρωπίνης μορφῆς ἢ ἀνθρωπίνων μελῶν εἶναι γνωστὸς κυρίως ἐκ Κρήτης. Τὰ δύο παραδείγματα ἐκ Μυκηθῶν, No. 314 καὶ ἡ σφραγίς¹⁸⁸ μετὰ θεᾶς, εἶναι ὑπὸ ἀμφισβήτησιν· τὸ μὲν No 314 εἶναι μᾶλλον εἰσηγμένον ἐκ Κρήτης, αἱ δὲ ἀποφύσεις ἐκ τῶν ὤμων τῆς θεᾶς, εἰς τὴν σφραγίδα τῶν Μυκηθῶν, ἔθεωρήθησαν ὡς ἱερὸς κόμβος.

Τοιοῦτου μεγέθους ἱερὸν κόμβον δὲν γνωρίζομεν ἄλλον μέχρι στιγμῆς, ἀντιθέτως δὲ εἰς παλαιότερας περιόδους ἐσημειώθη ἀνάλογον εἶδος πτερῶν (No. 1). Τίθεται οὕτω πάλιν τὸ ἐρώτημα μήπως πρόκειται περὶ μεταμφιέσεως ἱερείας εἰς πτηνόμορφον δαίμονα.

Γενικῶς αἱ φανταστικαὶ δημιουργίαι τοῦ Ζάκρου, τῆς Ἁγ. Τριάδος καὶ τοῦ λιμένος τῆς Κνωσοῦ ἔθεωρήθησαν ἐκτὸς πάσης θρησκευτικῆς σημασίας¹⁸⁹, ὁ Kern¹⁹⁰ ὅμως διακρίνει συγγενείαν των πρὸς τὴν θρησκείαν, ἀποκτηθεῖσαν μάλιστα προοδευτικῶς, ἐκ τῆς λατρείας τῶν ζώων. Οἱ Groe-

187. BCH 1959, σ. 203, εἰκ. 5b. Schaeffer, Sur un cratère Mycénien de Ras-Shamra, BSA 1936 - 37, σ. 212, 226, εἰκ. 19, 20, σ. 227, εἰκ. 22, σ. 228, εἰκ. 25.

188. Ἄρχ. Δελτ. 1919, Παράρτημα, σ. 35, εἰκ. 1.

189. JHS 1902, σ. 90 - 93. PM I, σ. 707. MMR², σ. 46 - 47, 181, 368 - 70, 376, 381, Rendiconti dell'Accad. dei Lincei 1908, σ. 420. Rev. de l'Histoire des Religions 1918, σ. 62. Persson, The Royal Tombs at Dendra near Midea, σ. 123, ἐξ. AE 1934 - 35, σ. 31. University of London, Institute of Classical Studies 1963, σ. 1 ἐξ.

190. Die Religion der Griechen, I, 1926, παρὰ Γερογιάννη, AE 1934 - 35, σ. 23. Ἐπιβιώσεις τῆς λατρείας τῶν ζώων θεωρεῖ τοὺς Σατύρους, τοὺς Σιληγούς, τοὺς Κενταύρους, τὴν Δέσποιναν τῆς Λυκοσοῦρας κλπ. Περὶ αὐτῶν ὄρα· Nilsson, MMR², σ. 48 - 9 καὶ Webster, From Mycenae to Homer, σ. 53, 128.

newegen και Frankfort¹⁹¹ τοὺς ἀποδίδουν ἰδιότητα «φυλακτῶν» ἢ χρήσεις θρησκευτικὰς ἢ ἡμιθρησκευτικὰς, ἐνῶ ὁ Kenna τὴν γυναῖκα - πτηνὸν ἀποκαλεῖ ἀνεπιφυλάκτως θεάν και μητέρα - θεάν¹⁹².

Ἡ ἄποψις τοῦ Nilsson, καθ' ἣν μερικαὶ ἐκ τῶν μορφῶν αὐτῶν ἔχουν θρησκευτικὴν σημασίαν, ἐπιβεβαιοῦται ἐκ τῆς ὁμοιότητος τύπων τοῦ Ζάκρου μετὰ θεμάτων ἀποδεδειγμένων κατὰ τὸ μᾶλλον θρησκευτικῶν, ὅπως ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ δακτυλίου τῆς Μιδέας¹⁹³, τῆς σφραγίδος ἐκ Μυκηναίων¹⁹⁴, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἡ «πότνια θηρῶν» παρουσιάζει ἐμφανεῖς ἀνατομικὰς συγγενείας πρὸς τὴν γυναῖκα τοῦ Ζάκρου, τέλος δὲ ἐνισχύει τὴν ἄποψιν αὐτὴν ἡ παρουσία ἐπὶ τῶν σημάτων τοῦ Ζάκρου σημείων χαρακτηρισθέντων ὡς ἱερῶν, ὅπως τὸ κυματοειδὲς θέμα τῶν τόξων ἢ ὄφρων, τὸ ὁποῖον συνοδεύει τὴν θεάν, ὡς και ἡ ἐπίσημος ἱερατικὴ στάσις, ὑπὸ τὴν ὁποίαν εἰκονίζεται ἐνίοτε ἡ γυνὴ - πτηνόν. Ὁ καθηγητὴς Μυλωνᾶς¹⁹⁵ παραλληλίζει τὸν τύπον τοῦ καλύμματος τῆς κεφαλῆς τῶν ἐν λόγῳ γυναικῶν πρὸς ἀνάλογα στρατιωτικῆς χρήσεως. Τὸ αὐτὸ πῖλημα ἀπαντᾷ ἐν συνθέσει πρὸς ταῦρον και πετρά (Πίν. 38, No. 351). Πολεμικὸν ἔμβλημα ἢ τυχαῖος συνδυασμός, ὡς συμβαίνει ἐπὶ σημάτων, ὅπου πετρά ψυχῆς συνδυάζονται πρὸς θυσανωτὴν οὐρὰν και ρόδακας ἀνθέων¹⁹⁶.

Κατ' ἀναλογίαν πρὸς νεολιθικὰ παραδείγματα τοῦ Hacilar VI¹⁹⁷ δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν διὰ τινὰ σημάτρια τοῦ Ζάκρου¹⁹⁸ ὅτι ἐν αὐτοῖς ἐπιβιοῖ ἡ παράδοσις τῆς ἀναπαραστάσεως ὀργάνων ἀναπαραγωγῆς, ἂν και συγκρίνοντες αὐτὰ πρὸς τὰ συγγενῆ των, φαίνεται νὰ ὁμοιάζουν μᾶλλον πρὸς ἀτονίσαντας κορμούς γυναικῶν, τῶν ὁποίων οἱ μηροὶ διατηροῦν τὴν συνήθη κλίμακα ἀπεικόνισσεως.

Ἡ ἀναγωγὴ εἰς τοὺς MM III χρόνους τῆς προθέσεως δι' ἀπεικόνισιν τερατώδους γυναικὸς και ἡ πέρα τῆς MM III - YM I περιόδου διατήρησις τοῦ θέματος μέχρι και τῆς ἐσχάτης Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς μᾶς δεσμεύει εἰς τὸ νὰ χαρακτηρίσωμεν τὸ θέμα ὡς περιωρισμένης τοπικῆς και χρονικῆς σημασίας και ὡς δημιούργημα φαντασίας καλλιτέχνου τινός. Γεγονὸς εἶναι ὅτι ἐκτὸς τοῦ τύπου τῆς γυναικὸς - πτηνοῦ αἱ λοιπαὶ πολύπλοκοι συνθέσεις δὲν ἐπαναλαμβάνονται μετὰ τὴν YM I ἐποχὴν οὔτε παρουσιάζονται

191. Arrest and Movements, σ. 211 - 212.

192. Kenna, Cretan Seals, σ. 141. AJA 1964, σ. 11.

193. Persson, The Royal Tombs at Dendra near Midea, σ. 56. MMR², σ. 310 ἐξ.

194. MTPC, σ. 165, εἰκ. 45. MMR², σ. 358, εἰκ. 169. James, History of Religion, σ. 104, εἰκ. 6. Wace - Stubbings, A Companion to Homer, σ. 470, εἰκ. 45, σ. 471.

195. AJA 1951, σ. 144.

196. Kenna, Cretan Seals, πίν. 17, 24sb, 26sb.

197. Arch. Anz. 1962, Heft 2, σ. 319 - 320.

198. Hogarth, No. 44. Kenna, Cretan Seals, πίν. 17, No. 30sa, 32sa.

πρὸ τῆς MM III - YM I. Τὴν σχέσιν των μετὰ τῶν ἱερῶν ὄντων ἐνισχύει τὸ γεγονός ὅτι τὰ συντιθέμενα στοιχεῖα, πτερὰ, μαστοί, αἰγοειδῆ, ἀνήκουν εἰς τὰ κατὰ τὸ μᾶλλον καθιερωμένα θρησκευτικῆς σημασίας θέματα.

Ἄξιοσημείωτος, ἡ ἀπουσία συνθέσεως ἀνθρωπίνης κεφαλῆς μετὰ σώματος πτηνοῦ παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ τοιαύτη μορφή ἀπαντᾷ συχνά εἰς Αἴγυπτον.

Τὸ αἰγοειδῆ ἐπολιτογραφήθη εἰς τοὺς δαίμονας τῶν Μυκηναίων καὶ δὴ μετὰ πτερῶν (Πίν. 38, No. 346, No. 347). Ἄπαντᾷ σπανιώτερον, διαδραματίζει ὁμως ρόλον ἀνάλογον τοῦ γρυπός, τῆς σφιγγός καὶ τῶν φρουρῶν - λεόντων. Τὸ ὅτι δὲν διαθέτει τὴν ρώμην τῶν τελευταίων ἢ τὸ τερατώδες τῶν πρώτων τὸ καθιστᾷ συμπαθέστερον καὶ ἡ παρουσία του προσδίδει εἰδυλλιακῆς ὑφῆς λατρείαν. Ἀντιθέτως πρὸς τὰ προηγούμενα τέρατα τὸ αἰγοειδῆ τυγχάνει εἰδικῆς λατρείας εὐρισκόμενον ἐν τῷ μέσῳ κυνῶν-φρουρῶν ἐπὶ Μυκηναϊκῆς σφραγίδος¹⁹⁹, φέρον καὶ τὸ σπειροειδῆ κόσμημα ἐσχηματοποιημένον εἰς κύκλους, σῆμα ἱερότητος τῶν δαιμόνων. Εἰς τὰ αἰγοειδῆ σημειοῦται ἐλευθεριωτέρα ἀπεικόνισις, π.χ. εἰς τὸ No. 352 παρίστανται αἰγοειδῆ ἠνωμένα κατὰ τὴν κεφαλὴν. Πρόκειται περὶ μιᾶς δυνάμεως ἐν δυοῖν. Τὴν αὐτὴν σύζευξιν αἰγοειδῶν, ἀπτέρων, γνωρίζομεν ἐξ Ἀσίνης²⁰⁰.

Ὁ βοῦς, ἐνῶ συγκαταλέγεται εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐχόντων θρησκευτικὴν παρουσίαν ζώων, οὐδέποτε ἀπαντᾷ μετὰ πτερῶν εἰς τὸ Αἰγαῖον, ἂν καὶ ὑπάρχουν τοιαῦτα πρότυπα Ἀσιατικά. Ἐν δεῖγμα, ἐπὶ πλέον, τῆς μὴ εὐκόλου ἀποδοχῆς τῶν ξένων στοιχείων. Ἐπὶ δύο σημάτων ἀναγνωρίζομεν κεφαλὴν βοῦς πλαισιουμένην ὑπὸ πτερύγων (No. 350, Πίν. 38, No. 351).

Διὰ τὴν σειρὰν τῶν πτερωτῶν ἵπων ἐπίσης ὀλίγα δύνανται νὰ λεχθοῦν καὶ τοῦτο διότι τὰ παραδείγματα No. 352, No. 353, No. 354, No. 355 δὲν εἶναι ἀσφαλῆ.

Ἐκ Κρήτης καὶ Κύπρου προέρχονται ἕνδεκα περιπτώσεις λεόντων ἢ λεοντοειδῶν μετὰ πτερῶν (No. 328 - No. 338). Τὸ θέμα δὲν σημειοῦται εἰς τὴν Ἑπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν συχνότητα μεθ' ἧς ἀπαντᾷ ὁ ἄπτερος λέων.

Ἐκ τοῦ λοιποῦ ζωϊκοῦ βασιλείου μόνον ὁ κύων — καὶ εἰς μίαν μόνον περίπτωσιν — φέρει πτερυγοειδῆ ἀπόφυσιν (Πίν. 39, No. 360). Ἡ σχέσις τοῦ κυνός μετὰ τῆς θεᾶς τῶν ὀρέων ὡς φύλακός της, εἶναι γνωστὴ ἐκ Κνωσοῦ²⁰¹.

199. CMS, I, No. 81. Ἐκτὸς αὐτῆς τῆς περιπτώσεως ὑπάρχει καὶ ἕτερα παράστασις (No. 106), ἐφ' ἧς ὁ λέων παρίσταται μεταξὺ δύο γρυπῶν.

200. CMS, I, No. 198. Ἐπὶ Μυκηναϊκῆς σφραγίδος ἐνοούμενοι ὁμοίως λέων καὶ ταῦρος. Vermeule, Greece in the Bronze Age, πίν. XLIII A.

201. Taylour, The Mycenaean, σ. 63, εἰκ. 17.

Μελετώντες τὴν δαιμονολογίαν τοῦ Ζάκρου ἐν τῷ συνόλω διακρίνομεν, πρῶτον τὴν κατηγορίαν τῶν δαιμόνων οἱ ὅποιοι εὑρίσκονται ἐξηπλωμένοι ἐπὶ ὄλου τοῦ Κρητομυκηναϊκοῦ κόσμου καθ' ὅλας τὰς περιόδους, οὗτοι δὲ εἶναι ὁ γρύψ, τὸ περωτὸν αἰγοειδές, ἴσως ἢ σφίγξ, ἢ γυνή-πτηνὸν καὶ δευτέρον τὴν κατηγορίαν τῶν ἄπαξ ἐμφανιζομένων ὄντων εἰς τόπον καὶ χρόνον ὠρισμένον. Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ὑπάγονται κυρίως αἱ μιξογενεῖς μορφαί, τῶν ὁποίων τὴν προέλευσιν θὰ πρέπει νὰ συνδέσωμεν ἴσως μετὰ τῶν παραδεδομένων μύθων περὶ τοῦ Μίνως²⁰². Πᾶσαι αἱ μορφαὶ καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις ἔχουν κοινὸν σύνδεσμον τὴν σχέσιν των μετὰ τῆς θεότητος. Θὰ ἦτο δυνατόν νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ θεὰ καὶ ἡ ἱερεία τῆς προσδιορίζονται εἰς τὰς ποικίλας ιδιότητάς των ἐκ τοῦ εἶδους τῶν περιβαλλόντων αὐτάς δαιμόνων. Ἡ πολυπραγμοσύνη αὐτῆ τῶν θεῶν μᾶς εἶναι γνωστὴ τόσον ἐκ τῶν κλασσικῶν χρόνων²⁰³ ὅσον καὶ ἐκ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας²⁰⁴. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει, χάριν ὁμοιοτήτων πρὸς τὰ Κρητομυκηναϊκά, ἡ κατ' Αὐγουστον τελετὴ τοῦ χοροῦ τῶν ὄφρων παρὰ τοῖς *Hopi Indians* τῆς Arizona. Ἡ ἑορτὴ σχετίζεται πρὸς τὸ ὕδωρ καὶ τὰς πηγάς, τῶν ὁποίων οἱ ὄφροι εἶναι οἱ φύλακες. Οἱ ἱερεῖς φέρουν περιελισσομένους τοὺς ὄφροι εἰς τὸν αὐχένα καὶ τὴν κεφαλὴν²⁰⁵. Μία ἀνάλογος τελετὴ καὶ ἀνάλογος φροντίς τῶν θεῶν ἔναντι τῶν κινδύνων τῆς ξηρασίας δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ξένη πρὸς τοὺς Αἰγαίους. Ὁ Ἡρόδοτος διασώζει ἀνάμνησιν λιμοῦ καὶ λοιμοῦ, ὅστις ἠκολούθησε τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον²⁰⁶. Ὁ Ὀβιδίος μετὰ τρόμου ὀραματίζεται τὸν λιμὸν ἱπτάμενον μετὰ τῶν ἀνέμων²⁰⁷, ἀλλὰ καὶ ἡ καταστροφὴ τῶν Αἰακιδῶν ἀποδίδεται εἰς τὴν ξηρασίαν²⁰⁸, ὡς ἐπίσης ἀνάμνησιν ξηρασίας καὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς ὀλέθρου ἀπηχεῖ ὁ μῦθος τοῦ Φαέθονος. Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψει τὰ ἀνωτέρω δυνατόν νὰ ἔχωμεν εἰς τὴν μορφήν τῆς θεᾶς τῶν ὄφρων τὴν θεὰν τῆς βροχῆς. Ἴσως τοῦτο ἐξηγεῖ καὶ τὰς παραστάσεις τῆς θεᾶς, ἥτις κρατεῖ κυματοειδεῖς ταινίας - ὄφροις(;) ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τῆς²⁰⁹.

202. Antoninus Liberalis, *Μεταμορφώσεων Συναγωγὴ*, XLI, 4, 20 : *Ἐπεὶ γὰρ Μίνως οὐρίσκων ὄφροι καὶ σκορπίους καὶ σκολοπένδρας καὶ ἀπέθνησκον αἱ γυναῖκες ὄσαι δ' ἐμίγνυτο . . . κύστιν αἰγὸς ἐνέβαλεν εἰς γυναικὸς φύσιν καὶ ὁ Μίνως τοὺς ὄφροι πρότερον ἐξέκρινεν εἰς τὴν κύστιν.*

203. Βριτόμαρτις : *Λαφρία ἐν Κεφαλληνίᾳ*, Δίκτυννα ἐν Κρήτῃ, Ἐφαία ἐν Αἰγίνῃ. Ἐρμῆς : Ἄγοραῖος, *Ψυχοπομπός*.

204. Παναγία ἢ Ὀδηγήτρια, ἢ Γλυκοφιλοῦσα, ἢ Πλατυτέρα.

205. Fergusson, *Dancing Gods*, σ. 148 ἐξ.

206. Ἡροδότου Ἱστορία, VII, 171, 2.

207. Ὀβιδίου *Μεταμορφώσεις*, VIII.

208. Ὀβιδίου *Μεταμορφώσεις*, VII.

209. CMS, I, No. 379, No. 145, No. 144. Ἐπὶ τοῦ σημάντρου No. 379 ἡ θεὰ εὑρίσκεται μετὰ δύο αἰγοειδῶν καὶ δύο «διψίων», ἅτινα ἐνισχύουν τὴν ὑπόθεσιν περὶ ὑπάρξεως ιδιότητος τῆς θεᾶς σχετιζομένης πρὸς τὸ ὕδωρ καὶ, ἐνδεχομένως, πρὸς τοὺς ἀνέμους.

Αί πτερωταί μορφαί συναπτόμεναι πρὸς τὴν θεότητα εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπισημαίνουσι ἰδιότητα τοῦ θεοῦ σχέσιν ἔχουσαν μετὰ τῶν ἀνέμων. Εἰς τὰς πληροφορίας μας διὰ τὴν ὑπαρξίν θεοτήτων τῶν ἀνέμων εἰς τὴν Ἐνατολήν προστίθεται ἡ ἀναγνωσθεῖσα εἰς τὴν γραμμικὴν γραφὴν Β ἰδιότης ἱερείας τῶν ἀνέμων²¹⁰, ἐπομένως πρέπει καὶ εἰς τὸ Αἰγαῖον νὰ ὑπῆρχε μία θεότης τῶν ἀνέμων, ἡ ὁποία θὰ τοὺς ἐρρῦθμιζεν. Ἡ ἀπεικόνισις τῶν ἀνέμων ὑπὸ τὴν «δαιμονικὴν» τῶν μορφῶν ἐπὶ σφραγίδων ἢ δακτυλίων ἀπεσκοπεῖ, ἴσως, εἰς τὴν χρῆσιν αὐτῶν ἐν δεδομένη στιγμῇ μετὰ τὸν σκοπὸν τῆς προκλήσεως ἢ ἀποσοβήσεως ἀνέμου, ἀναλόγως. Γνωρίζομεν ὅτι τοιαύτη μαγικὴ δύναμις ὑπῆρχεν εἰς τὸν δακτύλιον τοῦ Σολομῶντος²¹¹.

Τὸ αἰγοειδὲς ἔχει ἐτυμολογικῶς τὴν αὐτὴν ρίζαν μετὰ τῶν λέξεων Αἰγαῖον, αἰγίς, καταγίς, Αἰγαῖον, ἤτοι· συνδέεται πρὸς τὸ ὑγρὸν στοιχεῖον καὶ τὸν σφοδρὸν ἄνεμον²¹². Κατὰ τὴν θυσίαν τῆς Ἰφιγενείας ἐν Αὐλίδι, διὰ τὴν πρόκλησιν τῶν εὐνοϊκῶν ἀνέμων ἢ Ἄρτεμις προσφέρει τελικῶς ἔλαφον πρὸς θυσίαν. Τὸ ὄλον ἀπηχεῖ ἀφ' ἑνὸς τὴν ὑπαρξίν θεᾶς τῶν ἀνέμων καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐνδεχομένως τὴν συμβολικὴν παράστασιν τοῦ ἀνέμου διὰ τινος αἰγοειδοῦς. Ὁ καθηγητὴς Μαρινάτος διὰ τῆς ἐργασίας του «Πολυδίσιον Ἄργος»²¹³ ὑπέδειξε τὴν σχέσιν τῶν διψίων δαιμόνων πρὸς τὴν εὐεργετικὴν διὰ τοὺς γεωργοὺς βροχὴν τοῦ τέλους Μαρτίου καὶ τῶν ἀρχῶν Ἀπριλίου. Πιθανῶς ἐπὶ τῆς σφραγίδος τῶν Κυθωνίων νὰ παρίσταται λατρεία τοῦ θεοῦ τῆς βροχῆς καὶ τῶν ἀνέμων. Τοιοῦτος ἄλλωστε ἦτο καὶ ὁ Ἰνδοευρωπαϊκὸς Οὐρανὸς καὶ ὁ Ἑλληνικὸς Ζεὺς.

Τὰ σήμαντρα μετὰ παραστάσεις πτερωτῶν αἰγοειδῶν, μεμιγμένων μετὰ χαρακτηριστικῶν ἀνδρὸς ἢ γυναικός, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν μᾶλλον ὡς παριστῶντα ἱερεῖς καὶ ἱερείας, οἵτινες, μετημφιεσμένοι, διὰ μιμητικῶν πράξεων ἐπιθυμοῦν νὰ προκαλέσουν ἢ ἐξευμενίσουν τὸν ἄνεμον. Δὲν εἶναι τυχαῖον τὸ ὅτι τὰ αἰγοειδῆ (τράγος) συνδέουν τὸ ὄνομά των μετὰ τὴν τραγωδίαν.

Ὁ καλπάζων γρῦψ ἢ ὁ πτερωτὸς λέων συμβολίζει, ἐνδεχομένως, ἑτέρους ἀνέμους. Γνωρίζομεν ὅτι οἱ θαλάσσιοι ἄνεμοι εἶναι ὀκτώ, ἐπομένως θὰ ὑπῆρχον καὶ ἰσάριθμα σύμβολα δι' αὐτούς. Τοῦτο γίνεται ἀπολύτως κατανοητὸν διὰ μίαν χώραν κατ' ἐξοχὴν ναυτικὴν.

Οἱ αἰγοειδεῖς δαίμονες φαίνεται ἐν τούτοις ὅτι διαδραματίζουσι καὶ ἄλλους ρόλους. Ἐπὶ σήμαντρου ἐκ Κνωσοῦ²¹⁴ (Πίν. 40 α) παρίστανται δύο

210. Ventris - Chadwick, Documents in Mycenaean Greek, σ. 127.

211. Πολίτου, Νεοελληνικὴ Μυθολογία, ΑΒ, σ. 2, 462, 463.

212. Αἰσχύλου Ἄγαμέμνων στ. 591 - 2 : *πιανά τε καὶ πεδοβάμονα κἀνεμῆεντ' ἀν αἰγίδων φράσαι κότον*. Ἡσιόδου Ἔργα καὶ Ἡμέραι, στ. 661 : *Ζηνὸς ... αἰγιόχοιο ...*

213. Palmer - Chadwick, Colloquium on Mycenaean Studies, 1966, σ. 265 ἐξ.

214. BSA 1965, πίν. 6 (R 25).

αίγοειδῆ ἑκατέρωθεν δένδρου, τὸ ἐν βυθιζόμενον, ὄρατοῦ ὄντος τοῦ ὀπισθίου ἡμίσεος, τὸ ἕτερον δὲ ἀνατέλλον. Ἡ ὅλη σύνθεσις εἶναι εὐλογος ἢ ἀνατολὴ καὶ ἡ δύσις τοῦ Κριοῦ. Δυνατὸν ὅμως νὰ πρόκειται περὶ ἀνατολῆς καὶ δύσεως ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀστερισμὸν τοῦ Κριοῦ²¹⁵.

Ἐπὶ τοῦ Μυκηναϊκοῦ κυλίνδρου (Πίν. 11, Νο 78) ὁ γρῦψ εἰκονίζεται μεταξὺ δύο ἀλληλοδιαδόχων ἡλίων, τοῦ ἐνὸς ὑπερκειμένου καὶ τοῦ ἐτέρου ὑποκειμένου. Ἦδη διευτώσαμεν τὴν ἄποψιν διὰ τὴν σχέσιν τοῦ γρυπὸς πρὸς τὰ στοιχεῖα τῆς φύσεως καὶ τὸν ἡμερολογιακὸν κύκλον· ἐδῶ ὁμοιάζει περισσότερον πρὸς μίαν «μεσουράνησιν» ἢ πρὸς Ζενίθ καὶ Ναδίρ.

Ὁ Hartner²¹⁶ ἀναγνωρίζει εἰς τοὺς ἀστερισμοὺς τῶν Ἑλλήνων αὐτοῦσιους τοὺς ἀστερισμοὺς τῶν Σουμερίων, ἤτοι τὸν Κριόν, Ταῦρον, Λέοντα, Σκορπιὸν κλπ. Εἰς τὰς συμπλοκάς τῶν ζώων ἀναγνωρίζει συμβολισμόν, π.χ. εἰς τὴν καταβολὴν αἰγάγου ὑπὸ λέοντος ἀναγνωρίζει τὴν ἡλιακὴν ἀνατολὴν τοῦ Λέοντος. Ἐπίσης, εἰς τὴν παράστασιν τοῦ δένδρου μὲ ἀστέρα εἰς τὴν κορυφὴν καὶ μεταξὺ δύο βοῶν ἀναγνωρίζει τὸν συμβολισμόν τῆς ἀνατολῆς τοῦ Ταύρου.

Ἐχομεν ἀνάλογα Κρητομυκηναϊκὰ παραδείγματα, ἀλλ' εἰς αὐτὰ ἡ ἔνδειξις τῆς ἀστρονομικῆς ιδιότητός των γίνεται πάντοτε σαφῆς διὰ τῆς παρουσίας τῆς σελήνης, τοῦ ἡλίου ἢ ἀστέρος²¹⁷.

Ἐπάρχουν παραδόσεις καὶ συμβολικαὶ ἀπεικονίσεις τῆς βροχῆς, τόσον εἰς τὴν Ἀνατολικήν²¹⁸, ὅσον καὶ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μυθολογίαν. Ὁ Πήγασος διατρέχει τοὺς αἰθέρας καὶ κόπτει τὸν οὐρανὸν ὀπόθεν καταρρέουν τὰ ὕδατα... Καὶ σήμερον εἰς τὴν Ἀράχωβαν λέγεται διὰ τὰς βροντὰς τῆς βροχῆς «ὁ Θεὸς καλιγώνει τὸ ἄλογό του καὶ βροντοῦν τὰ πέταλα ἀπ' τ' ἄλογο τοῦ Θιοῦ». Ἴσως ὁ Μυκηναϊκὸς πτερωτὸς ἵππος ὑποδηλοῖ παρόμοιον συμβολισμόν. Εἶναι ἀκόμη δυνατὸν τὰ ἄρματα τὰ συρόμενα ὑπὸ ἵππων ἢ γρυπῶν ἢ αἰγοειδῶν νὰ εἰκονίζουσι τὴν πρόδρομον μορφήν τῶν ἀρμάτων τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Σελήνης²¹⁹.

215. Antoninus Liberalis, Μεταμορφώσεων Συναγωγὴ, XXXVI, 69. : Ὁ Ζεὺς... τὴν αἶγα μεταβαλὼν ἀθάνατον· καὶ αὐτῆς ἔτι νῦν εἰδωλὸν ἐστὶν ἐν τοῖς ἀστροῖς. Ὁ ὑπόλογισμὸς τῶν ἐποχῶν, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς θέσεως τῶν ἀστέρων εἰς τὸ στερέωμα, παρ' Ἡσιόδω, Ἔργα καὶ Ἡμέραι, στ. 383 - 384, 417 - 421, 598, 609, 615, 619, 663, 677.

216. Journal of Eastern Studies, 1965, σ. 1.

217. Ἐκτὸς τοῦ γνωστοῦ δακτυλίου τῆς Τίρυνθος, ὄρα PM IVb, σ. 441, εἰκ. 364, σ. 522, εἰκ. 468.

218. Ἐπὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει φιάλης Γουδέα παρίσταται ἵπταμένη θεὰ χέουσα ὕγρον τι εἰς ἀγγεῖον ἐτέρας θεότητος : Ἡ βροχὴ καὶ αἱ πηγαὶ τῆς.

219. Kenna, Cretan Seals, No. 308.

Ἐπὶ ὄρισμένων γυναικῶν τοῦ τύπου τοῦ Ζάκρου παρατηροῦμεν ὅτι τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς, τὸ χαρακτηρισθὲν ἀλλαχοῦ ὡς πολεμικὸν κράνος, δὲν φέρεται πάντοτε κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον. Ἄλλοτε, δηλαδή, ἀφήνει τὴν κεφαλὴν ἐντελῶς ἀκάλυπτον, ἄλλοτε καλύπτει καὶ τὸ πρόσωπον ὀλόκληρον. Ὑποκείμεθα εἰς τὸν πειρασμὸν νὰ ἀποκαλέσωμεν αὐτὴν τὴν ποικιλίαν τῆς γυναικὸς τοῦ Ζάκρου προσωποποιήσιν τῶν φάσεων τῆς Σελήνης. Ἡ παράδοσις συνδέει τὴν σελήνην μὲ «πρόσωπον» ἰπτάμενον²²⁰, κατὰ δὲ τὸν Prellet²²¹ αἱ τρεῖς γοργόνες ἀποτελοῦν συμβολισμὸν τῶν τριῶν φάσεων τῆς σελήνης καὶ ὁ θάνατος τῆς Μεδούσης δηλοῖ τὴν ἐξαφάνισιν τῆς σελήνης. Ἐξ αὐτοῦ ὀδηγοῦμεθα εἰς τὴν ἐρώτησιν ἐὰν εἰς τοὺς ΜΜ II χρόνους ἐπὶ τῶν πρισματικῶν σφραγίδων ἔχωμεν ἀπεικόνισιν τοῦ «προσώπου» τῆς σελήνης. Ἐκ τῆς Φυλακωπῆς γνωρίζομεν συγγενῆ μορφήν μεθ' ἑλικοειδῶν ἀποφύσεων, ἣτις παρίσταται εἰς σχέσιν τινὰ πρὸς τὸν ἥλιον²²² (Πίν. 40 δ). Αἱ μορφαὶ τῶν πρισματικῶν σφραγίδων, ἐν τούτοις, ὁμοιάζουν μὲ προσωπεῖα, τὰ ὁποῖα ἐνδέχεται νὰ ἐχρησιμοποιοῦντο κατὰ μιμητικὴν λατρείαν ἀφορῶσαν εἰς τὴν θεὰν Σελήνην.

Τὴν συμβολικὴν παρουσίαν τοῦ στοιχείου τῆς θαλάσσης ἀναγνωρίζομεν εἰς τὰς μορφὰς ἰχθύων ἢ «κυμάτων» ἐμφανιζομένων μετὰ τῶν ἄλλων συμβόλων τοῦ ἐτησίου κύκλου ἢ τῶν καιρικῶν συνθηκῶν. Τοῦτο ἰδίως παρατηροῦμεν ἐπὶ τοῦ κυλίνδρου No. 30, ὅπου γρύψ, αἰγοειδὲς, λέων, ἕτερον τετράποδον (τὸ τελευταῖον ἐνθυμίζει ὄνον) πλαισιώνουν δελφίνα. Σχετικὸν πρὸς τὸ θέμα παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ καθημένη θεὰ ἐπὶ τῆς ράχεως δράκοντος καὶ ἡ ὁποία ταξιδεῦει ὑπὲρ τὴν θάλασσαν²²³. Ἐπὶ τῆς ὀρειχαλκίνης πινακίδος ἐκ Ψυχροῦ συμπαρίσταται ἰχθὺς μετὰ πτηνοῦ, δένδρου καὶ ἄλλων συμβόλων. Ὁ ἰχθὺς ἐμφανίζεται τέλος μετὰ τῶν ἰδιοτύπων πτηνῶν τῶν ἀγγείων τῆς Πύλου²²⁴ καὶ ἐνδεχομένως οὐχὶ ἄμοιρος συμβολισμοῦ. Θὰ ἦτο παράδοξον ἄλλωστε νὰ μὴν ὑπῆρχε μία ἰδιότης τῆς θεότητος συνδεδεμένη πρὸς τὸ θαλάσσιον στοιχεῖον.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ παράδοσις περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν φανταστικῶν ὄντων, ἢ ὁποῖα τὰς ἀνάγει εἰς τὸ γένος τοῦ Πόντου²²⁵. Ὁ Ποσειδῶν, ἔκτος τῆς ἰδιότητός του ὡς θεοῦ τῆς θαλάσσης, ἦτο καὶ ὁ θεὸς τοῦ σεισμοῦ. Δαίμων τοῦ σεισμοῦ ἦτο ὁ Ἐγκέλαδος. Τὸν πρόγονον τοῦ Ἐγκελάδου εἶναι

220. Ἡσιόδου, Θεογονία, στ. 274.

221. Griech. Mythologie, II, σ. 64.

222. Phylakopi, πίν. XIII, 17.

223. CMS, I, No. 167.

224. AE 1964, σ. 7, εἰκ. 5.

225. Ἡσιόδου, Θεογονία, στ. 233 ἐξ.

φυσικὸν νὰ ἀναζητήσωμεν εἰς τὰς ἡφαιστειογενεῖς νήσους Μῆλον καὶ Θήραν. Ἴσως ἓνας τοιοῦτος δαίμων παρίσταται ἐπὶ τῶν Μηλιακῶν ἀγγείων (Πίν. 40 β, γ).

Ὁ δαίμων οὗτος δὲν ἐπαναλαμβάνεται, ὅπως δὲν ἐπαναλαμβάνονται καὶ τινες ἐκ τῶν μορφῶν τοῦ Ζάκρου, ἔχομεν δηλαδὴ δαίμονας ἐμπνευσθέντας ἐν δεδομένη στιγμή καὶ ἐκ τοπικῶν συνθηκῶν.

Διὰ μίαν κατηγορίαν τῶν σημάτων τοῦ Ζάκρου ὑπεθέσαμεν ὅτι εἶναι δυνατὴ ἢ συμβολικὴ παράστασις τῆς ἀναπαραγωγῆς, ὁμοίως συνεζητήθη ἢ συμβολικὴ ὑποδήλωσις τῆς νίκης ἐναντίον ἐχθροῦ, παριστωμένης μέσθ τῶν συμπλεγμάτων δαιμόνων καὶ ζώων. Τοῦτο δυνατὸν ἐπίσης νὰ ἀπετέλει ἐν εἶδος «συμπαθητικῆς μαγείας», εἰκονίζετο δηλαδὴ ἡ νίκη ἵνα συμβῆ οὕτως.

Εἰς τὸν «Ἀγαμέμνονα» τοῦ Αἰσχύλου, ὁ σπαραγμὸς λαγοῦ ὑπὸ ἀετοῦ θεωρεῖται πρᾶξις χρησιμοδοτικῆ. Δὲν γνωρίζομεν, ἀλλ' οὔτε δυνάμεθα καὶ νὰ ἀποκλείσωμεν ὅτι τοιαῦται πράξεις ἐθεωροῦντο χρησιμοδοτικαὶ καὶ κατὰ τοὺς Κρητομυκηναϊκοὺς χρόνους.

Τὰ φανταστικά ὄντα, ἐν ἄλλοις λόγοις, πρέπει νὰ ἀπετέλουν ἐν εἶδος συμβολικῆς γραφῆς, ἧτις χρησιμοποιουμένη ὑπὸ διαφόρους συνδυασμοῦς ἐσήμαινε καὶ διάφορα ἐκάστοτε πράγματα.

ΤΑ ΥΠΟ ΦΥΣΙΚΗΝ ΜΟΡΦΗΝ ΠΤΗΝΑ

Παράλληλως πρὸς τὰ μεικτὰ πτερωτὰ ὄντα ἡ Αἰγαία τέχνη μᾶς ἐπιφλάσσει πλούσιον ἀπόθεμα πτηνῶν, τὰ ὅποια παρίστανται ὑπὸ τὴν φυσικὴν των μορφήν. Τὰ πτηνὰ αὐτά, πέρα τοῦ διακοσμητικοῦ των χαρακτηῆρος, φαίνεται ὅτι διαδραματίζουν ρόλους, οἱ ὅποιοι ἀνάγονται εἰς λαϊκὰς παραδόσεις ἢ μύθους. Ἐπ' αὐτὴν τὴν ιδιότητα ἐπέχουν θέσιν ἐπιφανείας, συμβόλου ἢ ἀποτελοῦν μεταμορφώσεις εἰς πτηνὰ, ἡρώων τῆς παραδόσεως.

Τὸ θέμα τῆς ἐπιφανείας θεοτήτων ὑπὸ μορφήν πτηνῶν ἔχει ἐκτενῶς ἤδη μελετηθῆ· ὑπολείπεται νὰ ἴδωμεν κατὰ πόσον δυνάμεθα νὰ ἀναγνωρίσωμεν ἐπὶ τῶν παραστάσεων τῶν Μυκηναϊκῶν ἀγγείων τὴν καταγωγὴν τῶν διασωθέντων μύθων τῶν μεταμορφώσεων καὶ ἐπίσης νὰ ἐρευνήσωμεν τὸ ἐνδεχόμενον, κατὰ τὸ ὅποιον πτηνὰ τινα μετέπεσαν εἰς σύμβολα λόγῳ ταυτίσεώς των πρὸς ὠρισμένας ἐποχὰς τοῦ ἔτους καὶ κυρίως ἐποχὰς, αἱ ὅποιαι κατ' ἐξοχὴν ἐνδιαφέρουν τοὺς γεωργούς. Ὡθησιν πρὸς τὰς νέας αὐτὰς κατευθύνσεις ἔδωκεν ἡ μελέτη τοῦ καθηγητοῦ Μαρινάτου περὶ τῶν πτηνῶν τῶν κρατήρων τῆς Πύλου καὶ τῆς Κύπρου²²⁶.

Τὸ ὅτι χρησιμοποιοῦμεν τὴν Ἑλληνικὴν μυθολογίαν διὰ νὰ ἐρμηνεύσωμεν προϊστορικὰς παραστάσεις στηρίζεται εἰς τὴν πεποιθήσιν ἡμῶν ὅτι οἱ μῦθοι, καὶ ἐὰν ἀκόμη δὲν ἀναπλάθουν μίαν ἀλήθειαν, τοῦλάχιστον ἀπηχοῦν μίαν μεταφυσικὴν ἀλήθειαν. Ὁ μῦθος εἶναι προϊὼν τῆς φαντασίας, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπλῆ φαντασίωσις. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ ἀκρίβεια μετὰ τῆς ὁποίας ἱστοροῦνται εἰς τοὺς μύθους περιστατικὰ συμβάντα εἰς ὠρισμένον ἠώρον, ἐμπλουτισμένα ὑπὸ τῶν τοπικῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων μιᾶς συγκεκριμένης περιοχῆς· ποτὲ ὁ τοπικὸς χαρακτήρ τοῦ μύθου δὲν συγγέεται πρὸς ἄλλον²²⁷. Τοῦτο δηλοῖ τὴν γεωγραφικὴν πιστότητα τοῦ

226. ΑΕ 1964, σ. 1 ἐξ. Λαογραφία 1965, σ. 252, ἐξ.

227. Εἰς τὰς Μεταμορφώσεις τοῦ Ὀβιδίου παρατηροῦμεν τὴν ἐξῆς σχέσιν μύθου καὶ γεωγραφίας, πρῶτον· οἱ μῦθοι οἱ ὅποιοι τοποθετοῦνται δυτικῶς τῆς Ἑλλάδος γέμουν ἐκ τερατωδῶν ὄντων, τὰ ὅποια ἀφθονοῦν ἐπίσης εἰς τὴν Ἑτρουσκικὴν παράδοσιν καὶ τέχνην. Παράβαλε· Μεταμορφώσεις XIII, στ. 894, XIV, στ. 59, 93 - 99. Ἀναλόγως παρατηρήσεις ἔχομεν εἰς τὴν «Ὀδύσσειαν», ὅπου ἀσαφῶς μὲν ἀλλὰ ἐπισταμένως ἡ Σκύλλα, οἱ Κύκλωπες, ἡ Κίρκη, κλπ. τοποθετοῦνται πρὸς τὴν Δύσιν. Ἀντιθέτως εἰς μύθους, οἱ ὅποιοι τοποθετοῦνται ὡς λαβόντες χώραν εἰς τὰ ἀνατολικά τῆς Ἑλλάδος, ἔχομεν στοιχεῖα ἐπιχωριάζοντα εἰς τὴν Ἀνατολὴν, π.χ. εἰς τὴν Κύπρον τοποθετεῖται ἡ μεταμόρφωσις τοῦ ἀγάλματος τοῦ Δευκαλίωνος εἰς ζωντανὴν γυναῖκα (Μεταμορφώσεις, X, στ. 243 - 245)· τὸ ὅλον θέμα ἀπηχεῖ φετιχισμόν, ὁ ὅποιος ἤσκειτο μᾶλλον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἢ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐπίσης ἡ διήγησις περὶ Μύρρας καὶ Κινύρα (Μεταμορφώσεις X, στ. 290 - 500) καὶ Καύνου - Βυβλίδος, ἐντυπωσιάζουν τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ, ὡς γνωστόν, εἰς τὴν Ἀνατολὴν, ὅπου ἐκτυλίσσονται οἱ μῦθοι, ἡ αἰμομιξία ἦτο συνήθης. Ἀλλωστε ἡ μοναδικὴ περιπτώσις αἰμομιξίας εἰς τὴν Ἑλληνικὴν λογοτεχνίαν ἀναφέρεται εἰς τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν τῶν Θηβῶν καὶ ὁ Κάδμος ἔχει Ἀνατολικὴν τὴν προέλευσιν.

μύθου. Ἐπίσης εἰς τοὺς μύθους ὑπάρχει λογικὴ ὀργάνωσις καὶ ὑποταγὴ τῆς διηγήσεως εἰς κανόνας²²⁸.

Αἱ παλαιότατοι τῶν παραστάσεων εἰς τὸ Αἰγαῖον προέρχονται ἐκ τῶν Κυκλάδων. Ἐκ τῆς Φυλακωπῆς ἔχομεν σειρὰν πτερωτῶν μορφῶν, ἐλευθέρου ρυθμοῦ²²⁹, ἐκ τῶν ὁποίων ὀλίγαι εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτισθοῦν πρὸς ὑπαρκτὰ ὄντα. Γενικῶς τὰ πτηνά, τὰ ὁποῖα μᾶς ἀπασχολοῦν εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο, ἀνήκουν εἰς δύο κατηγορίας· εἰς ἐκεῖνα τῶν ὁποίων ἀναγνωρίζομεν τὸ εἶδος, ἤτοι παρίστανται φυσιοκρατικῶς, καὶ τοιαῦτα εἶναι ἡ χελιδῶν, ἡ περιστερὰ καὶ τινὰ ὑδροχαρῆ καὶ εἰς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐνσαρκώνουν δύναμιν ὑπερφυσικὴν καὶ συνήθως τοιαῦτα εἶναι τῆς κατηγορίας τῶν ἀρπακτικῶν. Αἱ ἀνασκαφαὶ τῶν τελευταίων δύο ἐτῶν εἰς Θῆραν ἔφεραν εἰς φῶς ΜΚ ἀγγεῖα θαυμαστῆς τέχνης καὶ προηγμένης αἰσθητικῆς παραδόσεως²³⁰. Ἐπ' αὐτῶν εἰκονίζονται χελιδόνες, αἱ ὁποῖαι ἴπτανται εἰς τοὺς αἰθέρας. Τὰ ἀγγεῖα ἐπὶ τῶν ὁποίων ζωγραφοῦνται, εἶναι μαστοπρόχοι καὶ ἐντοπίου ρυθμοῦ ἐπιμήκη σκεύη. Ἡ παρουσία τῆς χελιδόνος ἐπὶ τελετουργικοῦ ἀγγείου, ὡς ἡ πρόχους, δηλοῖ ἐνδεχομένως τὴν χρῆσιν τῆς πρόχου «διὰ τὰς σπονδὰς ἐπὶ τῇ ἐλεύσει τῆς ἀνοίξεως»²³¹. Τὸ ποίημα ἀνωνύμου ποιητοῦ τοῦ ἑβδόμου ἢ τοῦ ἔκτου αἰῶνος π.Χ.²³² ἀπῆχει λαϊκὸν ἔθιμον σχετιζόμενον πρὸς τὰς χελιδόνας. Παιδιά, προφανῶς μετημφιεσμένα εἰς χελιδόνας, ζητοῦν δῶρα περιερχόμενα τὰς οἰκίας. Εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ποιήματος ἐξυμνοῦν τὰς χελιδόνας ὡς ἀγούσας «καλοὺς ἐνιαυτούς» ἀλλὰ ἐν συνεχείᾳ ἀπειλοῦν ἔφοδον εἰς τὴν οἰκίαν ἐὰν ὁ οἰκοδεσπότης ἀρνηθῆ νὰ προσφέρῃ δῶρα εἰς τὰς τόσον εὐεργετικὰς χελιδόνας!²³³ Πόσον παλαιὰ εἶναι ἡ παράδοσις τοῦ ἔθιμου καὶ ἐὰν αἱ χελιδόνες τῆς Θῆρας σχετίζονται πρὸς ἀνάλογον λαϊκὸν ἔθιμον εἶναι ἄγνωστον, ἀλλ' ὅτι ὑπάρχει παράδοσις παλαιοτάτη περὶ τὰς χελιδόνας καὶ τὰς σπονδικὰς τελετάς, τοῦτο ἐπιβεβαιοῦν τὰ ἐν λόγῳ εὐρήματα. Ἡ πρόδοσις τῶν ἀνασκαφῶν καὶ ἡ δημοσίευσίς τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Θῆρας ἀναμένεται

228. Λαμβάνομεν τὰ παραδείγματα ἐκ τῶν «Μεταμορφώσεων», διότι εἶναι πλησιέστερα εἰς τὸ θέμα μας. Οὕτως ἡ λογικότης καὶ οἱ κανόνες τοῦ μύθου γίνονται καταφανεῖς διὰ τοῦ ἐπιμερισμοῦ τῶν μεταμορφώσεων κατὰ τὰς ἐξῆς κατηγορίας· οἱ ἀπογοητευμένοι ἢ ἀποτυχόντες ἔρασταὶ μεταμορφοῦνται εἰς ἡμέρα πτηνὰ ἢ φυτὰ καὶ ἄνθη (Δάφνη, Ἰάκινθος, Ἀνεμώνη). Αἱ μεταμορφώσεις μὲ σκοπὸν τὴν τιμωρίαν ἀναφέρονται εἰς πτηνὰ, ὡς ὁ κόραξ, εἰς λίθους ἢ καὶ ζῶα, ὡς ἡ μεταμόρφωσις τῆς Ἡοῦς. Μεταμορφώσεις πρὸς παρηγορίαν πένθους σχετίζονται κατὰ κανόνα πρὸς πτηνὰ καὶ λίμνας ἢ πηγὰς.

229. PM I, σ. 703 - 704. CVA, Copenhagen II e, πίν. 35 (10).

230. Ἀρχαιολογικὰ Ἀνάλεκτα 1968, εἰκῶν ἐξωφύλλου, σ. 216, εἰκ. 6.

231. Ἀρχαιολογικὰ Ἀνάλεκτα 1968, σ. 215.

232. The Oxford Book of Greek Verse, 130.

233. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει, λόγῳ συμπτωματικῆς ὁμοιότητος, τὸ ἐν Η.Π.Α. ἔθιμον, κατὰ τὸ ὁποῖον τὰ παιδιά μετημφιεσμένα εἰς «δαμονικά» περιέρχονται τὰς οἰκίας κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Halloween καὶ ζητοῦν μικρὰ δῶρα, γλυκίσματα κλπ. ἐπὶ τῇ ἀπειλῇ προκλήσεως ζημιῶν εἰς περιπτώσιν κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν λάβουν δῶρον.

ὅτι θὰ ρίψουν νέον φῶς εἰς τὸ θέμα τοῦ ρόλου τῶν πτηνῶν. Ὁ καλλιτέχνης τῶν χελιδόνων ἦτο γνωστός καὶ εἰς τὴν ΜΕ Ἑπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Ἡ πρόχους Νο 13481 τοῦ Μουσείου τοῦ Ναυπλίου προέρχεται ἐκ τοῦ Β' ταφικοῦ περιβόλου τῶν Μυκηνῶν καὶ παριστᾷ χελιδόνας τῆς αὐτῆς ὡραίας τέχνης τῶν χελιδόνων τῆς Θήρας. Ἡ παράδοσις ὅμως τῶν χελιδόνων τῆς Θήρας δὲν συνεχίσθη. Κάτι ἀνάλογον παρατηρεῖται καὶ μὲ τὴν δευτέραν κατηγορίαν τῶν ΜΕ ἀρπακτικῶν πτηνῶν²³⁴. Ταῦτα παρίστανται συνήθως εἰς μεγαλυτέραν κλίμακα καὶ καλύπτουν σχεδὸν ὅλην τὴν πρὸς διακόσμησιν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγγείου. Εἶναι ἄγρια καὶ τερατώδη. Ἡ παράδοσις τῶν δὲν ἐξηφανίσθη, μᾶλλον ἀφωμοιώθη πρὸς τὸν πλήρως διαμορφωθέντα γρῦπα τῆς ἀμέσως ἐπομένης περιόδου.

Ἡ ἐσχάτη Μυκηναϊκὴ περίοδος κατακλύζεται ὑπὸ πάσης φύσεως πτηνῶν, τὰ ὅποια ἐμφανίζονται διὰ πρώτην φοράν τόσον παράδοξα. Ἴσως δι' αὐτῶν ἀνανεοῦται εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν παράδοσιν ἡ κεκορησμένη μορφή τῶν μεικτῶν δαιμόνων τῶν ΥΜ I - III καὶ ΥΕ I - III περιόδων. Τὰ εὐρίσκομεν ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων²³⁵, ἐπὶ δακτυλίων καὶ σημάντρων²³⁶, ἐπὶ παντὸς εἴδους ἀγγείων²³⁷ καὶ ἐφ' ὅλου τοῦ Μυκηναϊκοῦ χώρου τόσον ἐπὶ τῆς Ἑπειρωτικῆς Ἑλλάδος ὅσον καὶ ἐπὶ τῶν νήσων Κρήτης, Ρόδου καὶ Κύπρου. Τὴν προσπάθειαν τῆς κατανοήσεως καὶ ἐρμηνείας τῶν πτηνῶν αὐτῆς τῆς περιόδου βοηθεῖ ἡ διασωθεῖσα παράδοσις τῶν κλασσικῶν χρόνων Οἱ Ἑλληνικοὶ μῦθοι ἔχουν τὰς ρίζας τῶν εἰς τοὺς Κρητομυκηναϊκοὺς χρόνους, ὑπολείπεται νὰ ἴδωμεν ποῦ εὐρίσκονται αἱ ρίζαι τῶν Κρητομυκηναϊκῶν παραδόσεων.

Ἡ περιστερὰ ἐθεωρήθη ἀνέκαθεν ἐκ τῶν κατ' ἐξοχὴν συμβόλων τῆς οἰκιακῆς λατρείας. Ἡ Κρητομυκηναϊκὴ θεὰ παρίσταται φέρουσα εἶδος περιστερᾶς ἀνὰ χεῖρας²³⁸ ἢ ἐπίσης παρίσταται γυμνή, ὡς ἡ ἐπὶ χρυσοῦ φύλλου ἐκ Μυκηνῶν, μετὰ πτηνῶν, ἐπὶ Κνωσιακῆς σφραγίδος δὲ ἀναγνωρίζομεν τὸν νεαρὸν θεὸν ὁ ὁποῖος φέρει πτηνόν²³⁹. Ἡ Ἀφροδίτη ἔχει ὡς σύμβολόν της, ὡς γνωστόν, τὴν περιστερὰν, γενικῶς δὲ τὰ πτηνὰ τόσον εἰς τὰς προϊστορικὰς παραστάσεις ὅσον καὶ εἰς τὴν μεταγενεστέραν μυθολογίαν, συν-

234. JHS 1953, σ. 151. Μουσεῖον Ναυπλίου Νο. 13530, ἐκ τοῦ τάφου Ν.

235. Ἄγ. Τριάδος, Ἐπισκοπῆς (Ἀρχ. Δελτ. 1920 - 21), Τανάγρας (Vermeule, Greece in the Bronze Age, πίν. XXXVB) καὶ Μαλίων (BCH 1928, σ. 150, πίν. IX).

236. Ὁ χρυσοῦς δακτύλιος ἐκ Τίρυνθος (CMS, I, No. 179), σήμαντρα (MMR², σ. 174, εἰκ. 78).

237. Marinatos, Some Hints about the Eastern Mediterranean Mythology, AE 1964, σ. 7.

238. BCH 1967, σ. 265, εἰκ. 4 (7a).

239. PM IVb, σ. 405, εἰκ. 336. Ἀνάλογον ἐκ Μυκηνῶν, ὄρα Κρήτη καὶ Μυκ. Ἑλλάς, εἰκ. 205, κάτω.

δέονται κατά τρόπον ειδυλλιακὸν πρὸς τὴν νεότητα καὶ ἐνδεχομένως τὰς τελετὰς τοῦ γάμου. Ἐκ τοῦ Ἀπολλοδώρου²⁴⁰ πληροφοροῦμεθα ὅτι ἡσκεῖτο ἐν εἶδος οἰωνοσκοπίας προκειμένου διὰ τὴν ὀνοματοθεσίαν τοῦ νεογεννήτου. Εἰς πτηνὸν μεταμορφώνεται αὐτὸς οὗτος ὁ νυμφίος διὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ ποθουμένου σκοποῦ, ὡς ἡ παράδοσις μᾶς διασώζει τὰς μεταμορφώσεις τοῦ Διὸς εἰς κύκνον, χάριν τῆς Λήδας, καὶ εἰς «κουῖκον», χάριν τῆς Ἥρας. Εἰς τὸν Ὀβίδιον ἀφθονοῦν τὰ περιστατικά τῶν μεταμορφώσεων εἰς πτηνὰ ἀλγούντων ὑπὸ ἔρωτος ἢ ἀποτυχόντων ἐραστῶν²⁴¹.

Εἰς τὴν Δῆλον τὰ ἱερὰ πτηνὰ εἶναι ὑδροχαρῆ. Ἐκτὸς τοῦ κύκνου, οἱ γέρανοι καὶ ὁ χορὸς τῶν περνοῦν εἰς τὴν τοπικὴν λατρείαν. Ὁ Ἡσίοδος²⁴² ἀναφέρεται εἰς τὴν φωνὴν τῶν γεράνων ὡς σημείου ἐποχῆς καταλλήλου διὰ τὴν ὄργωσιν τῆς γῆς, ἦτοι τὰ πτηνὰ ταῦτα συνδέονται πρὸς μίαν ἐκ τῶν φάσεων τῆς καλλιέργειας - ἀναπαραγωγῆς.

Ἡ εὐεργετικὴ παρουσία τῶν πτηνῶν ὑπὸ συμβολικὴν μορφήν καὶ μάλιστα εἰς σχέσιν καὶ συνδυασμὸν πρὸς ἕτερα σύμβολα, εἶναι σταθερά. Ἐπὶ Πυλιακοῦ κρατῆρος²⁴³ παρίστανται πτηνὰ, ἰχθύς, τὸ σπειροειδὲς σύμβολον τῆς θαλάσσης καὶ συντομογραφικὴ παράστασις τοῦ τροχοῦ τοῦ ἡλίου. Συγγενὲς παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ ὀρειχαλκίνη πινακίς τοῦ σπηλαίου τοῦ Ψυχροῦ. Ἐπ' αὐτῆς εἰκονίζονται κέρατα καθοσιώσεως μὲ κλάδον δένδρου εἰς τὸ μέσον, δένδρον, ἰχθὺν καὶ ὑπεράνω αὐτῶν ἐν πτηνόν. Πρὸς αὐτὰ ἰσοζυγεῖ ἀνδρική μορφή. Ἡ ὅλη παράστασις ἐπιστέφεται ὑπὸ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης.

Εἶναι προφανὲς ὅτι ἔχομεν μίαν σκηνὴν λατρείας πρὸς τὰ σύμβολα τῶν βασικῶν συστατικῶν τῆς ζωῆς, ἦτοι τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν (ὔδωρ) καὶ τὴν ἀτμοσφαιραν, συμβολιζομένων ἀντιστοίχως διὰ τοῦ δένδρου τοῦ ἰχθύος καὶ τοῦ πτηνοῦ. Ὁ συμβολισμὸς, ὁ ὁποῖος κρύπτεται εἰς τὰ πτηνὰ τοῦ κρατῆρος τῆς Πύλου, εἶναι ἀνάλογος. Καὶ εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν ἔχομεν τὴν παρουσίαν πτηνοῦ, ἰχθύος καὶ ἐσχηματοποιημένους κλάδους δένδρου. τοὺς ὁποῖους διακρίνομεν εἰς τοὺς σχεδιασμοὺς τοῦ πτερώματος τοῦ ἐνὸς ἐκ τῶν υπερμεγέθων πτηνῶν, τὸ ὁποῖον συνοδεύεται ὑπὸ μικροτέρου πτηνοῦ. Τὸ ὅλον ἐμφανίζεται ὡς νὰ πρόκειται δι' εὐεργέτας - ἀγγελιαφόρους, οἱ ὁποῖοι φέρουν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὰ δῶρα τῆς θαλάσσης καὶ τῶν δασῶν. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ ἰδιαιτέρα ιδιότης καὶ ἀποστολὴ ἐκάστου τῶν πτηνῶν νὰ

240. Βιβλιοθήκη, III, 162.

241. Ὅρα ὑποσ. 228.

242. Ἔργα καὶ Ἡμέραι, 448.

243. ΑΕ 1964, σ. 7, εἰκ. 5.

δηλοῦται ἐκ τῶν σχηματισμῶν τοῦ πτερώματος· ἡ διαφοροποιήσις εἶναι αἰσθητή· αἱ γραμμώσεις τοῦ ἑνὸς πτερώματος ὁμοιάζουν πρὸς τοὺς κυματισμοὺς τοῦ ὕδατος, τοῦ δὲ ἄλλου πρὸς κλάδους δένδρου. Τὰ πτηνὰ ταῦτα, ἐμφανιζόμενα εἰς ὠρισμένην ἐποχὴν τοῦ ἔτους, ἐμήνυον, ἐνδεχομένως, τὸν κατάλληλον καιρὸν δι' ἁλιείαν καὶ θήραν.

Ὁ καθηγητὴς Μαρινᾶτος ἀναγνωρίζει εἰς τὸν ρόλον τῶν ἀκουσίων εὐεργετῶν πτηνῶν, τὰ ὅποια κομίζουν ρίζας - βότανα ἢ θραύουν διὰ τοῦ ράμφους των τὴν κωδῖαν τῶν μηκώνων²⁴⁴. Ἡ ἱαματικὴ ἢ κατευναστικὴ ιδιότης αὐτῶν τῶν φυτῶν ἐθεωρεῖτο μαγικὴ δύναμις, διαχειρισταὶ τῆς ὁποίας ἦσαν οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες, ὡς ὁ Ἄσκληπιός. Τὰ πτηνὰ οὕτω ταυτίζονται πρὸς τὴν μαγικὴν δύναμιν τῶν φυτῶν καὶ πρὸς τὴν διέπυσαν αὐτὰ θεότητα. Παράδειγμα αὐτοῦ τοῦ συγκερασμοῦ ἀποτελοῦν τὰ τῆς ἐσχάτης Μινωικῆς περιόδου εἰδώλια ἐκ Γάζι καὶ Καρφί.

Ἐκτὸς τῶν πτηνῶν, τὰ ὅποια ἐνδεχομένως ἀπεικονίζονται τιμητικῶς διὰ τὰς ἐμμέσως προσφερομένας ὑπηρεσίας των εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἔχομεν σειρὰν πτηνῶν, τὰ ὅποια ἢ λαμβάνουν μέρος εἰς εὐρυτέρας συνθέσεις ἀφηγηματικὰς²⁴⁵ ἢ παρίστανται ἐν εἰδικῇ σχέσει πρὸς τὴν θεότητα ἢ τὸ περιβάλλον αὐτῆς.

Αὕτη ἡ ἐκδοχὴ ἀναπτύσσεται ἐν σχέσει πρὸς τοὺς Κυπρομυκηναϊκοὺς κρατῆρας καὶ τὸ «Circus Vase» ἐκ Μυκηνῶν²⁴⁶. αἱ ἐπ' αὐτῶν παραστάσεις ἐρμηνεύονται κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ Ἀνατολικά παράλληλα θέματα. Ἡ σύγκρισις καθίσταται ἰδιαιτέρως διαφωτιστικὴ ἐὰν τὴν ἐπεκτείνωμεν καὶ εἰς τὸ Κυπριακὸν ἀγγεῖον μὲ τοὺς σύροντας ἄμαξαν γρύπας²⁴⁷. Ἐκ τῆς Ugarit²⁴⁸ προέρχεται παράστασις, ἐπὶ ἀγγεῖου, ὑπερμεγέθους πτηνοῦ τὸ ὅποῖον σύρει ἄμαξαν. Κατὰ τὸν Schaeffer, ἐνδέχεται τὸ θέμα νὰ ἀναφέρηται εἰς μῦθον περὶ ἐκστρατείας διὰ τὴν σύλληψιν ἑνὸς τέρατος, τὸ ὅποῖον ἐφύλασσε χρυσόν. Μήπως καὶ οἱ ἀναβάται τοῦ ἀγγείου τῆς Κύπρου ἢ τῆς σαρκοφάγου τῆς Ἀγ. Τριάδος θὰ εἶχον νὰ παλαίσουν πρὸς ὑπερφυσικά ὄντα, καὶ ποῖα;

Οἱ Κρητομυκηναῖοι ἐδείχθησαν πολὺ συντηρητικοί, ἐν σχέσει πρὸς τοὺς μεταγενεστέρους των, εἰς τὴν χρῆσιν τῶν πτηνῶν διὰ τὴν τροφοδότησιν

244. AE 1964, σ. 7, εἰκ. 4.

245. AJA 1958, πίν. 98, 1.

246. AE 1964, σ. 1 ἐξ. Wace, Chamber Tombs, πίν. 18.

247. BSA 1937, σ. 222, εἰκ. 25.

248. BSA αὐτόθι σ. 223.

τῆς φαντασίας των. Οὐδέποτε π.χ. συνεδύασαν, ἐξ ὧσων γνωρίζομεν, σώματα πτηνῶν μετ' ἀνθρωπίνης κεφαλῆς, ὡς ἔγινε κατὰ κόρον εἰς τὴν σύγχρονόν των Αἴγυπτον.

Ἡ σχέσις τῶν πτηνῶν πρὸς τὸν θάνατον εἶναι περισσότερο ἐμφαντικὴ. Ἡ παρουσία των ἐπὶ τῶν σαρκοφάγων ἔχει συζητηθῆ ἐν ἐκτάσει, ἰδίως ἐξ ἀφορμῆς τῶν παραστάσεων ἐπὶ τῆς ἐξ Ἁγ. Τριάδος σαρκοφάγου. Αἱ ἐκφρασθεῖσαι ἀπόψεις θεωροῦν τὰ πτηνὰ ὡς ἐπιφανείας θεοτήτων ἢ ἐπιφανείας τῆς ψυχῆς τοῦ θανόντος. Ὑπολείπεται νὰ ἐξετάσωμεν τὸ ἐνδεχόμενον τῆς ἀπορνεώσεως τῶν θρηνοῦντων τὸν νεκρόν.

Αἱ σαρκοφάγοι ἐκ Τανάγρας²⁴⁹ εἶναι ἐνδεχομένως παραδείγματα τῆς ἀπορνεώσεως τοῦ θρηνοῦντος ἢ τῆς ἀπορνεώσεως ἥρωος μύθου τινός²⁵⁰. Ὁ Antoninus Liberalis²⁵¹ καὶ ὁ Ὀβίδιος²⁵² διασώζουσι σωρείαν μεταμορφώσεων μυθικῶν ἡρώων εἰς πτηνὰ. Μία τοιαύτη ἀπορνεώσις δὲν συνεπάγεται κατ' ἀνάγκην θάνατον. Εἶναι μία ἀλλαγὴ τῆς ὕλης τῆς ζωῆς.

Ἐκ τῶν ἀδημοσιεύτων τελευταίων ἀνασκαφῶν τῆς Τανάγρας²⁵³, ὡς καὶ ἐκ τῶν παλαιότερον εὑρεθεισῶν σαρκοφάγων, ἔχομεν κατ' ἐξοχὴν τὴν παράστασιν τῶν θρηνοῦσῶν γυναικῶν. Τὰ ὑπερμεγέθη πτηνὰ ἀποτελοῦν ἴσως μίαν ἀπλὴν ποικιλίαν εἰς τὴν ἀπεικόνισιν τοῦ θέματος τοῦ θρήνου.

Ἐκ τοῦ φυτικοῦ διακόσμου τῆς ἐν λόγῳ σαρκοφάγου φαίνεται ὅτι ὁ καλλιτέχνης ἐγνώριζε τόσον τὰς Αἴγυπτιακὰς ἀπεικονίσεις²⁵⁴ ὅσον καὶ τὴν τοπικὴν παράδοσιν.

Ἐκτὸς τῆς μυθολογίας, ἢ λογοτεχνία περιγράφει τὴν ἐξερχομένην ἐκ τοῦ σώματος ψυχὴν ὡς πτηνόν²⁵⁵. Εἰς Ψ 100: ... *ψυχὴ δὲ κατὰ χθονὸς ἢ ὅτε καπνὸς ὄχετο τετριγνία* ...

Εἰς τὸν Αἰσχύλον ἐπιβιοῖ ἢ παράδοσις τῆς ἐπιφανείας τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ ἢ ψυχὴ διατηρεῖ ὅλα τὰ ἀνθρώπινα χαρακτηριστικὰ τόσον εἰς τοὺς «Πέρσας», ὅπου ἐμφανίζεται τὸ πνεῦμα τοῦ Δαρείου, ὅσον καὶ εἰς τὰς «Εὐμενίδας», ὅπου ἐμφανίζεται τὸ πνεῦμα τῆς Κλυταιμνήστρας.

249. Vermeule, *Greece in the Bronze Age*, πίν. XXXV B.

250. Ἀπολλοδώρου, Βιβλιοθήκη II, 45, III, 195.

251. Μεταμορφώσεων Συναγωγὴ, XXXVII, 5, 20.

252. Μεταμορφώσεις, XII, 138, 527, 560.

253. Ἐφημερίς «Ἐλεύθερος Κόσμος» 12 Ὀκτ. 1969: «Ἀπεκαλύφθησαν ἄγνωστες λατρευτικὲς μορφὲς τῆς μυκηναϊκῆς θρησκείας». Vermeule, *Greece in the Bronze Age*, πίν. XXXIV καὶ XXXV A.

254. AE 1964, σ. 10.

255. Βορέα, Ζητήματα Ὀμηρικῆς Ψυχολογίας. Τρίζουσαι Ψυχαί, Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 1927, σ. 290 ἐξ.

Μία τελευταία υπόθεση είναι ή παλαιόθεν γνωστή θεωρία, κατά την οποίαν τὰ πτηνά τῶν σαρκοφάγων εἶναι οἱ ψυχοπομποί²⁵⁶.

Εἰς τήν κατηγορίαν τῶν ὑπό φυσικήν μορφήν πτηνῶν, ἀλλ' ὑπό συμβολικήν ἔννοιαν εἰκονιζομένων, ἀνήκει καί ή «πεταλούδα». Ὁ Evans²⁵⁷ παραθέτει κατάλογον τῶν ἐκ Κρήτης καί Μυκητῶν ψυχῶν, τὰς ὁποίας διακρίνει εἰς «πεταλούδας» καί χρυσαλλίδας. Ἡ ἱερότης τῆς ψυχῆς κατέστη ἀναμφισβήτητος ἀφ' ὅτου εὐρέθη ἐπὶ τοῦ διπλοῦ πελέκεως²⁵⁸. Ποῖος ὁ συμβολισμός της; Ὁ Nilsson καί ὁ Webster²⁵⁹ ἀρνοῦνται κάθε συμβολικήν ἔρμηνειαν ἀναφερομένην εἰς τήν ἀνθρωπίνην ψυχὴν ἢ τήν ὀμηρικὴν ψυχαστασίαν.

Ἐνδιαφέροντα νεωτερισμὸν τοῦ θέματος ἀποτελεῖ τὸ χρυσοῦν κόσμημα τῆς Περιστεριᾶς²⁶⁰, εἰς τὸ ὁποῖον συντίθενται πτηνὸν καί ψυχὴ. Τὰς τοιαύτας καλλιτεχνικὰς συνθέσεις ἐξ ὄντων ἑτεροκλήτων ἐσχολίασαμεν ἐκτενῶς εἰς τὰ περὶ τῆς δαιμονολογίας τοῦ Ζάκρου. Χαρακτηριστικὸν πάντως παραμένει τὸ γεγονός ὅτι ή παρουσία τῆς ψυχῆς ὑπὸ θρησκευτικὴν ιδιότητα εἶναι ἔμπνευσις καθαρῶς Κρητομυκηναϊκή. Ἐξ ὅσων γνωρίζομεν, δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὸ καλλιτεχνικὸν ἀπόθεμα τῶν Αἰγυπτίων ἢ Συρο - Βαβυλωνίων. Ἀντιθέτως, εἰς τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους τὸ θέμα εἶναι δημοφιλέστατον ἀνὰ τὸν κόσμον καί ἰδίως εἰς τὰς λαϊκὰς παραδόσεις, ὅπου συχνὰ ή ψυχὴ τοῦ θανόντος φέρεται μεταβαλλομένη εἰς ψυχὴν²⁶¹. Εἶναι ἄραγε ἐντελῶς τυχαῖον τὸ ὅτι ἐπελέγη τὸ ὄνομα τῆς ψυχῆς διὰ νὰ προσδιορισθῇ ή ὑπάρχουσα ἐν ἡμῖν ζωή;

Μιὰ ἄλλη μορφή ή ὁποία ἐμφανίζει παλαιοτάτην παράδοσιν εἶναι ή μέλισσα. Τὸ ἀρχαιότερον δεῖγμα τὸ ἔχομεν ἀπὸ τὰ Μάλια²⁶². Τὸ γνωστὸν χρυσοῦν κόσμημα τῶν δύο μελισσῶν συνδέεται ἐνδεχομένως πρὸς τὸν μῦθον τῶν ἱερῶν μελισσῶν, κατὰ τὸν ὁποῖον αἱ μέλισσαι ὑπῆρξαν τροφοὶ τοῦ Διός, ἡδρευον δὲ εἰς ἱερὸν ἄντρον τῆς Κρήτης, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ή Ρέα ἔτεκε τὸν Δία²⁶³.

256. Παράβαλε κυπριακὸν ἄσμα :

*Χρυσὸς ἀτὸς ἐγέννηκεν ἄπάνω ἴστην κεφαλὴν του,
καὶ ἴσαφτε μὲ τὸ ἴνυχιν του, νὰ βγάλῃ τὴν ψυχὴν του.*

Πολίτης, Νεοελληνικὴ Μυθολογία I β, σ. 273.

257. PM III, σ. 148 - 151.

258. MMR², σ. 195, εἰκ. 90.

259. From Mycenae to Homer, σ. 49.

260. Πίν. 39, No 359.

261. Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 1927, σ. 292.

262. Κρήτη καί Μυκ. Ἑλλάς, εἰκ. 13 κάτω.

263. Antoninus Liberalis, Μεταμορφώσεων Συναγωγή, XIX, 2, 9.

Τὸ σύμπλεγμα ἀποδίδει τὴν στιγμὴν τῆς ἐνώσεώς των, ἡ ὁποία λαμβάνει χώραν εἰς τοὺς αἰθέρας. Εἶναι πιθανὸν ὅτι εὕρισκόμεθα πρὸ ἑνὸς ἀκόμη συμβόλου γονιμότητος - εὐφορίας, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἐπέζησεν εἰ μὴ μόνον εἰς τὴν μυθολογικὴν παράδοσιν.

Τέλος, ἡ νυκτερίς ἔδωσεν ἐμπνεύσεις εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν μεικτῶν μορφῶν τοῦ τύπου τοῦ Ζάκρου (Πίν. 39, No 356 - No 358) καὶ εἰς τὰς διακοσμητικὰς παραστάσεις ἐπὶ φύλλων χρυσοῦ τῶν βασιλικῶν τάφων τῶν Μυκηναίων²⁶⁴. Δὲν ὑπῆρξεν ἰδιαιτέρως δημοφιλῆς λόγῳ ἴσως τοῦ ἀποτροπαίου τῆς ὄψεώς της. Ἐκ τῶν Μεταμορφώσεων τοῦ Ὀβιδίου²⁶⁵ γνωρίζομεν μόνον μίαν περίπτωσιν μὲ σκοπὸν τὴν τιμωρίαν, τὴν τῆς μεταμορφώσεως εἰς νυκτερίδα τῆς θυγατρὸς τοῦ Μινύου. Ὁ μῦθος ἔχει, ἐνδεχομένως, Κρητικὴν καταγωγὴν.

264. Κρήτη καὶ Μυκ. Ἑλλάς, εἰκ. 202, ἄνω ἀριστερά.

265. IV, 389 - 414.

Σ Υ Μ Π Ε Ρ Α Σ Μ Α Τ Α

Ὁ πλούσιος εἰς ἀριθμὸν καὶ ποικιλίαν κόσμος τῶν πτερωτῶν φανταστικῶν μορφῶν κατανέμεται εἰς τὰς ἐξῆς κατηγορίας : α) Εἰς τὰ συνήθη πτηνὰ τὰ ὁποῖα φέρουν εἰς τὰς λεπτομερείας τὸν «δαιμονικόν» των χαρακτήρα ἢ λαμβάνουν ἐρμηνεῖαν «μεταφυσικὴν» ὡς ἐκ τῆς θέσεώς των εἰς τὴν ὄλην παράστασιν. β) Εἰς τὰ μεικτὰ ἐξ ἀνθρώπου καὶ ζώου ὄντα μετὰ πτερύγων, ὡς ἡ σφιγξ καὶ αἱ γυναῖκες τοῦ Ζάκρου. γ) Εἰς τὰ ἀσχέτως πρὸς ἀνθρωπίνην μορφήν φανταστικὰ πτερωτὰ ὄντα, ὡς ἡ κριοσφιγξ, ὁ γρύψ, ὁ πτερωτὸς λέων, ὁ κύων, ὁ ἵππος· δ) Εἰς τὰς συνθέσεις, αἵτινες ἀναμιγνύουν στοιχεῖα ἐξ ὄλων τῶν βασιλείων κατὰ μὴ λογικὴν τάξιν. Παράδειγμα· σήμαντρα τῆς Ἰνδίας καὶ κοσμήματα Περιστεριᾶς. Ἡ γεωγραφικὴ κατανομὴ τῶν ἐν λόγῳ ὄντων εἶναι ἄνιστος ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον καὶ τὴν Ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Ἡ σφιγξ ἀπαντᾷ συχνότερον εἰς τὴν Ἡπ. Ἑλλάδα ἢ τὰς νήσους, ἡ γυνή-πτηνὸν ἀντιθέτως ἀπαντᾷ σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς Κρήτην. Ὁ γρύψ σημειοῖ πολυαριθμότερα παραδείγματα εἰς Κρήτην ἀλλὰ παρουσιάζει ἐπίσης ἠὺς ἠκέραιον ἀριθμὸν παραδειγμάτων εἰς τὴν Ἡπ. Ἑλλάδα. Χαρακτηριστικὴ δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ παρουσία τοῦ πτερωτοῦ αἰγοειδοῦς εἰς ἐλάχιστα μὲν παραδείγματα ἀλλὰ εἰς τὰ σημαντικὰ κέντρα τῆς Κρήτης, τῶν Μυκηνῶν, τῆς Πύλου. Ἡ ἀνισότης παρατηρεῖται καὶ ὡς πρὸς τὰς περιόδους

Εἰς τινὰς ἐποχὰς τὰ φανταστικὰ ὄντα ἀπαντοῦν συχνότερον ὡς κατὰ τὴν ΜΜ III - ΥΜ I καὶ τὴν ΥΕ III ἐποχὴν, ἐνῶ εἰς ἄλλας σημειοῦται ὑφεσις, ὡς συνέβη κατὰ τὴν ΥΜ II καὶ τὴν ΥΕ II περίοδον, αἱ κατ' ἰδίαν δὲ μορφαὶ ἀκολουθοῦν διάφορον τροχίαν ἐκάστη ὡς πρὸς τὴν συχνότητα καὶ τὴν ἐποχὴν ἐντὸς τῶν προηγουμένων χρονικῶν πλαισίων καὶ τῆς αὐξομειωτικῆς πορείας. Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ὁμοίως ἡ τυπολογικὴ ἀπόδοσις τῶν θεμάτων. Αἱ βασικαὶ κατηγορίαι τῶν στάσεων, φύλου καὶ συνθέσεως ἐμφανίζονται κατὰ τὴν δευτέραν φάσιν, δηλ. τὴν ΜΜ III - ΥΜ I περίοδον, καθ' ἣν καθιεροῦνται οἱ τύποι, ἐλαχίστων προστιθεμένων τυπολογικῶς κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους.

Ἡ σύγκρισις καὶ ἡ παράλληλος ἐξέτασις τῶν Κρητομυκηναϊκῶν φανταστικῶν πτερωτῶν μορφῶν πρὸς τὰ Ἀνατολικά συγγενῆ θέματα ἀπέδειξαν ὁμοιότητος ὡς πρὸς τὴν «ιδεάν», ἢ ὁποῖα εἶναι ἴσως ἀποτέλεσμα καὶ ἀλληλοδανεισμοῦ, παραμένει ὅμως σαφὴς ἡ διαφορὰ εἰς τὰς λεπτομερείας αἱ ὁποῖαι δίδουν, ἐν τέλει, μίαν διάφορον εὐπόστασιν εἰς τὰς μορφάς. Παρατηρήσαμεν ὅτι οἱ ἀνάλογοι δαίμονες εἰς τὸν Αἴγυπτον καὶ τὰς Ἀσιατικὰς χώρας, ὅπου

ἀπαντοῦν κατὰ τὴν 3ην καὶ τὴν 2αν χιλιετηρίδα, διαδραματίζουν ρόλους εἰς μυθολογικὰς σκηνὰς ἢ ἀποτελοῦν συχνὰ προσωποποιήσεις τῶν ἰδίων τῶν θεῶν. Εἰς τὸ Αἰγαῖον τοῦτο συμβαίνει μόνον μὲ τὰ παλλάδια καὶ τὰ πτηνά, δηλ. μορφὰς μὴ τερατώδεις. Γενικῶς οἱ Κρητομυκηναῖκοὶ δαίμονες δὲν ἐμποιοῦν τρόμον· εἶναι μὲν ἰδιόμορφοι καὶ ἐξωφυσικοὶ ἀλλὰ τὰ ἑτερογενῆ μέλη τῶν ἔχουν αἰσθητικὴν προσαρμοστικότητα πρὸς ἄλληλα. Δυνάμεθα εἰσέτι νὰ εἰπώμεν ὅτι τὰ Αἰγαῖα φανταστικὰ πτερωτὰ ὄντα κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισίν των παρουσιάζουν χαρακτῆρας ἀνεξαρτήτους ἀπὸ τῶν συγχρόνων τῶν Ἀνατολικῶν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ΜΜ III περίοδον διαμορφοῦνται προσαρμοζόμενα εἰς τὸν συρμόν τῆς ἐποχῆς, διατηροῦν ὅμως μέχρι τέλους τοῦ Μυκηναϊκοῦ πολιτισμοῦ τὴν ἐννοιολογικὴν τῶν ἀνεξαρτησίαν ἐξαιρέσει τῆς κοινῆς ἀνά τοὺς προϊστορικοὺς λαοὺς θέσεως δηλ. τοῦ ἐπισήμου, ἱερατικοῦ καὶ διακοσμητικοῦ χαρακτῆρός των.

Παρ' ὅλας ὅμως τὰς σχέσεις τῶν Ἀνατολικῶν καὶ τῶν Αἰγαίων φανταστικῶν μορφῶν ὑπῆρξεν ἓν εἶδος ἐπιλογῆς κατὰ τὴν εἰσδοχὴν των εἰς τὸ Κρητομυκηναϊκὸν ἀπόθεμα. Δὲν ἀπαντοῦν ὅλα τὰ Ἀνατολικά εἶδη εἰς τὸν Κρητομυκηναϊκὸν χῶρον, ἀλλ' οὔτε εἰς τὴν Αἴγυπτον ἢ τὴν Συρίαν συνητήσαμεν τὸ εἶδος καὶ τὴν ποικιλίαν ἐνίων συνθέσεων τοῦ Αἰγαίου. Ἐκ τῶν σημαντικωτέρων μορφῶν, ὁ γρύψ, ἀπαντᾷ ὑπὸ τὰς ἐξῆς κυρίως ἰδιότητος: ὡς φύλαξ ἢ ἀκόλουθος - προστάτης ἱερᾶς ἢ ἐξεχούσης πως μορφῆς ἢ ἱεροῦ ἀντικειμένου, καταβάλλων ἕτερον ὄν μὴ φαντάστικόν ἢ καταβαλλόμενος, ψυχοπομπός, καλπάζων. Παρίσταται εἰς ἀμφοτέρωτα τὰ γένη, συχνὰ δὲ εἰς τὰς ἀντιθετικὰς διατάξεις σημειοῦται ζευγὸς ἄρρενος καὶ θήλεος.

Ὁ γρύψ, ὁ λέων, ἢ σφίγξ, πάντοτε θήλεια, καὶ τὸ αἰγοειδές, πτερωτὸν ἢ μὴ, ἀποτελοῦν συνήθως τὰς δύο μορφὰς τριαδικῶν συνόλων, τοῦ τρίτου στοιχείου ὄντος θεϊκοῦ, εἴτε ὑπὸ μορφὴν ἀνθρωπίνην εἴτε ὑπὸ συμβολικὴν τινα παρουσίαν. Τὸ ἄπλοῦν πτηνὸν εὐρίσκεται εἰς ἱκανὰ τὸν ἀριθμὸν παραδείγματα μετὰ τοῦ γρυπός, ἐνῶ δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιον ὡς πρὸς τὴν σφίγγα. «Τριαδικὸν» σύνολον ἀποτελοῦν οἱ γρυῖπες, αἱ σφίγγες ἢ τὰ αἰγοειδῆ καὶ ὅταν ἀκόμη εἰκονίζονται ἑκατέρωθεν κίονος, ὁ ὁποῖος μάλιστα παραλείπεται εἰς τινα παραδείγματα ὡς ἐννοούμενος. Τὸ αὐτὸ «τριαδικὸν» θέμα εὐρίσκομεν ὁμοίως εἰς τὰς παραστάσεις θεαινῶν ἢ ἱερείων, λατρευτῶν κλπ. Μετὰ τῶν ὡς ἄνω μορφῶν συναπεικονίζονται ἐκτὸς τοῦ κίονος καὶ τοῦ δένδρου σύμβολα, ὡς εἶναι ὁ διπλοῦς πέλεκυς, τὸ κυματοειδές θέμα, σκευὴ λατρείας, ἀστέρης ἢ ἡλιακοὶ τροχοί, τὸ θέμα τῶν χρυσαλλίδων, γνωστὸν ἐκ τοῦ δακτυλίου τῆς Προσύμνης καὶ τῶν κοσμημάτων τῆς Περιστεριᾶς καὶ τινος ἀκαθορίστου τριγωνικοῦ συμβόλου, γνωστοῦ ἐκ τῆς σφραγίδος τῶν κριοσφιγγῶν. Μερικὰ ἐκ τῶν θεμάτων - συμβόλων συνοδεύουν τοὺς διψίους δαίμονας καὶ ἐνισχύουν τὴν ἄποψιν περὶ συσχετισμοῦ τῶν γρυπῶν αἰγοειδῶν καὶ ἄλλων φανταστικῶν καὶ μὴ ὄντων πρὸς τὸν ἡμερολογια-

κὸν κύκλον. Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἀνωτέρω δυνάμεων καὶ κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰς ὁμοιότητας κατὰ τὴν παράστασιν καὶ χρῆσιν θὰ κατατάξωμεν τὸν περωτὸν λέοντα καὶ τὸν κύνα. Αἱ πλαισιούμεναι ὑπὸ πτερύγων ἀνθρωποειδεῖς κεφαλαὶ ἢ αἱ κεφαλαὶ βοῶν ἀποτελοῦν μίαν τυπολογικὴν ποικιλίαν τῶν περωτῶν ὄντων. Δὲν παρατηρήθη ὅμως πτηνὸν μετ' ἀνθρωπίνης κεφαλῆς. Ἡ σειρὴν δηλ., ὡς καὶ ἕτερα φανταστικὰ ὄντα, εἰσήχθησαν κατὰ τοὺς μεταμυκηναϊκοὺς χρόνους εἰς τὴν μυθολογίαν τῶν Ἑλλήνων. Ἀντιθέτως ἐσημειώθη ὁ ἄνθρωπος μετὰ πτερῶν ἢ καὶ μετὰ κεφαλῆς πτηνοῦ. Οὐδὲν ἀσφαλὲς περὶ τῆς θρησκευτικῆς ἢ μυθολογικῆς του ἐρμηνείας δύναται νὰ λεχθῆ, ἀλλὰ σημεῖά τινα, ὡς ἐξετέθη εἰς τὸ εἰδικὸν κεφάλαιον, δὲν ἀποκλείου τὴν ἡμιθρησκευτικὴν του παρουσίαν.

Αἱ δαιμονικαὶ μορφαὶ τοῦ τύπου τοῦ Ζάκρου ἐθεωρήθησαν ἐπίσης ὡς συμβολικαὶ ἀπεικονίσεις τῶν φυσικῶν στοιχείων καὶ τῶν ποικιλιῶν αὐτῶν, ἀνέμων, καταιγίδων κλπ.

Τὰ πτηνὰ ἐν τῇ φυσικῇ των καταστάσει ἀπεδείχθη ὅτι πέρα τῆς θέσεώς των ὡς ἐπιφανειῶν, διαδραματίζουσι ρόλους συνδεομένους ἀμεσώτερον μετὰ τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τοῦ εὐνοϊκοῦ μηνύτορος, «συνεργάτου», ἢ παριστοῦν ἀπορνεώσεις αὐτοῦ.

Δι' ὅ,τι δὲν ὑπάρχει ἐρμηνεῖα στηριζομένη ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἀντικειμένου, ἀφέθη τοῦτο ἀνεξήγητον ἢ ἐπεχειρήθη μετ' ἐπιφυλάξεως καὶ ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἀναδρομῆ εἰς τὰς μαρτυρίας τῶν κειμένων καὶ τῆς παραδόσεως

Π Ρ Ο Σ Θ Η Κ Α Ι

- Σελίς 42 Νο 195, νά προστεθῆ : Στ. Ἀλεξίου, Ὑστερομινωϊκοὶ
Τάφοι Λιμένος Κνωσοῦ (Κατσαμπᾶ), πίν. 34.
- » 62 μετὰ τὸ Νο 368, νά προστεθῆ :
Νο 368 α. Σφραγίς ἐκ Κρήτης.
Ἄνηρ σύρων γρῦπα. ΥΜ Π.
Ἀρχαιολογικά Ἀνάλεκτα 1969, σ. 430,
εἰκ. 3.
- » 63 στ. 25, νά προστεθῆ : Ἀρχαιολογικά Ἀνάλεκτα 1969,
σ. 221, εἰκ. 2.
- » 122 σημ. 230, νά προστεθῆ : Sp. Marinatos, Excavations
at Thera II, σ. 14, εἰκ. 5, πίν. Α, πίν. 17₂
- » 122 σημ. 231, νά προστεθῆ : Ἀρχαιολογικά Ἀνάλεκτα
1969, σ. 65 ἐξ.
- » 123 σημ. 234, νά προστεθῆ : Ἀρχαιολογικά Ἀνάλεκτα
1969, σ. 210 ἐξ., 1970, σ. 89 ἐξ.
- » 123 σημ. 235, νά προστεθῆ : Ἀρχαιολογικά Ἀνάλεκτα
1970, σ. 61 ἐξ.

Π Α Ρ Ο Ρ Α Μ Α Τ Α

Σελίς	32	No	108	Blegen, Rawson	νά γραφή	Blegen - Rawson
»	68	στ.	10	πίν. 8	νά διαγραφῆ	
»	70	»	2	ἐκ τῶν κάτω	No 338	νά γραφή No 339
»	73	»	4	» » »	No 305	» » No 299
»	73	»	4	» » »	ἀντικατασταθέντων τῶν χειρῶν	νά γραφή αἱ χεῖρες ἀντεκατεστάθησαν
»	76	»	9	κυλίνδρου	νά γραφή	πλακιδίου
»	78	»	4	ἐκ τῶν κάτω	No 7a	» » 76a
»	78	»	8	» » »	εἰς τὸ ὅποιον	» » εἰς τὰ ὅποια
»	79	»	9	πίν. 12	νά διαγραφῆ	
»	79	»	10	κοσμήματος ἐπὶ No 86)	σῶζονται ἱκανὰ μέρη	γρυπῶν μετὰ πλουσίου σπειροειδοῦς τῶν πετερύγων
					νά γραφή	
					(No 85) σῶζονται ἱκανὰ μέρη γρυπῶν μετὰ πλου-	
					σίου σπειροειδοῦς κοσμήματος τῶν πετερύγων	
»	79	»	13	No 85	νά γραφή	No 86
»	80	»	7	στρέφεται	» »	στρέφει
»	80	»	13	ἐκ τῶν κάτω	No 194	» » No 198
»	82	»	7	» » »	πίν. 16, No 136	νά γραφή
					πίν. 19, No 136	
»	89	»	18	No 248	νά γραφή	No 244
»	116	σημ.	202	στ. 2 ὄσαι5	» »	ὄσαι5